

De schoolmeesters in Tietjerksteradeel in de loop der tijden.^a

Inleiding

Oorspronkelijk ging ook in Friesland het onderwijs geheel uit van de Rooms-Katholieke kerk, die de koster-schoolmeesters aanstelde, betaalde en op hun handel en wandel alsmede op de in gebruik zijnde leerboeken gestreng toezicht uitoefende. In 1580 werd in Friesland de Rooms-Katholieke eredienst afgeschaft en de opbrengst van de bezittingen van de kerk in de dorpen en steden bestemd voor het onderhoud van de Gereformeerde (= Hervormde) predikanten en schoolmeesters,^b terwijl de huren van de kloosterlanderijen, waarop de provincie beslag had gelegd, door de Staten ook werden bestemd voor godsdienstige en weldadige doeleinden, o.a. het bekostigen van de Academie te Franeker (gesticht in 1585), steun aan behoeftige kandidaat-predikanten, armenonderhoud, etc.

Uiterlijk veranderde er dus wel een en ander maar ten opzichte van de school bleef het beginsel onveranderd: de school bleef nauw verbonden aan de (nu Hervormde) kerk en van haar in grote mate afhankelijk. De schooldienaar was en bleef tevens kerkdienaar (koster, voorzanger, administrateur); een ander schooltoezicht dan dat van de predikant en zijn kerkenraad was er niet; een andere eis dan het lidmaatschap der Hervormde kerk werd door de overheid niet gesteld; ook op de leerboeken werd toezicht uitgeoefend. Op de dorpen waren het de kerkvoogdijen, die de scholen onderhielden, en de schoolmeesters - nadat ze door de stemgerechtigde landeigenaren waren benoemd - beloonden met een meestal zeer karig traktement, dat door de schoolpenningen der leerlingen werd aangevuld, alsmede door hetgeen allerlei bijbaantjes nog opbrachten. In vele plaatsen lag kosterijland, dat de schoolmeester kon verhuren of zelf gebruiken.

Over de treurige onderwijsomstandigheden tijdens de 17^e en 18^e eeuw, over de droevige levensomstandigheden en de afhankelijke positie van de schoolmeester lezen we bijv. bij de Friese historieschrijver (zelf schoolmeester!) Foeke Sjoerds van Oosternijkerk. Hij schrijft o.a.:

"In de scholen [op het platteland van Friesland] wordt doorgaans niets geleert als lezen, schrijven en een weinig rekenen; en de meeste schoolmeesters verstaan op verre na de nederduitsche taal niet; zijn ten eenenmale onkundig in de eerste beginselen der beschaafde wetenschappen. En de geringe inkomsten van het lastig schoolambt (zijnde op sommige plaatsen 40, 50, 60, 70 en zelden veel meer dan 100 gulden jaarlijks) noodzaken de meeste schoolmeesters naar andere dingen om te zien om een weinig (beter) bestaan te hebben, en sluiten den weg tot verdere oeffeningen tot eenenmale toe. Behalven dat er ook zeer weinig candidaten gevonden worden, die enige bekwaamheid bezitten en die lust hebben in een ambt, dat hun geen ordentelijk bestaan verschaft. En welke ouders zouden tog hunne kinderen tot zodanig eene ellendige bediening optrekken?"^c

De meeste ouders hebben zelf ook al weinig geneigdheid tot de wetenschappen; ze oordelen hun kinderen al gauw knap genoeg en nemen ze vroegtijdig van school, niet alleen de armen, doch ook zij, die een ruimer bestaan hebben. Het aantal analfabeten is dan ook zeer groot.

"Een ander gevolg van al zulke geringe inkomsten is, dat het schoolambt uit hoofde van

^a Eerder verschenen in: *Bergumer Courant*, 1949-1950.

^b *Groot Placaat- en Charterboek van Vriesland* IV (Leeuwarden 1783), p. 145.

^c Foeke Sjoerds, *Algemene Beschryvinge van Oud- en Nieuw-Friesland*, 2 dln. (Leeuwarden 1765-1768), II, p. 526 e.v.

des zelfs armoedigen staat, aan enen algemene vertraging is bloot gestelt; want de wijl verre de meeste ouders van menschen ruimer leven en beter bestaan hebben dan zij, die het onderwijs der kinderen is toebetrouwt, en deze doorgaans met 't allergeeringste volk in eenen rang gestelt worden, zo hebben ze ook het hetzelfde eenerleije agting en waardigheid; zij zijn uit dien hoofde gemeenlijk laag van geest en gemoed, hebben weinig vrijmoedigheid in 't behoorlijk bestraffen en regeren der kinderen, en weinigen zijn er, die zig ontzien den armen Schoolmeester op hun beurt te havenen, wanneer ze zig inbeelden, dat hunne kinderen te hard behandeld worden. Dit belet den ellendigen Schoolvoogd duizendmaal het behoorlijk betragten van zijne pligten; en de kinderen, de verachting der ouderen omtrent den meester bespeurende, zijn even daardoor te weerbarstiger en ongehoorzamer. In de steden is dit alles maar weinig beter."

Verbetering trad pas in, nadat de schoolwetten van het begin van de 19^e eeuw, vooral die van 1806, in werking kwamen. Door het strijden van mannen als Voltaire, Rousseau en de z.g. Encyclopedisten voor de rechten van de mens, waren in de tweede helft van de 18^e eeuw geheel nieuwe denkbeelden opgekomen, ook inzake het onderwijs. Niet weinig hebben tot de verspreiding van die denkbeelden meegewerkt de verschillende geleerde genootschappen, waaraan die tijd zo rijk was en onder welke de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (opgericht in 1784) een eervolle plaats inneemt ten opzichte van wat zij voor het onderwijs heeft gedaan. Als dan eindelijk de denkbeelden van Rousseau, Pestalozzi, Fröbel, e.a. in ons land bekend gemaakt en in praktijk gebracht worden door mannen als ds. Joh. Henricus Nieuwold, Hendrik Wester, Nic. Anslin e.a., dan is de aandrang tot betere schooltoestanden niet meer te keren. Nog slechts in naam evenwel was het onderwijs staatszaak. Ook na de Wet van 1806 bleef de schoolmeester met nauwe (en zilveren!) koorden aan de kerk gebonden, die nog steeds zijn betaalsheer was en de eigenaar van zijn school en woning. Dit is pas na de onderwijswet van 1857 en vooral na die van 1878 veranderd.

Het onderwijs zelf echter was veel, en de materiële omstandigheden van de meester ook wel iets verbeterd, vooral door het werken en streven van ijverige en kundige schoolopzieners, mannen als de genoemde ds. Nieuwold van Warrega, ds. Visser van Ijsbrechtum en ds. H. Nieubuur Ferf van Bergum. Onvermoeid lichtten zij de (vaak achterdochtige en weinig-meewerkende) grietenijbesturen voor, behandelden een zee van ingekomen en uitgaande stukken van en aan de onderwijzers, de grietenijbesturen de provinciale autoriteiten en de minister. Zij richtten de onderwijzersgezelschappen op (die vaak nu nog bestaan!) waar onder hun leiding de verschillende schoolzaken en vakken van onderwijs en methodiek werden behandeld en toegelicht. Zij hielden algemene vergaderingen met alle onderwijzers uit hun district en zetten in uitvoerige rondschrijven hun denkbeelden voor de onderwijzers uiteen.

Zij zorgden voor wel onderlegde schoolmeesters, doordat aan hen het examineren van de kandidaten voor de vier bij de Wet van 1806 ingestelde rangen was opgedragen. Zij deden gedurig schoolbezoek en letten nauwkeurig op de levenswandel en op de plichtsbetrachting der onderwijzers; zij trachtten hun levensomstandigheden en hun scholen (vaak nog armelijke hokken) verbeterd te krijgen. In het kort: zij wenden alles aan, wat ten dienste van de school en haar dienaren kon strekken. Zo hebben zij met de goedwillende schoolmeesters het onderwijs moeizaam opgebouwd en tot die bloei gebracht, waarvan de 19^e eeuw getuige is geweest.

We willen nu eens trachten na te gaan, wie in de verschillende dorpen van de gemeente Tietjerksteradeel in de loop der tijden "het lastig schoolamp" bekleed hebben. We zullen daarbij vooral onze aandacht vestigen op de oudere tijden, waarvoor de gegevens niet zo gemakkelijk te vinden zijn. Niet ieder heeft tijd en gelegenheid al die doop-, trouw- en lidmatenboeken en kerkvoogdij-rekeningen van de verschillende dorpen nauwkeurig na te gaan. De gegevens voor dit werk liggen niet klaar en voor het grijpen, maar moeten opgezocht worden na dikwijls moeizaam zoeken. Na ca. 1870 kunnen we volstaan met het noemen van de namen, daar dan ieder de bijzonderheden nog wel weet of gemakkelijk gewaar kan worden.

We nemen de dorpen in alfabetisch volgorde.

1. Bergum

Uit de roomse tijd zijn ons van geen enkel dorp in Tietjerksteradeel schoolmeesters bekend. Bij de overgang in 1580 verklaarden de kerkvoogden op 8 jan. 1581, dat de gemeente van Bergum en Noordermeer steeds hebben gehad:

"een frije electie [=keuze] uut tcloister ... [van] een pastoir ende een coster, warvoer de gemeente, groot over IJ^c oft 200 husen in alles, alsnu begeeren een froome, geleerde predicant end gereformeerde, neerstige schoelmester, dat har kinder, die seer vele sijnt, nicht langer bister end int wilde loopen sonder leeringen."^a

Een van de kloosterlingen uit het convent van Bergum was dus schoolmeester geweest; het klooster onderhield hem. Nu gingen in 1580 de bezittingen en de lasten van de kloosters op de provincie over, zo ook de plicht om de Bergumer schoolmeester te betalen. Op de rekeningen der geestelijke goederen (bewaard sedert 1592) vinden we dan ook: "Mei 1592 aan Jacob Rodolphi, schoelmeister to Bergum 20 ggl."; dat is 28 gewone caroliguldens. Hij bekleedde deze functie tot 1595, toen hij predikant te Oldeberkoop c.a. werd.

Van 1595 tot 1598 werd de toelage jaarlijks betaald aan Rodolphus Jacobi, blijkbaar een zoon van de vorige. Hij was later nog procureur-postulant (= advocaat) voor het nedergerecht van Tietjerksteradeel (gevormd door grietman en twee of drie bijzitters en de secretaris). In okt. 1614 was Imck Alberts zijn weduwe.^b

In 1598 kwam Sijmen Beerns, die evenals zijn voorgangers en vele anderen, zijn naam verlatiniseerde en zich Sijmon Bernardi noemde. Hij ontving de toelage tot in 1600.

Van mei 1601 tot mei 1605 ontving Frans Matthijs, "schoeldiener tot Bergum", de uitkering van de Staten en van 1606 tot 1608 Harmen Moyert. Van al deze meesters zijn slechts de namen bekend, zo ook van mr. Siurdt van Lee (of See), die in nov. 1608 "scholendienaer binnen Bergum" heette.^c

In nov. 1609 was hier mr. Offke Johannes; hij vertrok in nov. 1615 naar Oudega (Sm.). Zijn opvolger in dat jaar was mr. Halbe Ryenx, die in 1616 voor het eerst traktement van de Staten ontving. Hem ontmoeten we ook in de kerkrekenboeken, die hier vanaf 1623 bewaard gebleven zijn.^d Hieruit blijkt, dat hij ieder jaar van de kerk 5 goudgulden (= 7 c.g.) ontving, "hem competerende van een schuyte turf". Verder werd geen traktement genoemd: de 28 c.g. van de Staten ging natuurlijk buiten de kerk om. In dec. 1626 was hij hier nog; in mei

^a J. Reitsma, *Register van geestelijke opkomsten van Oostergo* (Leeuwarden 1888), p. 140.

^b Tietjerksteradeel M1, Rijksarchief Leeuwarden.

^c Tietjerksteradeel St., f. 182°, Rijksarchief Leeuwarden.

^d Gedeponoerd in het Rijksarchief Leeuwarden.

1627 is sprake van zijn weduwe.

Toen werd Adriaen Thomas Radfoort schoolmeester te Bergum. Hij was hier reeds in jan.

1621 "clercq" van de secretaris Abelus Attema en tevens procureur-postulant voor het nedergerecht der grietenij. In 1625 was zijn vrouw Aeltie Martensdr. In 1626 tekende hij een akte met A. Radfoord alias Cronenburgh en in dec. 1630 heette hij Adrianus Cronenburgh Radfoort. Ook hij ontving jaarlijks zijn 7 c.g. turfgeld; in 1631 voor het laatst. Hij bleef hier echter wonen en was bijvoorbeeld in 1645 en 1648 nog curator over weeskinderen te Oostermeer.^a

Omstreeks Allerheiligen 1631 trad een nieuwe schoolmeester in functie: mr. Thomas Saeckes. Hij hield het hier langer vol dan zijn voorgangers, namelijk tot 1670. Het inkomen bedroeg nog steeds 28 c.g. van de Staten en 7 c.g. van de kerk voor turf. Daarbij kwamen dan natuurlijk nog de schoolpenningen der leerlingen, die meestal een schelling per kwartaal bedroegen en dus in grote dorpen nogal wat konden opbrengen.

De school was, evenals elders, een heel eenvoudig vertrek, gewoonlijk met de meesterwoning onder een dak. In 1628 was ze wat opgeknapt en vinden we in de rekeningen posten als: "van roop en dack tot de schoole" 20 st.; "aan d' wielmaker tot een deure in de schole" 10 st.; ook de "glaesmaker" en de smid kwamen er aan te pas. De vloer bestond uit leem (1637: "aan leem tot d'schole" 1 gl. 4 st.; 1648: "Joucke voor liemrijden tot de schoole" 3 gl.); in 1634 was echter een gedeelte gevloerd: "voor 300 tuymelaars [= estriken] gevloert in de schole, met vracht 6 c.g.". Mr. Thomas stak zelf zijn handen mede uit: "20 Oct. 1640 Thomas Saeckes voor reparatie aan de schole 1 gl. 10 st.; 1643 T.S. voor 2 bancken 4 gl. 2 st.; Nov. 1654 mr. Thomas tot reparatie van de schole 13 gl. 6 st.", enz. Zo kon hij er nog wat bij verdienen: in 1654 "mr. T.S. van 20 dagen arbeidsloon aan de kerk en Harmen Thomas [blijkbaar zijn zoon] 22 dagen, met eenig uitschot 40 gl. 7 st. 8 penn.". (Dat is dus samen per dag nog geen gulden.) Bovendien verdiende "mr. Thomas wyf van de kercke te witten" 8 gl.. Ook onderhield de meester het uurwerk en verzorgde hij de jaarlijkse schoonmaak van de kerk, waarvoor we alle jaren een post op de rekening vinden voor "besemen tot de kerck" en "oly tot het uyrwerk". In 1664 werd de school vernieuwd, waarvoor Gedeputeerde Staten een toelage van 150 c.g. gaven.

In 1670 werd door de stemgerechtigde landeigenaren een nieuwe schoolmeester gestemd: mr. Johannes Couperus. (Hij kwam hier op 25 juli.) De herbergier Egbert Cornelis kreeg 22 c.g. 14 st. voor "bier op de stemminge van de schoolmeester, voor rogge en oncosten." (De stemgerechtigden werden namelijk getrakteerd.) Ook hij kreeg jaarlijks 7 gulden voor turf en de uitkering van de Staten, nu verhoogd tot 30 gulden. Bovendien schonken de kerkvoogden hem enige malen (bijna ieder kwartaal) 13 c.g. "wegens gemis van 't collect". Hieruit blijkt, dat zijn voorganger(s) er een collect, d.i. een ontvangerschap van een of andere belasting (gemaal, bestiaal, speciën of dorpsdaalder) voor hun dorp bij bekleed hadden. Dit was een voordelig baantje, want de collecteur of ontvanger kreeg een zeker percentage van het geïnde bedrag. De kerkvoogden deden dan ook alle moeite bij de grietman om het collect voor hun schoolmeester terug te krijgen: "1670 verteert met de gecommiteerden om 't collect te becomen 2 gl. 2 st."; wat hun blijkbaar niet gelukte, want van deze tijd af ontving de schoolmeester een extra toelage wegens "verbetering van sijn tractement" van 108 c.g. Mr. Johannes Couperus vertrok in 1673 naar Marrum. In dat jaar kwam mr. Jacob Jans (weldra Zeelsma genoemd). Aan schipvracht voor "mr. Jacob ende sijn goet te laten halen" werd 3 gulden betaald. Er staat jammer genoeg niet bij, waar ze hem vandaan haalden.

a Tietjerksteradeel M3.

School en tuin werden weer wat opgeknapt, o.a. voor 4 c.g. 12 st. "dong in het schoolmeestershof" gebracht. Na enige onzekerheid blijkt het traktement weldra vastgesteld op 4 x 27 c.g. 10 st., dus 110 c.g. per jaar, waarin dan de 7 gulden voor turf was versmolten, want die werd niet meer genoemd. Hierbij kwam dan nog de 30 gulden van de Staten en de schoolpenningen van de leerlingen.

Mr. Jacob was getrouwd, want in de lidmatenlijst van 1679 stond: "in 't clooster: ludimagister et uxor [= de schoolmeester en zijn vrouw]". De vrouw wordt echter niet met name genoemd. In 1682 is mr. Jacob echter hertrouwd en in de lidmatenlijst van 1690 heette zijn vrouw Grietie Libbes. In het doopboek vinden we zijn kinderen: Pijter (gedoopt 28 maart 1680), Jancke (28 mei 1683) en Voeckien (20 maart 1692).

In 1685 en 1686 werd de kerk inwendig verfraaid. Er kwam een nieuwe preekstoel, waarvoor 273 c.g. 9 st. betaald werd, terwijl men het kerkorgel van Jutrijp kocht. Ds. Velsen was er met een deskundige heen geweest "om 't orgel te besien" en kreeg "van schipvragt en vertering" 4 c.g. 9 st. In juli 1686 betaalden de kerkvoogden er 500 gulden voor, terwijl de schipper Palles Tiepkes het haalde voor 2 c.g. 10 st. De orgelmaker Evert Havercamp bouwde het orgel weer op, herstelde het en maakte een nieuwe "puister", alles voor 225 c.g. Daarbij kwamen nog wat onkosten aan de timmerman, aan Bartle Sijmens "glaesmaker", die een nieuw glas in de toren achter het orgel maakte voor 7 c.g. 2 st., aan Thomas Pijtters 15 gulden wegens het schilderen en vergulden van het orgel, enz. Eindelijk was het klaar en moest het bespeeld worden. Maar ... mr. Jacob Jans Zeelsma kon niet orgelspelen. Toen werd in nov. 1686 tot organist benoemd: mr. Sijtse Lefferts, op een traktement van 100 c.g. per jaar, elke Allerheiligen te verschijnen. Freerck Gosses werd aangesteld "tot puistertreder" voor 15 c.g. 15 st. per jaar. Dit was een hele "houw in de kerkebeurs", en op wie zou men dit beter verhalen, dan op de arme schoolmeester. Men had er ook nog andere reden voor (zie verder). Mr. Jacob ontving in 1687 e.v. 14 c.g. 10 st. per kwartaal! In 1693 evenwel kwam het gezin zo in armoede, dat de kerkvoogden hem sedert mei 1693 boven zijn 4 x 14 gl. 10 st. nog 1 gulden per week gaven "wegens weeckgeld tot onderholdinge van sijn huisgezin"; dat was dus per kwartaal samen weer de oude 27 c.g. 10 st. Zo bleef het echter niet lang en van 1695 tot zijn overlijden in de zomer van 1714 moest hij het doen met 4 x 14 c.g. 10 st. Hij had er dan ook wat "boerkerij" bij en huurde daartoe van de kerk een kamp weiland, *het Leeg* genaamd, nabij Huisterheide, voor 19 c.g. 12 st. per jaar. Hij was ook wel eens huur achter, maar het kwam altijd weer in orde.

In 1709 begon mr. Jacob Zeelsma een procedure tegen de kerk en hieruit wordt ons veel van het bovenstaande duidelijk.^a Hij beweerde, dat hij van de stemdragende ingezetenen van Bergum was beroepen tot schoolmeester op het genot van de profijten en emolumenten, die ook zijn voorgangers hadden genoten, zoals zijn beroepbrief d.d. 27 juli 1673 aangaf, te weten: van de provincie 30 c.g., van de diaconie 20 c.g., van de stemdragende plaatsen 22 c.g. en van de kerkvoogden 110 c.g. Welke 110 c.g. per jaar zij hem ook hadden betaald van 1673 af tot Allerheiligen 1686 toe. Toen had de grietman Hector van Glinstra hem gegeven het collect van het gemaal, te bedienen voor 52 c.g. per jaar, om zodoende de kerk wat te verlichten, want er werd bepaald, dat ze dat bedrag op zijn traktement konden korten en hem dus jaarlijks nog 58 c.g. uitbetaalden. Dat gebeurde zo tot mei 1689. Toen werd hem het collect weer ontnomen (wegens gepleegde fraude, zoals uit het proces blijkt) en ook de jaarlijkse 52 gulden revenu. Naar hij meende, hadden toen de kerkvoogden zijn traktement weer tot 110 c.g. moeten aanvullen. Van mei 1693 tot Allerheiligen 1694 deden ze dit, maar

a Civiel Sententieboek van de Hove op 20 dec. 1709, no. 18.

toen en verder waren ze weer onwillig dit te doen. Hij eiste toen van kerkvoogden over al die jaren van mei 1689 tot mei 1693 en van Allerheiligen 1694 tot mei 1708 betaling van de ingehouden 52 c.g. en voor het vervolg uitbetaling van 110 c.g. per jaar "so lange hij sijn schoolmr. ampt tot Bergum sal comen te bedienen". De kerkvoogden lieten hierop door hun advocaat Paetreus (die 26 op maart 1712 van de kerkvoogden 100 c.g. vroeg en verkreeg "wegens verdiende salaris en expensen gevallen over 't proces tegen mr. Jacob Jans Zeelsma") antwoorden, dat ze "ten hoogsten verwondert stonden, hoe de Impetrant [= eiser] sich niet ontsag om hen met dese procedure te bespringen." Hij wist immers wel, dat hij ook volgens zijn beroepsbrief, voor een jaar was benoemd op de profijten en emolumenten, ook bij zijn voorgangers genoten, en dat hij, "soo hij sig in zijn dienst wèl gedroeg, alsdan soude continueren". Tot 1686 toe hadden ze hem "met lijtsaemheit gedragen" en hem jaarlijks 110 c.g. toegelegd, toen de grietman hem het collect van het gemaal gaf en zij verder met 58 c.g. hadden volstaan, volgens overeenkomst men de grietman. Dit collect had hij kunnen behouden, als hij zich daarin eerlijk had gedragen, maar wegens gepleegde fraude had de grietman hem het collectboek met de sterke arm moeten afhaken. Niet alleen om deze begane fraude, maar ook om andere "negligentien in sijn bedieninge voorgevallen", had hij verdiend om van zijn schoolmeestersambt ontzet te worden. Maar "compassie met zijn huisgesin hebbende", had men hem het schoolambt laten behouden op conditie evenwel, dat hij met een traktement van 58 gulden per jaar tevreden zou zijn, hetgeen hij aannam, en waarvoor hij dan ook telkens kwitantie gaf zonder ooit iets meer te hebben gevorderd. Van mei 1693 tot Allerheiligen 1694 hadden ze hem niet 110 gulden als zijn volle traktement gegeven, doch 58 gulden alsmede 1 gulden per week "op sijn seer ootmoedige smeekinghen om eenige adsistentie voor zijn huisgezin, en voorspraak van den grietman, dus als een aelmoes of liberale gifte tot ondersteut van sijn familie." Dat ze hiermee al spoedig weer ophielden, was omdat hij het besteedde aan sterke drank, zoals uit de bijlagen van de procedure blijkt. En ook omdat zijn hof, in het begin zeer klein en door geen van zijn voorgangers bezeten, "diestijds tot die rijpheit was gebracht, dat hij van 't selve over de 50 gl. 's jaars huyr conde trecken, jae was menigmael nae dato voorgevallen, dat hij van 't selve Hof van jaer tot jaer over de 100 c.g. hadde genoten, dermaten, dat schoon de Impt. 's jaerlijks 52 c.g. tractement minder genoot, hij echter meerder trok dan jemand van sijn voorgangers oijt gehadt hadde."

Zij vroegen dus van het gerechtshof hem in zijn eis niet ontvangbaar te verklaren. Waarop dan de uitspraak van het Hof volgde: "tVoorsz. Hof op alles rijpelijk gelet en geconsidereert hebbende, 't gene men in desen behoorde de considereren, in den naeme ende vanwege de Heerlijcheit der Landschappen van Friesland, verclaert den Impt. tot sijn genomen eysch ende conclusie niet ontvangbaer ende om redenen compenseert de costen van het proces." (Beide partijen moesten dus hun eigen proceskosten betalen.) "Aldus gedaen ende uytgesproocken in de Cancellarije binnen Leuwaarden den 20 December 1709."

Verder heeft mr. Jacob Zeelsma met zijn 58 gulden traktement blijkbaar in vrede met de kerkvoogden geleefd: op 9 mei 1714 ontving hij zelf nog 14 c.g. 10 st. als een kwartaaltraktement, maar in aug. 1714 ontvingen zijn erven het volgende kwartaal. Toen werd mr. Sijtse Lefferts, hier reeds sedert Allerheiligen 1686 organist, tevens tot schoolmeester aangesteld door de stemgerechtigde landeigenaren. Hij was voorheen ook reeds te Oudega (Sm.) schoolmeester geweest (1679-1682) en noemde zich ook wel mr. Sixtus Leffardi Hemrica. (Dit verlatiniseren van de naam kwam bij geletterden veel voor in die

dagen.) Zijn vrouw heette Pijtertje Pijters, en in febr. 1688 kochten ze een huis te Bergum.^a Hun kinderen Pijter, Leffert en Bartle (tweeling), Albert, Aukjen en Pytertje werden hier resp. gedoopt op 3 aug. 1690, 11 sept. 1692, 26 maart 1698, 9 okt. 1701 en 6 april 1704. Nu hij Jacobi (25 juli) 1714 schoolmeester werd, kon hij het schoolhuis betrekken: hij verkocht dan ook zijn bovengenoemd huis "aan de Zuidkant van de burens te Bergum" aan Daniel Jans, mr. bakker.^b In dit huis had hij ook een winkel gehouden. Hij ontving 4 x 27 c.g., dus 108 gulden, salaris per jaar voor school- en orgeldienst. Hij verrichtte vaak verfwerk aan de school of aan de kerk. Het schoolhuis was weer wat opgeknapt in 1714: een nieuwe estriken vloer, nieuwe goten en Freerk Bosgra leverde voor 7 gl. 16 st. "frugtboomen in 't schoolmeesters hof". Tussen 20 mei en 20 aug. 1718 is hij overleden; Pijtertje overleefde hem.

De nieuwe schoolmeester-organist was mr. Gerrijt Melles Rinsma. Hij kwam hier op 25 juli 1718 en werd in 1719 lidmaat op "belijdenis des geloofs". Hij was een zoon van mr. Melle Rinsma te Hallum en daar gedoopt op 1 nov. 1693. (Ze doopten toen zo gauw mogelijk; hij was dus kort tevoren geboren.) Hij was dus toen hij te Bergum kwam 25 jaar oud. Ook zijn broers werden schoolmeester: Pieter te Dronrijp, Evert te Kollum en Folkert te Hallum. Mr. Gerrijt trouwde omstreeks maart 1723 met Taetske Dirks van Buitenpost, die evenwel reeds in 1724 overleed. In dec. 1725 hertrouwde hij (ze bleven in die dagen meestal niet lang weduwnaar) met Gepke Reinzes van Hardegarijp. Hun zoons Reinze, Mello, Tjeerd en Pijtter zijn te Bergum gedoopt, resp. op 6 okt. 1726, 9 dec. 1731, 25 dec. 1735 en 22 juni 1738 en waren toen resp. 25 dagen, 9 weken, 4 weken en 5 weken oud. Hij had in sept. 1721 ook nog een hof gekocht, "in 't Clooster te Bergum, ten N. van 't schoolmeestershof".^c Lange jaren heeft mr. Gerrijt Rinsma de school en het orgel te Bergum bediend tot hij op 1 mei 1763 afstand van zijn post deed. Steeds had hij een traktement genoten van 108 c.g. Ook de toelage van de Staten (in deze jaren 36 c.g.) werd nog steeds uitbetaald en ongetwijfeld ook de andere emolumenten, waarvan hierboven bij mr. Zeelsma sprake was. Hij is op 23 jan. 1775 overleden, zijn vrouw was hem reeds vóór okt. 1761 ontvallen.

In 1763 benoemden de stemdragende landeigenaars zijn oudste zoon mr. Reinse Gerrijts Rinsma, hier in 1726 geboren, tot hun school- en kerkdienaar. Hij was toen schoolmeester te Hichtum en reeds weduwnaar. Hij is blijkbaar niet hertrouwd; hij komt althans in de doop- en trouwboeken van Bergum niet voor. Uit zijn eerste huwelijk had hij een dochter Tietje. Het traktement was toen nog onveranderd. Tot juli 1789 heeft hij hier zijn ambt bekleed. Even voor zijn komst (in 1762-63) was de school belangrijk vertimmerd. In 1773 moest de klok worden geluid, toen Stadhouders Willem V de grietenij doorkwam over de Bergumerheide naar Groningen. De meester was de gewone kloklouder, maar voor dit extra-luiden werd hulp van anderen gevraagd. Daar het gewone luiden 's morgens en 's avonds in de wintertijd bij donker geschieden moest, verschaftte de kerk de meester een lantaarn, die (volgens posten in de rekeningen) af en toe vernieuwd werd. In 1775 werd het traktement van mr. Reinse verhoogd met 2 x 6 gulden wegens "brandinge op Sondagen ten dienste der Ingesetenen in de schole gebruikt". De meester hield dan een vuur in de school ten dienste van de kerkgangers van buiten. Ook dagelijks werd in de winter de school verwarmd: daarvoor verschaftte de diaconie de turf. Van 1783 tot 1786 werd in de kerk een nieuw orgel gebouwd; het kwam met de onkosten van timmeren, enz. op 2.671 gulden. L. van Dam was de maker; hij huurde een tijd lang een woning te Bergum. Meester Reinse heeft in 1789 met *Jacobi* (25

a Tietjerksteradeel P2; Rijksarchief Leeuwarden.

b Tietjerksteradeel P7, sept./okt. 1714.

c Tietjerksteradeel P8, f. 249.

juli) afstand van zijn post gedaan. Hij bleef hier echter wonen en leverde bijv. in 1791 en 1792 boompjes aan de kerk.

De nieuwe meester was Pieter Minderts Jager, die hier op 25 juli 1789 in dienst trad. Schipper Foeke Jacobs van Suameer kreeg 8 gulden wegens het halen van meester met zijn goederen uit Driesum. Zijn vrouw heette Geertje Dirks. Het traktement bleef 120 c.g. In 1796 werd de school verbeterd, zoals uit de rekeningen blijkt. Dat jaar ontving mr. Jager 26 gulden van de kerk "wegens het winter morgens en avonds klokluiden, welke penningen denzelven vóór de Revolutie van 1795 door de bewoners der z.g. Stemhuizen wierde betaald." (Huizen op hornlegers staande, die van ouds met een stem begerechtigd waren.) En "alzo de stemgerechtigde hornlegers met gemelde revolutie zijn vervallen en dus ook ten aanzien van deze contributie, zoo hebben de Stemgerechtigde burgers alhier goedgevonden en bepaald, dat deze somma nu en voortaan uit de kerkebeurs zal betaald worden." Het was deze toelage, die mr. Zeelsma dus ook reeds ontving (zie boven). Mr. Jager was in 1795 secretaris van de Burgersociëteit te Bergum, onder de zinspreuk: "Hij die bemind zijn Vaderland, Die werkt oprecht met hart en hand". Dergelijke sociëteiten hadden vele dorpen in de Patriotten- en Franse tijd. Ook de 36 gulden van de Staten werd nog steeds uitbetaald, evenals een jaarlijks bedrag van 84 gulden aan de kerkvoogdij, wegens onderhoud van de pastorie. (Ook een oude kloosterverplichting, in 1580 op de provincie overgegaan.) Meester Jager stond hier meer dan 40 jaren. Zijn zoons Mindert, Dirk en Anne zijn hier resp. geboren op 8 okt. 1791, 7 nov. 1794 en 25 april 1805. In 1810 werd de f 26 wegens winterklokluiden weer ingehouden. (De reden is uit de rekeningen niet af te leiden.) In 1824 werd de school vernieuwd, waarvoor aannemer Sijbe Pieters Huizinga f 1.477 ontving; ook de "schoolhuizinge" werd vertimmerd. Ofschoon mr. Jager de tijd van het verbeterd onderwijs (ten gevolge van de Wetten van 1801, 1803 en 1806) meemaakte, heeft hij nooit enige rang (bij de Wet van 1806 ingesteld) behaald. De schoolopziener, ds. H. Nieubuur Ferf te Bergum, was dan tenslotte ook lang niet meer tevreden over deze pedagoog en had al lang pogingen bij het grietenijbestuur van Tietjerksteradeel in het werk gesteld om een ondermeester voor hem los te krijgen, wat hem pas in 1825 gelukte. Tot die tijd stond de oude meester dus alleen voor alle kinderen, die in één lokaal verenigd, les kregen; 's zomers ca. 80, 's winters wel 126 leerlingen (volgens een statistiek van de Schoolopziener over de jaren 1810-'18; hij noemt het onderwijs "matig", de school "te klein" en de tafels en banken "slecht"). Van de school gaf de schoolopziener in 1822 (dus nog voor de vernieuwing) deze beschrijving: "Dit schoolvertrek is 21 voeten lang, 18 vt. breed en 8 vt. hoog. Hierin komen thans dagelijks 135 kinderen ter school, welke ieder dus geen voet ruimte kunnen bekomen. Dientengevolge moeten zeer vele kinderen gedurende de schooltijd beurtelings staan. De kinderen zitten als haringen in een ton; velen worden dagelijks onpasselijk", enz. De vernieuwing van de school in 1824 was dus wel noodzakelijk. De oude meester werd uiteindelijk tegen 1 jan. 1831, na ruim 50-jarige dienst te Gerkesklooster, Driesum en Bergum ontslagen met een pensioentje van f 200. Hij is op 24 juni 1837 te Bergum overleden, oud 76 jaar en 7 maanden, na bijna 52-jarig huwelijk met Geertje Dirks van der Veen, die hem overleefde.

Tot zijn opvolger werd in 1831 provisioneel aangesteld: Hendrik IJbeles Bosma, die de 2^e rang bezat en op 22 jan. 1833 vast aangesteld werd. Hij was geboren in 1799 en was in okt. 1830 ondermeester te Oostermeer, toen hij de 2e rang behaalde. Zijn vrouw heette A.M. Beima. Het traktement was toen f 200 (waarin begrepen nog altijd f 108 van de kerk en f 36 van het Rijk) plus de schoolgelden van 140 tot 150 leerlingen à f 1,20 per jaar, alsmede vrije woning

met tuin. In 1838 werd de school vergroot. Zijn enige zoon IJbele Bosma, hier hulponderwijzer, is op 10 okt. 1855, oud 21 jaar, overleden. De oude schoolmeester kreeg op 1 jan. 1869, na 40-jarige dienst, eervol ontslag en een pensioentje. In 1869 werd de school belangrijk verbeterd.

Het gemeentebestuur (na de Wet van 1857 was de benoeming aan het gemeentebestuur, voordien nog meest aan floreenplichtige grondeigenaren) benoemde in zijn plaats Pieter J. Smidts van Firdgum. De gemeente betaalde nu ook het salaris dat, nu de schoolgelden volgens dezelfde wet van 1857 niet meer een deel van het onderwijzersinkomen uitmaakten, doch aan de gemeente kwamen, verhoogd was tot f 628 en vrije woning. Hij was geboren op 30 mei 1843, was in 1861 kwekeling te Sneek, daarna hulponderwijzer te Akkrum (waar hij in 1867 de hoofdakte verkreeg, ook ingevoerd bij de Wet van 1857, waarbij de 4 rangen waren afgeschaft). Hij werd toen hoofd aan de nieuw opgerichte school te Firdgum, vanwaar hij dan in 1869 te Bergum kwam. Hij stond hier tot 1883 en werd toen opgevolgd door W. Walstra, hoofd te Zuider-Drachten. Hij werd later hoofd te Arnhem. In 1885 kwam Dirk Oosterkamp. Hij werd in 1898 tevens directeur van de Rijksnormaallessen te Buitenpost. In 1899 werd te Bergum de nieuwe school gebouwd, waarvoor een rijkssubsidie van f 12.000 werd toegestaan. Oosterkamp ging in 1917 met pensioen en is op 8 maart 1942 te Zeist overleden, bijna 90 jaar oud. In 1903 werd officieel met MULO aan deze school begonnen; een cursus in Frans, Duits en wiskunde.

In okt. 1917 kwam Jan R. Tulner, geboren te St. Annaparochie. Hij was eerder onderwijzer te Vrouwenparochie, Lemmer en Franeker en werd toen hoofd te Hoogkerk. In jan. 1922 werd aan de school een ULO school verbonden onder hetzelfde hoofd. Daartoe werd de school verbouwd en met drie lokalen uitgebreid. Tulner is op 19 april 1936 te Leeuwarden overleden, oud 58 jaar. Hij werd in 1936 opgevolgd door D. Voortman, ULO-onderwijzer te Aalsmeer. In april 1944 werd hij hoofd van de ULO te Drachten. Op 1 juli 1944 werd J. Brands, ULO-onderwijzer te Hoogeveen, benoemd als hoofd van deze school.

Bijzonder onderwijs

Op 23 mei 1865 werd te Bergum een school voor chr. nat. onderwijs geopend, waarvoor op 24 aug. 1864 de eerste steen gelegd was. Het was de tweede in deze gemeente (Garijp de eerste). Deze school stond in de steeg achter de woning van wijlen O. Bosgra. Het eerste hoofd was Hendrik Poolmeijer; hij kwam van Tiel. Verder stonden aan het hoofd van deze school: in 1868 C.P. Beukenkamp (was eerder hoofd van een opleidingsklasse voor kwekelingen te Rotterdam). In 1874 kwam Jaitze de Boer, eerder onderwijzer te Anjum en Groningen. Hij vertrok in 1877 naar St. Annaparochie op het Bildt. In 1877 werd hij opgevolgd door W. Post en in 1883 kwam F.H.J. Smith. In 1886 werd J.D. de Vries, eerder onderwijzer te Wommels en Garijp, benoemd als hoofd van deze school. Hij werd in 1909 leraar aan de christelijke kweekschool te Groningen en schoolopziener in het arrondissement Dokkum. In 1921 werd hij schoolopziener te Leeuwarden en in 1922 inspecteur lager onderwijs van de inspectie Winschoten. Hij ging in 1928 met pensioen en is in febr. 1931 te Ermelo overleden, oud 68 jaar. In 1909 werd S. Steensma benoemd als hoofd en in datzelfde jaar werd een nieuwe school met woning gebouwd. In 1917 kwam A. Bult als hoofd en in 1918 P. Swart. Eind 1930 werd hij onderwijzer aan de zendingsschool te Bandung (Ned. Oost-Indië). In 1920 was de school met een lokaal uitgebreid. Op 1 juli 1931 werd N.A. Witterholt benoemd; hij was eerder onderwijzer te Kommerzijl,

Lutjegast, Gerkesklooster en Schildwolde. Op 1 jan. 1922 werd hij hoofd te Pietersburen en in 1927 te Nes (W.D.). Hij bedankte in 1933 voor de benoeming tot hoofd van de christelijke landbouwschool te Kollum, doch werd op 1 jan. 1946 hoofd van een dergelijke school te Winsum (Gr.).

In 1946 werd hij opgevolgd door J. Vaatstra, ULO-onderwijzer te Veendam. In datzelfde jaar werd er een ULO afdeling aan de school verbonden. Hiervoor werd in 1948 een hulpschool gesticht, die op 27 aug. 1948 officieel werd ingewijd en waarin op 1 sept. de lessen begonnen. J. Vaatstra werd hoofd van deze ULO school, terwijl J. Smit, van Kiel-Windeweer, toen hoofd van de gewone lagere school werd.

Te Bergum werden van 1895 tot 1918 bijzondere normaallessen gegeven door een vijftal hoofden van christelijke scholen uit de omgeving.

2. Bergumerheide (Bergum-Noord)

Op oude kaarten zien we een uitgestrekt heidegebied tussen Bergum en Veenwouden, tussen Hardegarijp en Twijzel, de Bergumer, Kootster- en Twijzelerheide. Niettemin woonden hier heel wat mensen wier kinderen evenwel - wegens de lange afstanden naar de dorpen en de onwil der bevolking - van geregeld onderwijs verstoken waren. Deze kinderen liepen "als beesten in de heide rond en waren door hunne bedelarij de ingezetenen, de reizigers en de inwoners van de omliggende dorpen niet weinig tot last."

Na het aanleggen van de Groninger straatweg dwars door deze streek, tussen 1829 en 1831, begon men de heide bij stukjes te ontginnen, wat een toeneming van de bevolking ten gevolge had, vooral toen dr. N. Ypey van Hardegarijp de ontginning met kracht ter hand nam. Reeds lang ging de schoolopziener-predikant ds. H. Nieubuur Ferf het lot van deze heidebewoners en vooral hunne kinderen ter harte. Reeds in 1828 dacht hij een school te stichten te Kuikhorne, maar dit plan werd niet verwezenlijkt. Toen in juli 1841 de nieuwe Koning Willem II langs de straatweg naar Groningen reed en te midden der juichende heidebewoners even stilhield, bood ds. Nieubuur Ferf hem een verzoekschrift aan om te willen bevorderen dat in deze bevolkte streek een kerk en school werd gesticht. Ook de Gouverneur (Commissaris des Konings) werd om medewerking verzocht. Intussen besloot het grietenijbestuur in 1842 om op de Bergumerheide een armhuis in te richten, welk gebouw in 1843 tot stand kwam.

Aanstands kwam ds. N. Ferf nu in actie om in dit gebouw ook een schoollokaal te krijgen. De eetzaal kon daarvoor uitstekend dienen en een onderwijzer had hij er ook al voor. Hij kwam gauw met de autoriteiten tot overeenstemming en zo werd op St. Nicolaasdag (6 dec.) 1843 de "School in het Armhuis op de Bergumerheide" in gebruik genomen met 91 leerlingen. De onderwijzer Bouwe Sjoerds Teyema zou in het huis inwonen en er tevens de boekhouder van zijn. De aanstelling geschiedde provisioneel, want men hoopte nog een traktement van het Rijk los te krijgen. Deze Bouwe Sjoerds Teyema was een zoon van de Garijster meester Sjoerd Andries Teyema. Hij was daar in 1820 geboren en werd in 1836 kwekeling bij zijn vader. In 1838 nam hij de school te Tietjerk waar bij vacature; in 1839 nam hij waar te Suawoude en werd kort daarna ondermeester te Nijega-Opeinde. Hij had in 1836 de 4^e rang behaald, in 1838 de 3^e en in 1843 de 2^e rang. (Dat was wel het summum van knapheid voor de onderwijzers in die dagen: de 1^e rang werden zelden behaald.)

De pogingen bij het Rijk bleven niet zonder resultaat: het gaf f 200 traktement. Toen werden

officieel sollicitanten opgeroepen en een vergelijkend examen gehouden op 27 febr. 1845 in het grietenijhuis te Bergum. Doch Bouwe Sjoerds Teyema werd benoemd op f 200 traktement, alsmede kost en inwoning in het armhuis en met de verplichting het boekhouderschap van het gesticht op zich te nemen en voorzorgen bij de godsdienstoefeningen in het huis. De vaste aanstelling kwam op 31 maart 1845 af. Zijn inwoning in het armhuis had ten gevolge, dat hij trouwde met Menke Visser, de dochter van de armvader. In 1846 vertrok hij als "onderwijzer der jeugd" naar Nijega-Opeinde. Toen werd in het armhuis te Bergum aangesteld: Romke Meinderts van Reenen, op dezelfde conditiën. Het aantal leerlingen was intussen al aangegroeid tot over de 200. "Master" Romke was in 1825 geboren en behaalde in 1841 de 4^e rang als kwekeling te Kollum en in 1843 de 3^e rang als ondermeester aldaar. In 1846 dan kwam hij provisioneel te Bergumerheide en verkreeg op 12 febr. 1847 zijn vaste aanstelling. Hij trouwde met Grietje Visser, de andere dochter van de armvader, en werd zo de zwager van zijn voorganger Bouwe Sjoerds Teyema. In 1847 behaalde hij ook de 2^e rang en solliciteerde toen al spoedig naar een grotere school. Op 2 jan. 1849 vertrok hij naar Marssum.

Na vergelijkend examen werd Jacob Kampen, provisioneel onderwijzer te Haule, op 30 april 1849 benoemd als onderwijzer in het armhuis te Bergumerheide. Geboren in 1829 verkreeg hij in 1845 de 4^e rang als kwekeling te Oldeboorn, in 1848 de 3^e rang als provisioneel onderwijzer te Oosterwolde. Reeds te Bergumerheide, behaalde hij in 1851 de 2^e rang en vertrok omstreeks 1 jan. 1856 naar Terhorne. (De armvader Jan Visser had geen dochters meer!)

Zijn opvolger Pieter Pieters Hijlkema trad op 1 sept. 1856 in functie en heeft hier vele jaren gestaan. Hij was als zoon van de Eestrumer "master" geboren in 1830. In 1846 behaalde hij als kwekeling te Veenwouden de 4^e rang en in 1851 als ondermeester te Leeuwarden de 3e rang en in 1854 als provisioneel onderwijzer te Oostermeer de 2e rang. In 1855 werd hij benoemd te Suawoude; vandaar kwam hij te Bergumerheide. Reeds in 1853 waren er klachten over de school: te klein, donker, ongezond, stoornis van het werkvolk in het armhuis; 100 à 160 leerlingen zaten er aan 7 lange banken van 4,8 meter lang!^a Pas in 1863 ging men over tot de stichting van een nieuwe school met woning; de aanbesteding had plaats op 21 nov. van dat jaar voor resp. f 2.710 en f 1.700 en precies een jaar later, op 22 nov. 1864, werd de school ingewijd. Het traktement was nu ook verbeterd en gebracht op f 400. Meester Hylkema is in 1896 met pensioen gegaan. Zijn familie schonk later aan de kerk, die hier in 1850-1851 is gebouwd, een torenuurwerk met slagwerk. Aan deze school deed in 1870 de eerste onderwijzeres in de gemeente haar intrede.

Sedert 1896 was D. Cupery (van Suameerderheide) hoofd van deze school. In 1902 werd de school verbouwd. In 1903 kwam B. Kooistra (van Burum); hij vertrok in 1917 naar Hardegarijp. Hij werd in dat jaar opgevolgd door L. Bos. Intussen werd er in 1922 weer een nieuwe school gesticht, nadat reeds in 1913 een nieuwe onderwijzerswoning was gebouwd.

Bijzonder onderwijs

Reeds in 1870 werd een school voor chr. nat. onderwijs opgericht aan de Zwette (Heidstreek) te Veenwoudsterwal, doch onder Bergum. In 1870 werd J. Olthof hoofd van deze school en in 1874 kwam Chr. Tekkelenburg, die in 1889 werd opgevolgd door O. Huisring. Deze is hier op 25 febr. 1909 overleden.

a Zie: *Leeuwarder Courant* 8 febr. 1853.

In 1909 werd hij opgevolgd door H. Sinnema. In 1909 werd hier een nieuwe school met woning gebouwd. Sedert 1923 was P. Banga hoofd van deze school.

De chr. school aan de Rijkstraatweg dateerde van 1921. Aan het hoofd van deze school werd in dat jaar M. Visser benoemd. Hij vertrok in 1931 naar Abcoude. Hij werd toen opgevolgd door Jasper Jan Quak (van Sibculo in Overijsel). Hij stierf op 14 okt. 1947, oud 52 jaar. Na tijdelijke waarneming van de school door R. Hempenius (van Holwerd) trad op 1 april 1948 A. Meinema (van Burgwerd) in functie.

3. Eernewoude

De kerkvoogden van dit dorp verklaren in jan. 1581 dat zij "har willen benestigen om een gereformeerde schoolmeester". Dit viel echter niet mee, want het is bekend, dat dit afgelegen en 's winters totaal geïsoleerde water- en vissersdorpje tot in de 19^e eeuw, slechts een winterschooltje heeft gehad. Er was dan geen vaste schoolmeester, doch een boer, een timmerman of een andere ingezetene, die 's winters weinig te doen en er aardigheid aan had. Deze nam dan zo'n winter het schooltje waar, tegen een geringe vergoeding van de kerkvoogdij. Zulke personen stonden dan natuurlijk in de doop- en trouwboeken niet als schoolmeester te boek. Ze zijn dan heel moeilijk te achterhalen. Alleen de kerkrekenboeken vermelden hun namen en beloning, want - zoals ik al zei - de kerk betaalde ze. Nu moeten, volgens op het Rijksarchief te Leeuwarden aanwezige lijsten, de kerkvoogdij-rekenboeken van Eernewoude sedert 1710 bewaard gebleven zijn, doch het oudste is momenteel niet te vinden. Zo heb ik slechts inzage gehad van die rekenboeken vanaf 1752.^a

Het blijkt dan, dat de school in de winter 1752/53 waargenomen werd door Roel Beernts voor 24 c.g.; in 1753/54 door Yeuwe Hattems, die het ook de volgende winter deed; in 1755/56 door R.K. Nicolay, die het nog twee winters deed, en de laatste winter zelfs 30 gulden ontving "wegens het waarnemen der schooldienst van nov. 1757 tot Oude St. Geerte [=17 maart] 1758". Van 1758/59 was het Sjoerd Reikes; de beloning was toen op 45 gulden gebracht.

Een belastingcohier van 1749 geeft als schooldienaar te Eernewoude Lieuwe Pijbes; in 1751 nog. Daarbij sluit dan het bovenstaande aan.

Roel Beernts was hier timmerman, Nicolay eveneens, Jan Joukes (die volgt) verver en "glaasmaker", zoals uit andere posten van de rekeningen blijkt. Yeuwe Hattems nam de school ook waar in de winter van 1759/60 voor 45 gulden; het duurde dan bijna 24 weken. Er waren zo 's winters ongeveer 20 kinderen; ze moesten 12 st. schoolgeld betalen voor het hele winterhalfjaar. Dit schoolgeld was niet - zoals elders - voor de "meester", doch werd door de kerkvoogden als ontvangst verantwoord; arme kinderen waren vrij. De kerk ontving jaarlijks 8 à 12 gulden aan schoolgeld. De school was een eenvoudig vertrek met ruitjes in lood: in de rekening komen onkosten voor "wegens 't verloden der ramen".

De bovengenoemde personen namen dus slechts het schooltje zo'n winter waar, maar eigenlijke schoolmeesters waren het niet. Wanneer in de rekeningen sprake is van de "schoolmeester", dan wordt die van Garijp bedoeld. Daarmee was Eernewoude tot 1852 kerkelijk gecombineerd. Deze was ook de voorlezer en voorzanger in de kerk, die met de predikant naar Eernewoude wandelde en voer op die zondagen, dat aldaar de kerkdienst verricht moest worden. Dit werd hem jaarlijks met 7 gulden vergoed door de kerk van

a Mevr. da. Klunder wordt wel bedankt voor de vriendelijke toezending ter inzage.

Eernewoude. Hun namen krijgen we bij Garijp. Een ander gewoon bijbaantje van de schoolmeester, het klokluiden, werd hier, waar geen vaste schoolmeester was, natuurlijk ook door een ander verricht. Wijger Klazes heette de man, hij kreeg jaarlijks 15 c.g. voor klokluiden en oppassen van het uurwerk, in 1753 reeds, tot zijn dood in 1768.

De winter 1760/61 nam de verver Jan Joukes de school waar, de volgende twee winters eveneens; in 1763/64 Jelke Hedzers. In de winter van 1764/65 zou Johannes, de zoon van Taeke Gabes schoolhouden. Hij overleed echter na 2 weken en 4 dagen, waarvoor zijn vader 4 gl. 10 st. ontving. Toen werd Sjoerd Reikes de school weer opgedragen en door hem ook de volgende twee winters bediend, steeds voor 45 gulden per winter. Blijkbaar kwam toen het verlangen bij de heren kerkvoogden op om hier een vaste schoolmeester te hebben. Om die reden vroegen zij in de *Leeuwarder Courant* in nov. 1767: "een Manspersoon, geneegen zijnde het Winterhalfjaar als Schoolmeester te ageeren, midts het lezen, schrijven en Psalmzingen verstaande". Het loon stond er niet bij. Of op deze advertentie ook andere liefhebbers afgekomen zijn, weten wij niet, maar Sjoerd Reikes kreeg de vaste benoeming. Na de dood van Wijger Klazes werd hem ook het klokluiden en het onderhoud van het uurwerk opgedragen, zodat zijn traktement 45 + 15 = 60 c.g. werd. Bovendien bracht hij jaarlijks een bedrag van 1 tot 3 rijksdaalders in rekening voor het boomsnoeien op het kerkhof, het onderhoud van het pad om het kerkhof en het legen en reinigen van het "secreet" (dat bij kerk en school hoorde). Hij huurde een kamer van de kerk, waarvoor hij jaarlijks 10 gulden huur moest geven. Hij was op 4 juni 1770 te Eernewoude in de kerk getrouwd met Sjoukjen Gerbens van Sneek; op 5 dec. 1772 werd hun zoon Reike geboren.

De verdiensten waren niet zó, dat enige bijverdienste niet welkom zou zijn. Daartoe hielp Sjoukjen mee bij de jaarlijkse kerkschoonmaak ("hemelen", staat er). Verder had dit dorp het recht van een "swanejacht", zoals uit verscheidene posten van de rekeningen blijkt, Onder de ontvangsten vinden we posten voor zwanenveren, - vleugels en - vellen. En onder de uitgaven vele posten voor het plukken en villen van zwanen, voor het "knobben" en hakken af te nemen van zwanen, voor het vangen en het weer thuis brengen van zwanen, voor oud koper voor het maken van zwanenhalsbanden en voor zoveel lopen^a voer voor de zwanen in de winter. Aan de eerstgenoemde werkjes verdienden de meester (en later ook zijn zoon) dikwijls enige stuivers. In 1796 maakten twee mannen een reis naar Lekkum, "omdat er gezegd wierde, oude zwanen van ons Dorp te zijn."

Zo leefde hij hier vele jaren en bediende 's winters de school, terwijl hij 's zomers tijd en gelegenheid had voor bijverdienste bij de boeren in het hooi. In zijn tijd werd hier in 1794 de oude kerk afgebroken; er kwam veel tufsteen af, die naar Leeuwarden verkocht werd. De nieuwe werd op de oude fundamenten opgetrokken en op de toren werd (kenmerkend voor dit waterdorp) een koperen verguld schip geplaatst. Op 26 okt. 1794 werd de nieuwe kerk door ds. W. Beekhuis ingewijd. Thomas Teunis en Rinse Hendriks Brouwer waren de aannemers; ze kregen er 4.246 gulden voor. Vóór de inwijding was het werk opgenomen door de secretaris Jetze van Sminia en enige timmerlieden van Bergum; ze werden met een schip gehaald van de Garijper wal naar Eernewoude. In dec. kwam nog een nota in van 9 c.g. 18 st. wegens verteringen en geleverde "genever" gedurende de bouw van de kerk bij timmerlieden en opzichters genoten. Er werden nieuwe iepenbomen om de kerk geplant en een nieuwe haag.

In 1798 bedong Sjoerd Reikes een vrije woning, evenals de meesters op andere dorpen ook hadden. "Goed", zeiden de kerkvoogden, "maar dan 10 gulden traktement minder." Hij kreeg

a Een lopen is ruim 83 liter.

voortaan 35 gulden en 15 gulden voor de klok. Daarmee moest nogal eens extra geluid worden "op ordonnantie van de Raad der Gemeente", bijvoorbeeld op 19 mei 1798 voor de nieuwe constitutie driemaal een uur, om 9, 12 en 3 uur, en een vlag op de toren, "of 6 gulden boete voor de kerkvoogden". (Mr. Sjoerd kreeg 10 st. voor dit luiden!) In 1799 eveneens uit vreugde dat de Engelsen weer moesten terugtrekken van de Hollandse kust, enz. Ook dit klokluiden werd telkens met jenever bespoeld. In deze jaren werd de oude man minder en na de winter van 1799 en 1800 gaf hij de school er aan. Pensioen bestond niet; dus werd hij voortaan door de kerk onderhouden: 11 st. per week en 1 brood en 's winters wat turf en aardappels. In juni 1801 kocht de kerk een oud schip voor hem voor 2 gulden! De klok bleef hij echter nog bedienen.

Zijn zoon Reike Sjoerds heeft toen één of twee winters de school bediend; hij ontving f 45 voor de winter 1801/02. Vervolgens was er enige winters Roel Broers, maar in de winter van 1806/07 was Willem Hengst winterschoolhouder te Eernewoude. Vanaf okt. 1807 echter vinden we hier weer Roelof Broers voor f 45 per winter. Hij trouwde op 23 okt. 1808 te Boornbergum met Trientje Jelles van Smalle Ee. Het traktement was nog steeds f 60 van de kerk; de schoolpenningen kreeg de meester toen echter ook. In 1815 was te Eernewoude B.H. Zwaagman als schoolmeester. Hij was 's zomers visser, had de 4^e en 3^e rang behaald in 1807 en 1808, woonde toen nog te Scharnegoutum, en had niet verder gestudeerd. Van het door de schoolopziener ds. Nieubuur Ferf opgerichte onderwijzersgezelschap, waar toen de verschillende onderwijsvakken besproken en beoefend werden onder leiding van de schoolopziener zelf, trok hij zich geen steek aan. De schoolopziener was dan ook niet erg tevreden over deze pedagoog en noemt in een lijst omtrent de moraliteit en de ijver der onderwijzers (1822) zijn gedrag "verdagt" en zijn vlijt "slecht"; in een ander stuk heet hij "lui en nalatig" (in zijn plichten ten opzichte van het onderwijzersgezelschap). Ook bij zijn pogingen om van dit winterschooltje een vaste school, waar dan het hele jaar door les gegeven zou worden, te krijgen, had de schoolopziener geen medewerking van deze meester, al werd hem dan ook verhoging van zijn traktement in uitzicht gesteld. In 1823 had hij een kwekeling Folkert Dirks de Jong in school, die evenwel in okt. van dat jaar voor de 4^e rang (slechts kennis van lezen, schrijven en de beginselen der rekenkunde) zakte! Het zal een verlichting voor de schoolopziener geweest zijn, toen mr. Zwaagman aan het eind van het jaar het bijltje er bij neerlegde en zonder kennis te geven aan schoolopziener of grietenijbestuur de school sloot.

Begin 1824 werd Klaas Tjalles Hylkema provisioneel aangesteld, daar de schoolopziener zijn pogingen bij de grietenij en provincie, om van deze school een vaste school te krijgen, herhaalde en eindelijk ook bekroond zag. Klaas Hylkema, geboren omstreeks 1801, nam reeds op 16-jarige leeftijd in 1817 de school te Hemrik waar, toen hij de 4^e rang verkreeg. In 1822 en 1823 vinden we hem te Hardegarijp: vandaar kwam hij te Eernewoude. Hier studeerde hij verder en verkreeg in april 1826 de 3^e rang.

Nu nog de school verbeterd; het grietenijbestuur vond deze echter wel voldoende. Toen probeerde de schoolopziener het bij de gouverneur (Commissaris van de Konings): "Het grote turfhok moet uit het lokaal weggebroken. Men vuurt hier midden in de school zonder schoorsteen, waardoor de school veel van een bokkinghang heeft en naar de hut van een Groenlander (Eskimo) lijkt. In 1826 zaten hier 63 kinderen in de rook!" Het hielp, in 1829 is de school verbouwd en van een "verwulft", nieuwe lessenaars en leerborden voorzien. Ook kochten de kerkvoogden een nieuw huis voor de onderwijzer. Toen kwam ook eindelijk op 23 sept. 1830 de vaste benoeming uit Den Haag af. Reeds van 1824 af was de school een vaste

geworden, waar het hele jaar door les werd gegeven, en het traktement op f 100 gebracht, met de schoolpenningen en vrije woning. Meester Hylkema stond hier tot 1855, toen hij eervol ontslag verkreeg. Hij was de laatste jaren ook kerkvoogd geweest.

Op 1 jan. 1856 werd Bauke H. Ferwerda, die de 2^e rang bezat, zijn opvolger. Hij kwam van Hiaure en vertrok omstreeks mei 1863 naar Oudega (H.O.N.), omdat de kerkvoogden weigerden hem de bij zijn aanstelling beloofde jaarwedde uit te betalen. Toen werd Tetman S. Bonstra, onderwijzer te Gorredijk, benoemd. Hij stond hier tot 1897, toen hij gepensioneerd werd. In 1862 had het gemeentebestuur met de kerkvoogdij van Eernewoude een regeling getroffen omtrent het gebruik van de school en de woning, die het eigendom van de kerk waren. De gemeente huurde ze eerst en heeft ze later overgenomen, wat in sommige dorpen nog heel wat moeite gegeven heeft. Ook nam de gemeente na de Schoolwet van 1878 de traktementen voor haar rekening, waarvoor ze dan evenwel de schoollanden (waar die waren; te Eernewoude heb ik er geen spoor van gevonden) aan zich trok, evenals de schoolgelden.

Na Bonstra hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: J.Th. van Balen Walter, van 1897 (was onderwijzer te Oenkerk) tot 1903 (overgeplaatst naar Eestrum). Daarna kwam van 1903 tot 1920 F.P. Hanewald. In 1916 werd de school verbouwd.

Hij werd opgevolgd door Sj. Fennema, van 1920 (was onderwijzer te Noordbergum) tot aug. 1922 (overgeplaatst naar Tietjerk). Toen kwam J. Zijlstra, van 1 aug. 1922 (was onderwijzer te Akkrum) tot 1 sept. 1924, toen hij naar Deinum ging. Hij is daar op 17 juli 1939, oud 49 jaar, overleden. Van 1924 tot 1926 was P. Wagenmakers hoofd van deze school. Hij werd toen opgevolgd door T. Prins, die op 1 nov. 1928 naar Emmen vertrok. Daarna kwam K. de Vries, van 1 april 1929 tot 1 juli 1931, toen hij naar Twijzel vertrok. Later ging hij naar Warrega. Zijn opvolger was Sj. v.d. Veen, van 16 nov. 1931 (was onderwijzer te Franeker) tot 1 mei 1936 (naar Langelo, gem. Norg). En sedert 1936 was hier J. Boerstra (onderwijzer te Noordwolde). Hij is op 1 sept. 1948 als onderwijzer naar Amsterdam vertrokken. Zijn opvolger werd D. Franke (was onderwijzer te Bergum).

4. Giekerk^a

Bij de overgang in 1580 gebruikte Sipke Sigersz "scholmester" een huis met 10 pmt. Mieden, 2 pmt. bouwland en een fenne van 3 koegangen; daarvoor gaf hij zijn diensten als schoolmeester en 10 ggl. huur. Hij beloofde zich tot de reformatie te begeven en "versoickt meerder onderhout."^b

Het duurt nu ruim een halve eeuw, dat we weer een schoolmeester te Giekerk ontmoeten. Natuurlijk zijn ze er ook in die halve eeuw wel geweest, maar de bronnen, waarin ze vermeld konden staan ontbreken.

In maart 1645 echter was mr. Rommert Joannes schoolmeester te Giekerk. Hij kan hier natuurlijk toen wel reeds vele jaren gestaan hebben, maar bij gebrek aan bronnen weten we dit niet. Op 27 juni 1645 was er inventarisatie te zijnen huize door het Nedergerecht, wegens het overlijden van zijn vrouw Diucke Willemsdr., die hem 5 onmondige kinderen had nagelaten. Hij was toen reeds weer hertrouwd met Griet Geertsdr. ^c In 1659 heette hij in de

a Aangezien ik nog geen inzage van de oude kerkvoogdij-rekeningboeken van de Eestrum en Garijp (die in alfabetische orde nu hadden moeten volgen) heb kunnen verkrijgen, volgt hier nu eerst Giekerk.

b Reitsma, *Register*, p. 137-138.

c Tietjerksteradeel M3, f. 109° en 112°.

lidmatenlijst Rombartus Johannis Tebbitman, schooldienaar. Op 30 april 1671 hertrouwde hij nog eens met Grietie Egberts van Hardegarijp, die hier in juni van dat jaar als lidmaat werd ingeschreven. In okt. 1674 waren ze hier nog.^a Zijn zoons Douwe en Pieter waren respectievelijk schoolmeesters te Sijbrandahuis en te Rinsumageest.

Op 23 aug. 1676 trouwden hier Pieter Beijens, schooldienaar, en Rinske Michiels van Leeuwarden. Hun zoon Johannes is hier op 21 dec. 1682 gedoopt. In 1706 behoorden beiden nog onder de lidmaten. In 1719 was hij hier nog; hij was toen lid van de kerkenraad. In 1723 evenwel vinden we onder de lidmaten mr. Jan Pijters, schooldienaar, en Niske Wijbes, zijn huisvrouw. Hij hertrouwde op 31 mei 1750 met Gertje Jacobs, van Beetgum. Vanaf 1741 zijn hier de kerkvoogdij-rekenboeken bewaard gebleven en kunnen we dus weer enige bijzonderheden geven. In dat jaar werd het schoolhuis opgeknapt en o.a. opnieuw gedekt met riet en "sloeck". Mr. Jan Pijters gebruikte 2 schar in de Armefenne als beloning voor zijn kerkdienst, en huurde er nog 1 schar bij. Voor zijn schooldienst betaalde de kerk 100 c.g. per jaar. Bij de "miedverhuring" fungeerde hij als oproeper. Eenmaal per jaar ontving hij 3 gulden voor "besemen ende olij tot de clock". Op 12 nov. 1750 kreeg mr. Jan nog zijn halfjaar traktement, in mei 1751 echter ontving zijn weduwe dat. In die tussentijd was hij dus overleden.

Zijn opvolger was mr. Ludser Elyses, die ongeveer in april 1751 in dienst was getreden. Hij was een zoon van de meester van Rijperkerk, vanwaar weldra attestatie binnenkwam van hem en zijn vrouw Antje Arends, met wie hij op 15 juli 1742 te Hardegarijp getrouwd was. Het traktement bleef 100 gulden; ook hij huurde een schar in de Armefenne voor 6 gulden per jaar. Hij verdiende er af en toe wat bij met opperen of verven aan het schoolhuis, wieden van het kerkpad, scheren van de heggen om de kerk, enz. De school stond toen nog nabij de kerk, waar de kern van het dorp oorspronkelijk gelegen heeft. In land aldaar vindt men soms nog "diggelguod". Ook luidde hij de klok. In 1757 bouwde hij een hooiberg bij het schoolhuis; de kerk schoot hem daartoe 35 gulden voor, tegen een rente van 1 gulden per jaar. In nov. 1757 vinden we hier voor het eerst aardappels in de rekening genoemd, voor de armen gekocht: 1 "varndel" voor 12 st. In 1761 kwam er een nieuwe klok in de toren, die toen nog ten westen van de kerk stond (oude zadeldaktoeren). De klok was gegoten door Joh. Borchard te Enkhuizen en kwam op 346 c.g. 13 st. (De oude toren werd in 1869 afgebroken en vervangen door het spitsje op het kerkdak.) De schoolmeester was hier geen dorpsrechter. Dat waren bijv. in 1613-1618 Reyn Sydtses (tevens bijzitter in het nedergerecht der grietenij), in 1743 Claas Pieters, in 1761 Pijtter Gerbens, tevens dorpsontvanger der florenen, enz. In 1764 e.v. was mr. Ludser Elysas ook boekhouder van de kerkvoogdij, waarvoor hij jaarlijks 6 gulden kreeg; dan nog 10 à 15 gulden voor de jaarlijkse kerkschoonmaak. In 1769 nam de kerk de hooiberg over, het onderhoud bleef echter aan de schoolmeester. De meester is hier in 1791, oud van jaren, overleden. In de *Leeuwarder Courant* van 3 maart 1792 stond:

"Al wie iets te praetenderen heeft of schuldig is aan den gerepudieerden Boedel van wl. Ludser Elisas, in leven schoolmr. te Giekerk, gelieve daarvan opgave te doen bij Gadze Pieters, ontvanger te Giekerk als curator bonorum over die boedel."

Op Allerheiligen 1791 kwam mr. Eelke Lieuwes Nicolay; ook hij was een zoon van de Rijperkerkster meester. Hij is 4 nov. 1792 te Giekerk getrouwd met Neeltje Feikes van Surhuisterveen. Hun zoons Feike en Lieuwe zijn hier resp. geboren op 20 okt. 1793 en 6 aug. 1795; op 11 mei 1798 werd Johannes geboren. Het traktement was steeds 100 gulden; evenals 3 gulden voor het leren van de arme kinderen, die geen schoolgeld betaalden. Ook

a Tietjerksteradeel P1.

hij gebruikte een paar scharren in de Burefenne. Hij ontving zijn traktement tot 1 juni 1796. Of hij toen afstand van zijn post heeft gedaan, of ontslag heeft gekregen staat er niet bij. Vele schoolmeesters kregen toen ontslag, omdat ze de "Verklaring van onveranderlijke afkeer van 't Stadhouderschap enz." weigerden te ondertekenen. Dit kan met mr. Eelke ook het geval zijn geweest.

Maar in de herfst van 1796 moest de school (het was hier een winterschool) weer beginnen, waarvoor Klaas Hemkes werd aangenomen, die evenwel in febr. 1797 vervangen werd door A. Andringa. Tijdens de vacature hadden de kerkvoogden de schoollanden verhuurd aan Gosse Aarns voor 42 gl. 7 st. per jaar. De beide tijdelijke meesters ontvingen daar hun deel van. Tot schoolmeester was in 1797 eigenlijk gestemd Rein Wijbrens, maar met hem werd "afgeaccordeerd". Het hoe en wat staat er niet bij. Wilden ze hem misschien op de plaats waar hij was graag houden? Of werd van hem iets bekend, dat de kerkvoogden niet aanstond? We weten het niet. Maar A. Andringa bleef in functie tot Allerheiligen 1797. Hij vestigde zich als koperslager te Leeuwarden.

Toen kwam mr. Marten Harmens (later Holwerda) van Foudgum. De Oenkerker schippers haalden zijn huismeubelen en kregen daarvoor 7 gulden. Tijdens de vacature kreeg Gosse Aarns 20 gulden voor 27 weken klokluiden, driemaal daags; en de Oenkerker meester Louw Gerbens Laurman ontving 2 gulden wegens gedane kerkdienst te Giekerk. Vanaf toen had Giekerk weer een eigen meester. Hij ontving in mei 1798 een halfjaar traktement van 50 gulden naast 30 gulden schoollandhuur en nog 1 gulden "voor 't leeren der arme kinderen", tezamen 81 gulden. De hooiberg, oud en vervallen, werd afgebroken en de kerk ontving voor het oude hout 6 gl. 9 st. Zijn vrouw Janke Haijes, geboren op 12 nov. 1766 te Burum (hij werd zelf geboren in 1769) werd hier op 25 nov. 1804 aangenomen tot lidmaat op "belijdenis des geloofs". Meester Holwerda was 's zomers timmerman en maakte ook 's winters niet veel werk van de school. Ondanks het verbeterd onderwijs na de Wetten van 1801, 1803 en 1806, sukkelde Holwerda op de oude manier voort en behaalde ook geen rang, alles tot grote ergernis van de schoolopziener ds. H. Nieubuur Ferf te Bergum, die alle mogelijke moeite deed hem tot betere inzichten te brengen. Tevergeefs evenwel. De man was welwillend, maar onkundig en ongeschikt. In 1822 werd hem door de Commissie van Onderwijs opgedragen, zich van een ondermeester op zijn kosten te voorzien, die minstens de 3^e rang moest bezitten.

Na nog enig tegenstribbelen, kwam in nov. 1822 Paulus Berends van der Meer uit Olterterp te Giekerk, aan wie Holwerda het geven van onderwijs geheel moest overlaten, volgens besluit van de provinciale Commissie van Onderwijs. De voordelen van de school bleven aan Holwerda, die de ondermeester Van der Meer wekelijks 2 gulden moest uitkeren en bovendien kost en inwoning verschaffen. De oude meester wist echter de ouders tegen Van der Meer op te zetten, zodat ze hun kinderen niet naar school zonden. Van der Meer zocht een beter heenkomen en werd op 4 jan. 1823 provisioneel aangesteld aan de vacante school te Oenkerk.

Verder hebben hier nog gefungeerd als ondermeesters voor Holwerda: in 1823/24 Abe Jans Holwerda, in 1824/25 J. Faber, zoon van de Oudkerker meester, in 1825/26 dezelfde, in 1826/27 Steven Vlietstra van Leeuwarden. Maar Holwerda wilde zelf weer de school waarnemen; ook beknibbelde hij steeds op de f 2, die hij zijn helpers moest uitkeren. Maar de schoolopziener waakte!

Intussen ontving Holwerda ca. f 100 huur uit het schoolland, plus f 100 van de kerk, plus f 0,60 schoolgeld van ieder kind per winter. De school was nog steeds een winterschool, de

enige nog in het gehele 4^e district (Tietjerksteradeel, Achtkarspelen, Dantumadeel en Kollumerland omvattende). In 1827/28 was hier D.S. Bakker als ondermeester; daarna kwam Thomas Jitzes van der Bij, die echter in 1832 te Oenkerk werd benoemd. Wel had het grietenijbestuur f 50 toegestaan voor een ondermeester, die dan het gehele jaar moest schoolhouden. Dit deed Van der Bij ook, doch na diens vertrek was het weer misère en pas tegen 1 jan. 1836 was de oude Holwerda te bewegen afstand van zijn post te doen. Het was een lijdensgeschiedenis geweest te Giekerk.

De ingezetenen drongen nu ook aan op een vaste school; het vervallen gebouw moest ook nodig vernieuwd worden. Dit laatste geschiedde door de kerk in 1836, de oude Holwerda kreeg f 100 pensioen en tot zijn provisionele opvolger werd aangesteld: Sipke Deddes Wijbenga, die de laatste vier winters de school reeds waargenomen had. Op 12 april 1836 werd het vergelijkend examen gehouden in het grietenijhuis te Bergum. Bij de uitslag ontstond verschil van mening tussen de schoolopziener en de gecommitteerden van de landeigenaren. Na heel wat tegenstand overwonnen te hebben, wist de schoolopziener zijn kandidaat (degene die het beste examen had afgelegd) benoemd te krijgen, en zo kon op 1 juli 1836 Jan Taekes Jansma hier zijn dienst aanvaarden. Er werd nu het gehele jaar door school gehouden. Jansma was in 1815 geboren, haalde als kwekeling te Terwispel in 1832 de 4^e rang en als provisioneel onderwijzer aldaar in 1834 de 3^e rang. Hij trouwde daar met Grietje Luitzens Hoekstra. Ook te Giekerk zette hij de studie voort en behaalde in 1838 ook nog de 2e rang. Het traktement bedroeg: f 100 van de kerk, f 50 van de grietenij en de opbrengst van bijna 3 bunder kosterijland (ca. f 32); daarbij de schoolgelden van ca. 40 leerlingen à 6 st. per kwartaal, en een vrije woning met tuin. Die er intussen zeer slecht uitzag, want in 1836 was wel de school, maar niet de woning vernieuwd. Dit was mede een van de redenen, die Jansma noopten in 1839 naar Kooten te solliciteren, en met succes: uit 28 sollicitanten werd hij benoemd en is in de loop van de zomer uit Giekerk vertrokken. Toen werd de eerder genoemde Sipke Deddes Wijbenga in Giekerk benoemd, die vele ingezetenen in 1836 reeds hadden begeerd. Hij was geboren in 1813 en behaalde in 1830 als kwekeling te Zwaagwesteinde de 4^e rang en in 1835 als ondermeester aldaar de 3^e rang, terwijl hij de 2^e rang verwierf in 1838, toen hij ondermeester te Akkrum was. Vandaar kwam hij te Giekerk, waar hij op 1 dec. 1839 zijn ambt aanvaardde. Nog altijd was aan het schoolmeesterschap het klokluiden verbonden. In 1846 gingen er 's zomers 40 kinderen naar school; 's winters ruim 50. In 1843 benoemde het gemeentebestuur een "Commissie van Plaatselijk Toezicht" over het onderwijs. ; voor Giekerk kregen hierin zitting IJsbrand Foppes Liezenga en Gerben Gaatzes de Vries. Meester Wijbenga is hier in 1861 overleden. Op 21 sept. van datzelfde jaar werden de floreenplichtigen van Giekerk opgeroepen om te beraadslagen over een voorstel om de kerkvoogden te machtigen om de school en onderwijzerswoning meer naar het middelpunt van het dorp te verplaatsen. Dit kreeg in 1863 zijn beslag, toen de school gebouwd werd op de tegenwoordige plaats, waartoe een stuk land van de gemeente werd aangekocht. In 1861 was ook de kunstweg door de Trijnwouden voltooid; hierheen had het dorp zich meer en meer verplaatst. Intussen was tot "Onderwijzer der Jeugd" benoemd Jacob Pieters de Vries, hulponderwijzer te Dokkum. Hij trad op 1 jan. 1862 in functie en trouwde op 12 nov. 1864 met Dieuwke Wijbenga. De nieuwe school en woning, nog door de kerk gesticht, en in 1870 vergroot, werd later door de gemeente overgenomen. Na de Wet van 1857 vervielen de schoolgelden aan de gemeente, die daar tegenover genoodzaakt was de traktementen te verhogen. Ook over de schoollanden werd in verschillende dorpen in 1869 een akkoord getroffen, waarbij die in

beheer kwamen bij de gemeente, waarvoor dan de gemeente traktementen betaalde. In vele dorpen is hierover nog heel wat te doen geweest. Processen zijn er over gevoerd. De Hoge Raad verklaarde in 1887 tenslotte de in 1869 gesloten overeenkomsten nietig. De scholen en woningen waren eigendom van de kerk en de gemeente kon ze huren of kopen. Te Giekerk kocht de gemeente ze in 1887.

Meester de Vries ging in 1903 met pensioen en overleed hier op 27 juni 1912, oud 76 jaar. Na hem stonden nog aan het hoofd van deze school: vanaf juli 1903 J.R. Teunissen (van Stiensers Tichelwerk). Hij is hier op 5 mei 1921 overleden. In 1906 was de school weer belangrijk verbeterd. Op 1 okt. 1921 H. Lolkema, uit Eestrum, die op 1 maart 1931 naar Emmen is vertrokken. In 1924 werd de school geheel vernieuwd; het werk werd aanbesteed voor f 8.980. Op 1 maart 1931 kwam P. de Groot uit Wijns; hij ging op 1 juli 1941 met pensioen. Toen werd W. van der Veen tijdelijk aangesteld en sedert 1 jan. 1942 was K. Haakma, uit Wijnaldum, hoofd van deze school.

5. Hardegarijp

In het *Register van Geestelijke Opkomsten van Oostergo* van J. Reitsma, ontbreekt Hardegarijp, zodat we hier van de opbrengst der kerk- en schoollanden ten tijde van de overgang naar de hervorming in 1580, niet op de hoogte zijn.

Doch in jan. 1597 en in sept. 1598 was Boete Mellisz hier schooldienaar. Hij kreeg een toelage van de Staten van Friesland voor de studie van zijn zoon.^a In dec. 1599 was hij hier nog als zodanig. In 1608 was hier Luythien Ubbeles, de weduwe van wijlen Botte Melles, in leven schooldienaar te Hardegarijp.^b

Er moet nu haast een kwart eeuw verlopen, voordat we weer een schoolmeester van dit dorp vinden. Op 4 april 1629 namelijk was Epe Epez. schooldienaar te Hardegarijp; zijn vrouw heette Wijtske Claesdr.^c In mei 1635 kwam hij hier nog voor en ook op 25 nov. 1640 was mr. Epe Epez. te Hardegarijp.^d De Ipe Ipez., die in juni 1650 werd vermeld, was natuurlijk nog dezelfde.^e (Met de schrijfwijze der namen werd vroeger wel vaker vreemd omgesprongen.)

In 1654 evenwel was de school vacant. Over de stemming van een nieuwe schoolmeester is toen een hevige twist ontbrand. Voor zover de taal en stijl van die oude processtukken zich verstaan laat, hadden de stemgerechtigde landeigenaars in dat jaar tot schoolmeester gestemd mr. Anne Everts, die hier in dec. 1644 al woonde als chirurgijn (baardscheerder, die ook aan "masterjen" deed). Met deze keuze was de grietman het blijkbaar niet eens; diens kandidaat was mr. Johannes Julij, de zoon van de Oenkerker dominee Julius Atzonis en diens vrouw Ibeltje Heins, en daar in 1639 geboren. De grietman, jhr. Frans van Eysinga, woonde te Oenkerk, en wenste de zoon van zijn predikant tot schoolmeester te Hardegarijp. Hij wist Gedeputeerde Staten op zijn hand te krijgen en deze verklaarden de benoeming van Anne Everts door stemgerechtigden ongeldig. Deze brachten de zaak voor het Hof van Friesland: het werd een heel geschil over de macht tussen het Hof en Gedeputeerde Staten.^f Uit de

a Ordonnantieboek van Gedeputeerde Staten.

b Ordonnantieboek van Gedeputeerde Staten.

c Tietjerksteradeel S5, f. 41.

d Tietjerksteradeel S6.

e Tietjerksteradeel M3.

f Hof S1, f. 480 e.v.

stukken vernemen we, dat Gedeputeerde Staten Anne Everts zelfs op het "gedemolieerde Blockhuys" [de gevangenis, op de plaats waar vroeger het Blokhuis stond] gevangen hielden, ofschoon hij door het Hof in het gelijk gesteld was, alleen om hem aldus tot afstand van zijn benoeming te dwingen. Niettegenstaande zijn wederpartij, Johannes Julij die nog op 18 jan. 1655 voor Commissarissen uit het Hof verklaard heeft, dat hij berustte in het vonnis van het Hof tussen hem en Anne Everts uitgesproken, dat op zijn verzoek geen rekesten daartegen aan Gedeputeerde Staten waren gericht, dat hij zich sedert dat vonnis niet met de schooldienst ingelaten had, behalve dat hij een paar weken had schoolgehouden op aanraden van "andere personen". Intussen bleef Anne Everts de gehele winter gevangen, "tot uytterste ruïne van hem, sijn arme huisvrouw en onnozele kinderkens", en het dorp zonder onderwijzer. Rekesten hielpen niet: het was een machtskwestie tussen het Hof, dat het een justitionele zaak, en Gedeputeerde Staten, die het een politieke zaak achtten. De bemiddeling van de Stadhouder werd zelfs ingeroepen en die zal aan de zaak wel een einde hebben gemaakt. Wel werd Johannes Julij schoolmeester, maar Gedeputeerde Staten moesten Anne Everts een schadeloosstelling betalen: bij resolutie van 11 febr. 1657 kenden zij hem nog 200 c.g. toe, voor al zijn schuldvorderingen. Mr. Anne leefde hier nog vele jaren als chirurgijn en hield ook een winkel (in 1672 en 1676 bijvoorbeeld). In juli 1677 echter was sprake van zijn weduwe.

Mr. Johannes Julij was dus op 15-jarige leeftijd in 1654 tot schoolmeester te Hardegarijp gekozen, maar het werd 1656 voor hij in het rustige bezit van zijn ambt was. Korte tijd later trouwde hij met Trijntie Hermannis; in de lidmatenlijst van 1658 kwamen ze voor. Inmiddels wilde mr. Johannes "it hegerop besykje": hij ging studeren voor predikant en werd 7 sept. 1663 kandidaat tot de H. Dienst ("S.S.M. Cand.") en op 18 nov. 1666 als predikant te Menaldum bevestigd. Hier is hij op 9 febr. 1678, op 39-jarige leeftijd, overleden. Zijn broer Abraham Julij was predikant te Deinum (1651-†1685); een andere broer Petrus Julij was schoolmeester te Marssum (1641-1654) en tevens notaris, na 1654 te Leeuwarden. Vóór 1641 was hij "clercq" van de secretaris van Tietjerksteradeel (in 1636, 1638 en 1640 bijv.). De volgende schoolmeester van Hardegarijp zal wel geweest zijn mr. Harcke Jansz., die hier in febr. 1671 tot lidmaat aangenomen werd, met zijn vrouw Antie Thomas. Daar hij in 1667/68 nog de winterschool te Katlijk waarnam, kan hij mr. Johannes Julij niet direct opgevolgd hebben in 1666. Of heeft misschien mr. Anne Everts de school nog een paar jaar waargenomen? Daar van Hardegarijp geen oude kerkvoogdij-rekenboeken bewaard gebleven zijn, is het ondoenlijk, de lijst hier zonder hiaten te geven. In ieder geval was Harcke Jans hier dus in 1671; zijn zoons Thomas en Jan zijn hier resp. gedoopt op 4 febr. 1672 en op 26 dec. 1676. Op 3 mei 1691 is hij hier hertrouwd met Tyets Jorchsdr., die op 14 febr. 1713 overleed. En reeds op 5 nov. 1713 trouwde de dappere pedagoog weer met Sycke Rinses van Bergum. ("Het is niet goed, dat de mens alleen zij!") Hoe lang hij het hier nog volgehouden heeft, is door het ontbreken der kerkvoogdij-rekenboeken niet precies te zeggen.

In maart 1727 was Dirk Epkes hier schoolmeester, die toen op belijdenis van het geloof tot lidmaat werd aangenomen. Hij bleef hier niet lang; reeds op 4 mei 1728 vertrok hij naar Marssum. Hij was een zoon van mr. Epke Geerts, schoolmeester te St. Jacobiparochie, die weer een zoon was van Geert Epkes, de executeur ("chef-veldwachter") van Tietjerksteradeel te Bergum; in 1708 bijv., in 1722 was sprake van "old-executeur".

Zijn opvolger te Hardegarijp was mr. Pijter Melles Rinsma, die hier in juni 1729 op "belijdenis des geloofs" tot lidmaat werd aangenomen. Ook hij was maar een "éénjaarsvlieg", want op 19 juli 1730 vertrok hij met attestatie naar Wierum en in 1732 naar Dronrijp. Hij was een

broer van Gerrijt Melles Rinsma te Bergum (1719-1763). (Zie over de familie nader bij Bergum.) De schoolmeester was hier geen dorpsrechter en ontvanger; dat was een zekere Siouwe Beerns (in 1682 bijv.; in 1705 nog).

In nov. 1731 werd mr. Claas Clasen, schooldienaar te Hardegarijp, aangenomen tot lidmaat. Hij werd ook mr. Claas Swart genoemd. Hij is hier op 18 maart 1736 getrouwd met Akke Waates. Hun zoons Claas en Jan zijn hier respectievelijk gedoopt op 3 maart 1737 en op 5 okt. 1738 en zijn hier ook beiden getrouwd, respectievelijk in 1762 en 1764. Hij was hier in 1749 nog schoolmeester; volgens de reëelcohierien (een belasting op de eigendommen en op de huren) was mr. Claas Swart nog op 19 juni 1782 in Hardegarijp. Het is natuurlijk mogelijk, dat dit de zoon is geweest, die immers ook zo heette, maar het kan de oude heer ook nog best geweest zijn: het kwam vaker voor, dat ze ruim een halve eeuw de school bedienden. Hoe dit ook zij, in juni 1785 vinden we hier mr. Alle Jannis als school- en kerkdienaar.^a Van hem weten we verder niets. Lang is hij hier niet geweest, want in juni 1788 was mr. Ruurd de Jong schoolmeester alhier. Hij trouwde hier op 7 sept. 1788 met Lummigjen Arents Steenberg van Zuidwolde.^b Hun zoons Arend en Ruurd zijn hier respectievelijk geboren op 16 jan. 1790 en op 20 aug. 1791. De schoolmeester had hier het vruchtgebruik van 6 pondemaat land en 4 mad mieden. In 1793 werd mr. Ruurd "beroepen" aan de *Stads-Nederduitsche school* te Dokkum, waarheen het gezin in dat jaar vertrok.

Zijn opvolger in Hardegarijp was mr. Hepke Willems; in maart 1799 werd hij hier nog als schoolmeester vermeld.^c Hij is echter reeds in de zomer van 1802 overleden. Toen werd door de stemgerechtigde landeigenaren gekozen: mr. Pieter Hendriks Buisma van Oudehaske, die evenwel bedankte en in 1803 naar Langweer ging.

Pas in 1804 werd de vacante school te Hardegarijp weer bezet. Toen kwam namelijk Gerrit Everts Schaapman, van Oosterwolde, tevens als koster en voorzanger. De geest des tijds (Schoolwetten van 1801, 1803 en 1806) en de zweep van de schoolopzieners bezielde ook hem en dreef hem tot studie. Op 6 maart 1805 verkreeg hij een getuigschrift van bekwaamheid van de schoolopziener en op 13 juli 1809 verwierf hij op 30-jarige leeftijd de 3^e rang. Verder heeft hij het niet gebracht. Meester Schaapman was niet sterk, zelfs ziekelijk, in 1815 reeds. De kerkvoogden gelastten hem toen om vanwege die reden zijn post neer te leggen. Doch dit ging ook toen reeds zo maar niet! De schoolopziener van het 4^e District (Tietjerksteradeel, Dantumadeel, Achtkarspelen en Kollumerland c.a.) schreef dit de kerkvoogden, hen tevens aanmanende, de school en de woning, die ze geheel verwaarloosden, beter te onderhouden. Het ziek-zijn van de meester kon men toch de gebouwen en de kinderen niet wijten. De vraag was nu maar, hoe voor het onderwijs van de kinderen in deze toestand verbetering te krijgen. Ziektegeld of pensioen waren toen nog niet wettelijk geregeld voor de onderwijzer. Eind 1818 was het zover, dat de meester de school niet meer kon waarnemen. Er werd door de schoolopziener in overleg met predikant en kerkvoogden besloten, een lijst in het dorp te doen rondgaan en voor de opbrengst een ondermeester voor mr. Schaapman aan te stellen. De lijst bracht f 100 op.

Zo verscheen hier in 1819 de ondermeester F.D. Jongerhuis, die de dienst overnam van Schaapmans vrouw, die de school voor haar zieke echtgenoot waarnam. Dit duurde ook al niet lang en Schaapman en vrouw sukkelden weer voort. Toen werd getracht een pensioen

a Reëelcohier.

b Dat kan zowel Zuidwolde in Drenthe, als Zuidwolde bij Bedum zijn geweest, maar ook wel Suawoude, dat toen ook dikwijls Zuidwolde genoemd werd.

c Tietjerksteradeel.

voor de ongelukkige onderwijzer te krijgen. De kerk kon het niet betalen; toen werd het grietenijbestuur om hulp verzocht, hetzij door het aanstellen van een ondermeester (waartoe de grietenijbesturen bij scholen boven de 70 leerlingen verplicht waren), hetzij door Schaapman f 200 pensioen te geven, zodat die zijn functie kon neerleggen. Het gemeentebestuur besloot 4 dec. 1821 tot het laatste. Schaapman wilde echter niet eerder ontslag vragen, voordat bij Koninklijk Besluit het pensioen was goedgekeurd.

Intussen had de schoolopziener in 1822 weer een ondermeester opgescharreld: Klaas Hijlkema, die vóór de winter kwam. Hij zou de schoolpenningen genieten en een vrijwillige bijdrage van het dorp (dus weer een lijst!). Hij zou ook de schoolbehoeften leveren, maar moest aan mr. Schaapman wekelijks f 2 uitkeren, die verder de vaste inkomsten, van de school uit land en van de kerk, zou behouden. Doch eindelijk op 9 nov. 1822 kwam de Koninklijke goedkeuring van het door de grietenij te betalen pensioen af en werd de school aanstonds vacant verklaard en werd Schaapman ontslagen. Klaas Hijlkema nam de school nog een geheel jaar waar, tot hij eind 1823 naar Eernewoude ging. Toen werden de school en de woning te Hardegarijp opgeknapt en een oproeping van sollicitanten geplaatst in de *Leeuwarder Courant* en in de *Bijdragen van het Onderwijs*.^a Het inkomen bedroeg: f 150 huur uit miedlanden, f 13 van de kerk als koster-voorzanger, f 5,65 van de armvoogden als schrijver en ca. f 48 aan schoolpenningen (van ieder leerling 30 ct. per kwartaal), evenals een vrije woning. Hier kwamen 23 sollicitanten op af, uit welke na vergelijkend examen op 16 sept. 1823 met algemene stemmen, door vertegenwoordigers uit de grietenijraad en uit de stemgerechtigde ingezetenen werd gekozen: Ybele Rienks Huizinga van Zwaagwesteinde. Schaapman was zo gelukkig met zijn pensioen, dat zijn vrouw op een morgen bij de schoolopziener kwam met een hand vol geld om haar dankbaarheid te uiten, doch dat deze niet wilde aannemen.

Ybele Rienks trad op 1 jan. 1824 in functie. Hij was geboren omstreeks 1794 en van Garijp afkomstig. In okt. 1814 behaalde hij de 4^e rang. Hij werd in 1815 de eerste schoolmeester te Zwaagwesteinde, behaalde daar in mei 1816 de 3^e rang en in okt. 1819 de 2^e rang. Hij was er intussen in 1816 getrouwd met Jantje Romkes Kloosterman. In een rapport omtrent de moraliteit en de ijver der onderwijzers van 1821 (met welke gegevens de schoolopzieners elkaar geriefden bij sollicitaties) werden zijn gedrag en vlijt "goed" en "zeer goed" genoemd. In 1835 kwam er eindelijk een nieuwe school te Hardegarijp. In 1845 gingen hier 's zomers 68 en 's winters 111 kinderen naar school. In die tijd werd zijn gezin met felle slagen getroffen: in 1843 stierf een zoon van 19 jaar, in 1844 een dochter van 25 jaar, in okt. van hetzelfde jaar zijn vrouw. Op 12 dec. 1845 overleed de enige nog overgebleven zoon Rienk, oud 24 jaar. Het was hem waarschijnlijk een verlossing, toen hij zelf 21 april 1848, op 54-jarige leeftijd, het moede hoofd kon neerleggen.

Zijn opvolger werd op 1 aug. 1848 Tjeerd A. Heidstra, die de school van Oosterhaule waarnam. Geboren rond 1823, verkreeg hij in 1839 als kwekeling te Boven-Knijpe de 4^e rang, in okt. 1841 als ondermeester te Ureterp de 3^e rang en in okt. 1845 te Oosterhaule de 2^e rang. Op 29 dec. 1848 trouwde hij te Bergum met Doetje Kl. Wijmenga, die hem op 2 mei 1869, oud 46 jaar, ontviel. Het traktement bedroeg in 1848: ca. f 180 huur van miedlanden, f 63 van de kerk en f 5,65 van de diaconie, ca. f 130 van schoolpenningen en een vrije woning. In 1868 werd de school vernieuwd. In 1869 sloot de gemeente Tietjerksteradeel een contract met de kerkvoogden omtrent het gebruik van school en woning en schoollanden. Ingevolge de nieuwe Wet op het lager onderwijs van 1878 gingen na het overlijden van Heidstra in 1883 de

a Een maandblad, dat toen van regeringswege verscheen; van 1800 tot 1870.

schoollanden aan de gemeente over.

Vervolgens hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: A. Sonnema, die in 1883 van Brantgum was gekomen. In 1917 werd hij opgevolgd door B. Kooistra uit Noordbergum. Op 1 april 1934 ging hij met pensioen. In 1922 werd een nieuwe school gebouwd, waarvan op 1 april 1934 G. Zijlstra, uit Oostermeer, hoofd werd.

6. Molenend

De inwoners van dit in 1948 tot zelfstandig dorp verheven gehucht zonden voorheen hun kinderen meest naar school in Oenkerk, wat langs de toen nog onbestrate Dr. Kijlstraweg in de natte tijd vaak een lastige tocht was. Wel was in 1861 in het nabijgelegen Roodkerk een school gesticht, maar Roodkerk lag in een andere gemeente, namelijk in Dantumadeel. In 1882 richtten de ingezetenen van Molenend zich tot de raad van Tietjerksteradeel om in hun buurtschap een school te willen stichten. De raad besloot daartoe en in 1883 werd de school gebouwd. Op 2 april 1884 kon de school feestelijk in gebruik worden genomen door het inmiddels benoemde schoolhoofd, meester Gerrit Zijlstra (onderwijzer te Groningen) en zijn leerlingen. De gemeenteraad had f 50 beschikbaar gesteld voor het schoolfeest bij de inwijding. In hetzelfde jaar 1884 werd de Dr. Kijlstraweg van Oenkerk naar Molenend - toen nog vaak Agelaan geheten naar de boer die op de boerderij ten noorden bij het begin van die weg te Oenkerk (thans Sietze Faber) woonde - bepuind en verhard. Deze school was de 18^e openbare school in de gemeente. In 1888 kreeg Zijlstra er een onderwijzer bij, namelijk Hein Sobel, later onderwijzer te IJmuiden en hoofd te Terband bij Heerenveen. In 1898 is ook hier feest gevierd ter gelegenheid van de inhuldiging van Koningin Wilhelmina, waarvoor de gemeente 50 ct. per leerling van alle scholen beschikbaar stelde.

In 1902 werd te Molenend een nieuw schoolhuis gebouwd. Meester Zijlstra ging op 1 jan. 1921 met pensioen en ging te Oenkerk wonen, waar hij op 10 aug. 1943, op 82-jarige leeftijd, als weduwnaar van Ankje Algra, overleden is.

Vanaf mei 1921 was P. Sinnema, uit Wijns, hoofd van deze school. Op 1 juni 1932 werd hij overgeplaatst naar Oudkerk. Daar ging hij in 1947 met pensioen. Zijn opvolger als hoofd in Molenend was P. Hiddema, die op 15 aug. 1932 uit Oostrum kwam. Op 1 okt. 1938 werd hij overgeplaatst naar Rijperkerk. Het laatste jaar was G. Wiersma hier tijdelijk als hoofd. Vanaf 1 okt. 1938 was E. Rinsma, uit Rijperkerk, hoofd van deze school. Op 1 nov. 1939 ging hij met pensioen. In 1939 werd de school tijdelijk waargenomen, eerst door A. Kinderman, later door J. Posthuma. Sedert 15 nov. 1939 was M. Visser, van de opgeheven school te Witveen, hoofd van deze school te Molenend.

7. Oenkerk

In 1580, toen in Friesland de Hervormde leer officieel ingevoerd werd en de Rooms-Katholieke leer verboden, werd bepaald dat de geestelijke goederen voortaan bestemd zouden zijn voor het onderhouden van predikanten en schoolmeesters "van de Gereformeerde [= Hervormde] religie". Toen verzochten de ingezetenen van Oenkerk dat de prebende [=een stuk grond, waarvan de opbrengst aan huur de geestelijkheid ten goede was gekomen] "tot onderhoud van een schoelmester geconverteert [=bestemd] mach weerden, indient also bestaan ende mynheren [= Staten van Friesland] gelieven mach."^a Er zal toen wel

a Reitsma, *Register*, p. 135

spoedig een schoolmeester gekomen zijn.

Zo stond hier rond 1600 een zekere Jelle Sjoerds als schoolmeester. Hij meende echter, dat voor een zo gewichtig man in het dorpsleven als een kerk- en schooldienaar was (want ook de kerk diende hij als voorzanger en kloklouder), deze naam veel te dagelijks was; daarom tekende hij onder verschillende akten als Gellius Sixti, naar het voor 1580 algemeen gebruik van pastoors en andere geestelijken om hun namen te verlatiniseren. Het kan ook best zijn, dat hij een in 1580 afgedankte geestelijke is geweest, gelijk toen meerdere geestelijken het oude geloof aflegden, de Hervorming aannamen en bij de nieuwe kerk weer een baantje kregen, vaak als schoolmeester; soms ook als predikant (na examen door Classis). En dit vermoeden blijkt gegrond te zijn, want bij resolutie van Gedeputeerde Staten van Friesland van 5 juli 1602 werd de schoolmeester Gellius Sixti te Oenkerk ontslagen en gelast te vertrekken, omdat hij weigerde de Nederlandse confessie (geloofsbelijdenis) te ondertekenen. Hieruit blijkt dus duidelijk, dat hij in zijn hart Rooms was gebleven.

Wie zijn onmiddellijke opvolger is geweest, weten we niet, maar in april 1614 was Dirck Schuirick schoolmeester te Oenkerk.^a In april 1620 kwam als zodanig voor Ciprianus Jacobi.^b Vanaf 1630 zijn de kerkvoogdij-rekeningboeken van Oenkerk bewaard gebleven^c en daaruit blijkt, dat hier toen mr. Claes schooldienaar was, welke prestatie de kerk hem loonde met 80 c.g. per jaar, waarvan hij om de drie maanden 20 c.g. ontving. Hierbij kwamen natuurlijk weer de schoolpenningen van de leerlingen, die tot 1860 een gedeelte van het inkomen van de schoolmeesters hebben uitgemaakt. Ze bedroegen gewoonlijk 30 ct. voor ieder kind per kwartaal en konden in grote dorpen nogal wat opbrengen. Verder had hij een vrije woning (onder één dak met het schoolvertrek) met een hof (= tuin). Bovendien was deze mr. Claas ook dorpsrechter, wat hij met de meeste schoolmeesters (op kleine dorpen) gemeen had. Als zodanig moest hij de vrede onder de dorpsgenoten bewaren, boodschappen van de grietman aan de dorpsautoriteiten overbrengen, bij stemmingen de stemgerechtigden huis aan huis oproepen, enz. Ook dit baantje bracht hem weer iets op, al was het niet veel. Voordeliger was de ontvangerspost, die mr. Claas ook nog bekleedde; van de ontvangen penningen genoot zo'n ontvanger gewoonlijk 1%.

Al heerste in talloze kosterijen bittere armoede, onze mr. Claas, die - naar uit de rekeningen blijkt - mr. Claes Claesen blijkt te heten, was een man "in bonis". Hij ondertekende de kerkvoogdij-rekeningen, waarbij hij in zijn kwaliteit als dorpsrechter aanwezig moest zijn, meer dan eens met "N. Nicolai", wat natuurlijk niets anders is dan (Ni)klaas (Ni)klaasen. Steeds zet hij in die handtekening een paar met de jaren opklimmende getallen: in 1631 zijn zo in zijn handtekening vervat het getal 32 en het getal 11. Dit was vroeger zo meer het gebruik: de 32 geeft zijn leeftijd aan (dus geboren in 1599) en de 11 waarschijnlijk zijn diensttijd. (Hij zou hier dan omstreeks 1620 gekomen zijn.)

Meester Claas was getrouwd met Tyets Luytiensdr.; deze vrouw verloor hij omstreeks 1647. Toen hij in 1648 hertrouwde met Orsel Obbes moest inventarisatie gedaan worden "ten sterfhuysse van wl. Tyets Luytiensdr. in leven huysvrouw van mr. Claes Claesen schooldienaar en dorprechter tot Oenkerck", want er waren drie minderjarige kinderen uit het eerste huwelijk, namelijk: Claes Claesen oud 23 jaar, Luytien Claesen oud 20 jaar en Antie Claesen oud in het 18^e jaar. Over deze drie kinderen werd ds. Julius Atzonis te Oenkerk c.a. tot voogd en curator geautoriseerd. De beide jongens waren toen ook al schoolmeester (respectievelijk

a Tietjerksteradeel T1.

b Tietjerksteradeel S3, f. 122.

c Hartelijk dank aan de vorige predikant voor de welwillende gelegenheid tot inzage van deze boeken.

te Marrum en Oosterwierum) en Antie trouwde met Jan Haijes, schoolmeester te Holwerd. Ook zijn tweede vrouw is na korte jaren "deser werelt" overleden. Maar mr. Claas hield de moed er nog in (lang bleef men in die tijd nooit weduwnaar) en hertrouwde op 20 mei 1655 met een weduwe van Wirdum: Geiske Jansdr.^a Nog steeds was hij schoolmeester, dorpsrechter en ontvanger van Oenkerk. In 1659 behoren beiden nog onder de lidmaten der Hervormde gemeente van Oenkerk. In mei 1667 ontving hij nog zijn traktement als schoolmeester, maar in dec. 1667 was sprake van "de erfgenamen wl. mr. Claes Claesen" en was hij na sept. van dat jaar "in den Here gerust".

Zijn opvolger als schoolmeester enz. te Oenkerk was mr. Abe Tiercks, die met zijn vrouw Marya Hanses in aug. 1668 onder de lidmaten der gemeente werd opgenomen. Reeds in nov. 1670 evenwel vertrokken ze naar Cornjum, waar hij een halve eeuw schoolmeester is geweest. Hij was ook een paar jaar schoolmeester te Tietjerk geweest.

Op 26 febr. 1671 trouwden te Oenkerk: mr. Jelle Theunis, schooldienaar aldaar, en Doeti Andriesdr. van Dokkum. Meer dan 30 jaar heeft hij hier het ambt bediend en was soms zelf diaken (bijv. in de jaren 1683-1685). In 1669 kochten mr. Jelle Theunis, schoolmeester, dorpsrechter en ontvanger te Oenkerk, en Doedtie Andrijs, echtelieden, een huis te "Oltkerck" ten oosten van de school.^b Beiden behoorden in 1706 nog onder de lidmaten der Hervormde gemeente te Oenkerk, doch niet lang daarna is mr. Jelle overleden, want in sept. 1707 kwam te Oudkerk in, met attestatie van Oenkerk: Doedtie Andrijsdr., weduwe wijlen mr. Jelle Theunis.

In 1707 werd onder de lidmaten opgenomen: mr. Jan Sijdzes Hemrica, schoolmeester te Oenkerk. In aug. 1710 trouwde hij hier met Martjen Remmerts van Oudkerk. Nog steeds was het traktement 80 c.g. en enige emolumenten (voor kloksmeren, kerkpadwieden, etc.), waarvan dan weer 16 c.g. 16 st. werd gekort wegens huur van de kerkfenne. Mr. Hemrica hield dus ook één of een paar "beestjes". In 1729 behoorden beiden nog onder de lidmaten. Hij was er ook weer dorpsrechter en ontvanger bij en is hier op 2 nov. 1773 overleden. Hun zoons Pijtter, Remmert, Sijdse, Leffert en Claas zijn hier resp. gedoopt op 10 sept. 1713, 24 febr. 1715, 20 aug. 1716, 16 juni 1719 en 9 febr. 1727. Zijn zoon Pijtter volgde hem op als schoolmeester, Sijdse was hier schoenmaker (in 1749 bijv., toen hij een zoon Jan kreeg bij Janneke, zijn vrouw).

In 1733 werd dus mr. Pijtter Jans Hemrica, 20 jaar oud, schoolmeester, dorpsrechter en ook weer ontvanger in Oenkerk. Hij trouwde hier op 10 maart 1743 met Aaltje Gosses, mede van Oenkerk. Lange jaren heeft hij zijn ambten bekleed, tegen 80 c.g. vergoeding van de kerk, inbegrepen het "kerkeschrijven", d.w.z. dat hij ook boekhouder van de kerkvoogden was. Evenals in de meeste dorpen van Tietjerksteradeel, was ook te Oenkerk schoolland of "kosterieland" en wel 2½ pondemaat mieden en wat ander los land, belast met ¼ floreen in de grondlasten en "te huur geprijd" (= de huuropbrengst getaxeerd) op 40 à 47 c.g. De meester kon het verhuren, maar dikwijls gebruikte hij het ook zelf. Meester P.J. Hemrica is in 1786 overleden; zijn weduwe ontving in mei 1787 het laatste traktement.

In mei 1787 kwam de nieuwe meester: Louw Gerbens, van Burum, met zijn vrouw Antje Valks. Reeds 13 sept. 1787 kregen zij te Oenkerk een dochter, op 27 okt. 1792 een zoon Gerben en op 8 jan. 1802 een zoon Falk. Kort daarna noemde hij zich mr. L.G. Lauerman (of Laverman). Ook hij was weer dorpsrechter en dorpsontvanger, tevens is hij in 1796 e.v. kerkvoogd geweest.

a Trouwboek Wirdum.

b Tietjerksteradeel P3.

Meester Lauerman is hier in het voorjaar van 1804 overleden; zijn vrouw Antje overleefde hem. Toen verscheen in de *Leeuwarder Courant*. een oproep voor sollicitanten, waaruit de stemgerechtigde landeigenaren tot schoolmeester te Oenkerk verkozen: Wessel Sjoerds Nieuwenhuis uit Foudgum, die hier op 12 mei 1804 zijn dienst aanvaardde. Hij gebruikte het schoolland niet zelf. Op 8 mei 1804 werd het door notaris P.M.B. Braunius bij de kastelein Jan Alberts alhier verhuurd voor 5 jaar: "een fenne lands bij de schoolhuisinge een 4½ pmt. land in diverse stukken; alles behorende aan de Schole te Oenkerk".

Nog steeds was de schoolmeester dorpsontvanger en dat legde hem geen windeieren. In een "Lijst van de Onderwijzers in Friesland" van 1817 staat, dat hij als ontvanger f 600 inkomen genoot, en als schoolmeester f 75 van de kerk voor zijn kerkelijke diensten, f 90 huur uit het schoolland, ca. f 60 schoolpenningen van zijn ongeveer 40 leerlingen. Zo was hij een welgesteld man, ook een gevreesd man, in het dorp als ontvanger, ook in de school. Schoolopziener Nieubuur Ferf tekende na een schoolbezoek in 1816 aan: "In deze school was alles à ton militaire." Het spreekt vanzelf, dat mr. Nieuwenhuis vaak in beslag genomen werd door de bezigheden aan zijn ontvangerschap verbonden. Hij liet het schoolwerk dan over aan een ondermeester, die hij zelf moest belonen. Zo kwamen hier in 1816 als ondermeesters voor: Bauke de Jong en Klaas Maakal. (Het wisselde dikwijls.) Ook in 1822 tekende de schoolopziener in een "lijst aangaande de moraliteit en de ijver der onderwijzers" van deze schoolmeester aan: "gedrag en vlijt goed; twee ondermeesters verrichten het werk, de meester is ontvanger". En toch bleef hij maar schoolmeester. Vreemde toestanden! Het spreekt vanzelf dat hij nimmer een rang behaald heeft. Toen hij in 1822 benoemd werd tot rijksontvanger te Ternaard, gaf hij zijn onderwijzersbaantje er m.i.v. 1 jan. 1823 aan. De tijdelijke waarneming van de school te Oenkerk werd nu door de schoolopziener opgedragen aan "den kundigen en braven onderwijzer" Paulus Berends van der Meer, die we reeds te Giekerk ontmoet hebben, waar hij de school waarnam voor de oude mr. Holwerda. Deze waarneming duurde het gehele jaar 1823. Meester Paulus bezat de 3^e rang en had ook al eens een winter school gehouden te Siegerswoude in Opsterland. Hij stond zeer in de gunst bij de schoolopziener ds. Nieubuur Ferf te Bergum. Toch kon deze niet gedaan krijgen, dat hij door de stemgerechtigde boeren van Oenkerk vast benoemd werd. Want al geschiedde volgens de nieuwe onderwijswetten de benoeming voortaan ook officieel door de Grietenijbesturen, de stemgerechtigde landeigenaren hadden daarop toch nog invloed. Zij mochten een viertal gecommitteerden aanwijzen om bij het vergelijkend examen aanwezig te zijn en met het grietenijbestuur de onderwijzer te bevragen. Het vergelijkend examen had op 16 sept. 1823 plaats in het grietenijhuis te Bergum, tegelijk ook voor de vacante school van Hardegarijp (waar mr. Schaapman met een pensioentje aan kant gezet was). Deze vergelijkende examens vielen bij de boeren niet erg in de smaak, die vonden het "skoallefoarsjongen", zoals dat vroeger plaats vond en dat met een traktatie in de dorpsherberg besloten werd, aannemelijker. Ze werkten dan ook niet van harte mee met "die nieuwe fratsen" van de schoolopziener. Zo viel na het examen hun keuze op een ander dan die de schoolopziener de beste vond. Abe Jans Sibbenga, een zoon van de meester van Friens, was hun keuze en hij werd ook benoemd en trad in jan. 1824 in functie. Meester Paulus van der Meer werd benoemd te Zwaagwesteinde, waar hij reeds in 1828 stierf. Maar nog eerder had de dood mr. Abe Sibbenga overvallen. In 1826 ging hier in Friesland een kwaadaardige ziekte om, die men toeschreef aan de uitwasemingen van de gronden, die bij de vreselijke watervloed van 1825 onder water hadden gestaan, en die honderden mensen ten grave sleepte. Een der slachtoffers was meester Abe te Oenkerk; hij overleed op 1 febr. 1826, nog

maar 21 jaar oud. Ook had hij de 3^e rang bezeten.

Ene Sipke Sjoerds Visser nam de school waar, totdat 3 juli 1826 de nieuwbenoemde onderwijzer Klaas Luiting zijn intree in de school deed. "Master" Sipke werd weldra benoemd te St. Johannesga, waar hij vele jaren aan het hoofd der school heeft gestaan (van 1828 tot 1873). Klaas Bartus Luiting, geboren in 1800, was in juli 1820 kwekeling te Lippenhuizen, toen hij de 4^e rang en in april 1823 onderwijzer te Hemrik, toen hij de 3^e rang behaalde. Zo kwam hij te Oenkerk: nog steeds ging hij voort zich verder te bekwamen en in okt. 1828 verkreeg hij ook nog de 2^e rang. Steeds was er evenwel heimwee naar zijn geboortestreek en toen Wijnjeterp in 1830 vacant werd, solliciteerde hij daar en werd benoemd. In mei 1830 verliet hij Oenkerk.

Ook de volgende schoolmeester, Sijger Revixit Poort, stond hier slechts 2½ jaar en vertrok op 1 jan. 1833 naar Raard (W.D.). Bij het vergelijkend examen, dat op 23 sept. 1830 gehouden werd, was Ritske Tjeerds Velstra te Oenkerk benoemd, doch deze gaf de voorkeur aan Wijns, waar hij reeds provisioneel de school waarnam. En zo bleef mr. Sijger waarnemend schoolmeester te Oenkerk.

Toen definitief in de vacature voorzien werd, bij vergelijkend examen van 10 dec. 1832, verkreeg Thomas Johannes van der Bij, schoolmeester te Raard, de hoogste punten en de benoeming. Hij kwam op 1 jan. 1833 naar Oenkerk, en meester Sijger ruilde met hem en trok naar Raard. Meester van der Bij heeft hier vele jaren gestaan. Hij was geboren in 1807 en was in juni 1823 kwekeling te Hiaure, toen hij de 4^e rang verkreeg. Ook bij het behalen van de 3^e rang in april 1828 was hij nog steeds kwekeling te Hiaure. Maar in mei 1832 bediende hij provisioneel de school te Raard. Hij kreeg toen de 2^e rang. Zo kwam hij te Oenkerk, waar in 1836 een nieuwe school werd gebouwd, die in 1869 belangrijk verbeterd werd. In 1846 gingen er van 60 tot 85 leerlingen naar school, waar toen ook een ondermeester Hendrik Theunis Theunisse (4^e rang), werkzaam was. In 1861 was Albert Antonides ondermeester te Oenkerk, die toen hoofd te Suawoude werd. Mr. Thomas van der Bij verliet op 1 mei 1870 de school met een pensioentje van f 325.

Het nieuwe hoofd, Doede Heines Klopstra, was onderwijzer te Bergumerheide en kwam op 1 aug. 1870 naar Oenkerk, waar hij reeds op 13 april 1873 overleed. Hij was geboren op 20 maart 1840 te Burum.

In de herfst van 1873 kwam de bekende meester H. Oosterling. Hij was op 18 maart 1849 geboren te Oudebildtzijl en was in 1873 onderwijzer te Warrega, vanwaar hij te Oenkerk kwam. In 1869 en volgende jaren ging het gemeentebestuur overeenkomsten aan met de kerkvoogden en floreenplichtigen der verschillende dorpen, waarbij de scholen en schoolmeesterswoningen, die meestal nog aan de kerk behoorden, door de gemeente overgenomen werden (ook de schoollanden), terwijl de gemeente dan verder de kosten van het openbaar onderwijs zou dragen, zoals de wet voorschreef. Deze regeling heeft in sommige dorpen nog heel wat voeten in de aarde gehad en soms tot procedures geleid.

Een dergelijke regeling werd ook met de kerk te Oenkerk getroffen. In 1885 stichtte de gemeente een nieuwe onderwijzerswoning te Oenkerk. In 1888 werd onderwijzer A. Alberda benoemd tot hoofd te Molkwerum. Zijn opvolger werd J.Th. van Balen Walter; deze werd in 1897 hoofd te Eernewoude. Meester Oosterling ging in 1909 met pensioen en bleef te Oenkerk wonen, waar hij op 31 jan. 1928 overleden is.

Vervolgens hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: H. Vriezema, van 1909 (was onderwijzer te Bergum) tot 1913 (werd onderwijzer, later hoofd van een school te Leiden). Hij werd in 1913 opgevolgd door J.Th. van Balen Walter, hoofd te Eestrum. In april 1934 werd

deze school door een raadsbesluit van 5 okt. 1933 opgeheven. In 1923 was de school nog belangrijk verbeterd; kosten f 2.535. Het opheffingsbesluit werd goedgekeurd door Gedeputeerde Staten. Het beroep van de ouders (door de oudercommissie) op de Kroon, werd bij Koninklijk Besluit van 27 febr. 1934 ongegrond verklaard. Meester van Balen ging toen met pensioen.

Bijzonder onderwijs

In 1900 werd te Oenkerk een school voor christelijke nationaal onderwijs geopend, die in 1910 vernieuwd werd en met een lokaal vergroot werd; ook later had nog een vergroting plaats. Hoofd van deze school zijn achtereenvolgens geweest: Kl. van der Wal, van 1900 tot ca. 1920, toen hij leraar werd aan de chr. kweekschool te Leeuwarden. Hij woonde in 1950 nog te Huizum. Van 1920 tot zijn overlijden in 1923 was M. Koornstra hoofd van deze school. Zijn opvolger Th. van der Mark kwam in 1923 van Oudega (W.); hij ging in 1926 met pensioen. Sedert 1 aug. 1936 was R. Roukema, van Witharen (bij Ommen) en eerder hoofd van een chr. school te Wons, hoofd van deze school.

8. Garijp

In jan. 1581 was Sibe Ukesz. "schoelmester" te Garijp, "die hem bedenckt op de reformatie".^a Deze meester wilde dus tot de Hervoming overgaan en kon dan zijn functie behouden.

Op 1 juni 1627 woonde hier Jouck Hedsersdr., weduwe wijlen mr. Arend Pijters.^b Deze kan hier dus schoolmeester geweest zijn, maar zeker is dit niet, want "mr." werden ook chirurgijns en anderen genoemd.

In 1640 kwam te Marrum mr. Hidde Pierij, schoolmeester, met attestatie van Garijp. Wellicht is hij hier dus ook schoolmeester geweest.

In 1674 kwam hier ene mr. Jan Wolters voor.^c Maar ook in dit geval is het niet zeker of hij schoolmeester of een andere meester was.

De gegevens van dit dorp zijn zeer fragmentarisch, daar hier geen oude kerkvoogdij-rekeningboeken bewaard gebleven schijnen te zijn, ofschoon die er in 1896 - volgens toen aan het Rijksarchief verstrekte opgave - nog van 1740 af waren. Op mijn verzoek om inzage kreeg ik bericht, dat ze er niet meer waren. Waarom deponeren de kerkvoogdijen dergelijke oude boeken (van vóór 1800) ook niet tijdig op het Rijksarchief te Leeuwarden? Dan blijven ze voor de nakomelingschap bewaard en beschikbaar ter inzage aldaar.

In april 1689 hebben we zekerheid, want toen was mr. Jan Folckerts schooldienaar te Garijp. Hij kocht toen een stukje land.^d In maart 1695 was Antie Tomas zijn vrouw; ze kochten toen 4 mad maden gelegen op de Magere Weide en 30 roeden veen bij Garijp.^e We mogen dus wel aannemen, dat hij 's winters school hield en 's zomers boerenbedrijf. Hoe lang hij hier gestaan heeft, weten we niet.

In april 1722 was mr. Jacob Sijtses Hemrica schoolmeester te Garijp; zijn vrouw heette Mettie Hendriks. Ook zij waren boer, want in april 1722 kochten ze een huis en schuur (begerechtigd

a Reitsma, *Register*, p. 143.

b Tietjerksteradeel S5.

c Tietjerksteradeel P1.

d Tietjerksteradeel P2.

e Tietjerksteradeel P3.

met stem no. 5 en 6 te Garijp) met ruim 10 lopenstal land.^a In 1714 bediende hij nog het winterschooltje te Nijega (Sm.) en tussen 1714 en 1722 is hij dus te Garijp gekomen, vrij zeker wel als opvolger van Jan Folckerts. Hun zoons Sijtse en Hendrik zijn hier gedoopt, resp. op 11 okt. 1722 en op 9 nov. 1725; in nov. 1739 werd nog een dochter Pijttertje gedoopt.

De schoolmeester van Garijp moest te Eernewoude, dat kerkelijk met deze gemeente gecombineerd was, voorlezen en voorzingen, waartoe hij op die zondagen met zijn predikant daarheen wandelde. Hiervoor ontving de meester de kapitale som van 5 c.g. 3 st. per jaar, volgens de kerkvoogdij-rekeningboeken van Eernewoude. Daaruit blijkt we ook, dat hij in mei 1763 voor het laatst dit traktement ontving. Toen zal hij dus wel spoedig overleden zijn. In het doopboek van Garijp (dat door de meester bijgehouden werd), begon dan ook in aug. 1763 een andere "hand". (Aan de hand in het doopboek te oordelen heeft meester Jacob hier sedert ca. 1718 gestaan, wat met het bovenstaande wel klopt.)

Zijn opvolger werd mr. Willem Klazes, die hier in juli 1764 reeds in functie was. Op 16 dec. van dat jaar is hij hier getrouwd met Antie Jelles, ook van Garijp. Hun zoon Klaas werd hier op 22 nov. 1675 geboren. Ook hij moest weer voorzingen te Eernewoude en uit de rekeningen van die gemeente weten we, dat de toelage nu verhoogd werd tot 7 gulden per jaar, en dat hij dit waargenomen heeft tot 1796, terwijl zijn weduwe in aug. 1796 de toelage ontving. Zolang is hij dus te Garijp ook schoolmeester geweest, tot zijn overlijden in 1796. In de *Leeuwarder Courant* van maart 1796 verscheen een oproep voor sollicitanten voor de vacante school. In dat jaar werd Tjibbe Douwes Duursma tot schoolmeester te Garijp benoemd. Op 27 nov. 1796 trouwde hij hier met Jeltje Durks (later: de Weerd), ook van Garijp. Op 12 mei 1797 en 14 juni 1799 werden hier hun zoons Douwe en Durk geboren. Reeds in 1802 is de meester overleden; Jeltje overleefde hem. Het traktement voor een winter schoolhouden bedroeg 35 gulden, evenals de schoolpenningen van de leerlingen en vrij wonen. Of er ook kosterij- of schoolland was, is mij niet gebleken.

De reeds provisioneel aangestelde schoolmeester Sjoerd Andries Teijema werd in de zomer van 1803 vast aangesteld. Hij kwam van de Knijpe en zette zich onder leiding van ds. Beekhuis, weldra schoolopziener, ijverig aan de studie, zodat hij op 4 sept. 1805 de 4^e rang en op 14 okt. 1807 de 3^e rang behaalde. Daarbij is het gebleven; de enige akte, die hij nog verkreeg, was de trouwakte op 11 nov. 1804 met Antje Pieters (later: Bouwma) die hij hier had leren kennen. Hun zoon Pieter is hier 22 april 1812 geboren. Ook de nieuwe schoolopziener ds. H. Nieubuur Ferf was over "master Sjoerd" zeer tevreden, zo zelfs, dat hij in 1817 bij de kerkvoogden van Garijp aandrang op verhoging van zijn traktement met f 100, "vanwege zijn ijver en welwillendheid". Maar de kerkvoogden voelden hier niets voor. Enige verbetering was echter reeds ingetreden, toen van deze winterschool in het begin van de eeuw een vaste school was gemaakt, d.w.z. waar het hele jaar door werd school gehouden. Vanaf 1822 genoot meester Sjoerd f 42 van de kerk als onderwijzer en f 24 als koster-voorzanger, waarbij het dorp nog f 15 voegde; de schoolpenningen van zijn 30 ('s zomers) à 60 ('s winters) leerlingen bedroegen ongeveer f 75, terwijl hij vrije woning had in het schamele, onder het lage dak van de school besloten, schoolhuis. Al was met Napoleon zijn debitantschap in tabak (dat f 170 per jaar opbracht) verdwenen, toch was hij nog dorpsontvanger en armmeester. Zo ging het daar in het schoolhuis te Garijp nog al; velen waren er nog minder aan toe.

De schoolopziener drong bij het grietenijbestuur aan (daar de kerk niet wilde) op verbetering van de school, waar de kleine raampjes veel te weinig licht doorlieten en de meubelen in een

a Tietjerksteradeel P8; 1 lopenstal=360 vierkante roede.

ellendige staat verkeerden. Het duurde echter tot 1825, eer de kerkvoogden besloten tot verbouwing van de school, maar de schoolopziener eiste nu het bouwen van een geheel nieuwe school, waartoe dan ook tenslotte in 1825 werd overgegaan. Deze school stond vlak bij de kerk. Met het klimmen der jaren werd het er met mr. Teijema niet beter op, maar daar er geen pensioen was, kon hij aan ophouden niet denken. Ds. Nieubuur Ferf trachtte in 1842 een ondermeester voor hem te krijgen, doch ook dit stuitte op bezwaren. Uiteindelijk werden grietenijbestuur en kerk het eens over een pensioentje van f 200 voor de oude meester en op 1 mei 1846 kon hij de school verlaten. Nog 8 jaar heeft hij er van genoten: op 7 maart 1854 is hij, op 74-jarige leeftijd, overleden.^a

Op 1 mei 1846 deed de nieuwe meester Jan Nicolaas Dekker zijn intree te Garijp. Hij was geboren omstreeks 1822 verkreeg hij in 1838 als kwekeling te Menaldum, op 16-jarige leeftijd, de 4^e rang, in 1841 als ondermeester te Benedenkniipe de 3^e rang en in 1845 als ondermeester te Bergum de 2^e rang. Het traktement bedroeg in 1846 f 50 van de grietenij, f 142 uit kerkelijke kassen, f 20 van het dorp voor klokkluiden, naast de schoolgelden (ca. f 100) en een vrije woning. Meester Dekker is evenwel reeds op 6 okt. 1846 overleden, nog maar 24 jaar oud.

Terwijl P.G. Bleeksma de school provisioneel waarnam, had het vergelijkend examen en de benoeming van een nieuwe meester plaats. Het werd Johannes J. Snijder, van Schingen, die op 22 sept. 1847 te Garijp in functie trad en er op 16 nov. 1864 zijn 25-jarig onderwijzerschap herdacht. Hij was in 1813 geboren en was als 2^e ranger in 1839 zijn schooldienst te Schingen begonnen, waar hij de school ook reeds een jaar provisioneel had waargenomen. Hij heeft lange jaren aan het hoofd van de school te Garijp gestaan, totdat hij op 1 okt. 1870 om gezondheidsredenen eervol ontslag kreeg.

Reeds op 27 juli 1870 was tot zijn opvolger benoemd: Martinus K. de Jong, hulponderwijzer te Gorredijk. Deze bedankte evenwel; hij zou twee jaar later "opvoeder der jeugd" te Kooten worden. Toen werd op 10 sept. 1870 te Garijp benoemd Johannes Feenstra, hulponderwijzer te Drachten. Hij stond hier slechts enige jaren en werd reeds omstreeks 1873 opgevolgd door A. van Wijk Hz. Deze kreeg in 1881 eervol ontslag. Na hem stonden nog aan het hoofd van deze school: Jelle Mulder, van 1 okt. 1881 tot zijn pensioen in 1915. Hij is te Hardegarijp op 24 nov. 1942, op 85-jarige leeftijd, overleden. Omstreeks 1887 is ook hier kwestie geweest tussen het gemeentebestuur en N.H.-kerk over de schoolzaken. In 1894 heeft de gemeente grond aangekocht voor de bouw van een nieuwe school met woning, die in 1896 in gebruik kon worden genomen.

R. van der Bij was hoofd van deze school van 1915 tot 1 jan. 1935. Deze openbare lagere school werd namelijk in febr. 1934 door Gedeputeerde Staten opgeheven met ingang van 1 april. De gemeenteraad en de ouders zijn tegen dit besluit in beroep gegaan, tevergeefs evenwel. Bij Koninklijk Besluit van 8 nov. 1934 is het beroep ongegrond verklaard en zo werd de school per 1 jan. 1935 gesloten. Van der Bij werd in 1935 hoofd te Surhuizum.

Het schoolgebouw is in 1949 voor f 13.750 verkocht aan de Christelijke Boeren- en Tuindersbond (CBTB), die er een christelijke huishoudschool in wilde vestigen.

Bijzonder onderwijs

a Gaarne erken ik hier nog eens, dat bij al deze artikelen, voor wat betreft de schoolmeesters van ± 1815 tot ± 1845, vele bijzonderheden ontleend zijn aan de serie "Schooltoestanden van voor 100 jaar", die onze helaas te vroeg ontslapen collega wijlen Frits Bos, indertijd hoofd te Eestrum (later te Midlaren), in de *Bergumer Courant* van 1928 tot 1932 gepubliceerd heeft.

Op 12 okt. 1864 werd te Garijp de eerste christelijke school in de gemeente geopend; het was de achtste christelijke school in Friesland. (Het Gemeente-verslag noemt als openingsdatum 1 nov. 1864.) Hoofden van deze school zijn respectievelijk geweest: Hendrik van Dehn, van 1864 (hij kwam van Alkmaar) tot 1866. Toen kwam P. Lub, van 1866 tot 1873 (was van 1856 tot 1862 bij het openbaar lager onderwijs; toen hoofd van een bijzondere school te Enkhuizen). Daarna P. de Molmoncourt, van 1873 tot 1883, en S.K. van der Veen, van 1883 tot mei 1885, toen hij naar Oostermeer vertrok. In 1885 werd hij opgevolgd door P. Lub Jz., onderwijzer van een bijzondere school te St. Annaparochie. In 1903 werd de school vergroot. In 1909 kwam zijn opvolger: L. Kuil, die in 1914 onderwijzer te Amsterdam werd. G.L. Veerman was hoofd van 1914 tot 1917. Botte Visser, uit Kollumerpomp, van 1 mei 1917 tot zijn pensioen op 1 april 1940. Hij was van 1935 tot 1939 lid van Provinciale Staten en van 1945 tot zijn dood lid van de gemeenteraad. Hij overleed te Bergum op 31 maart 1949, oud 69 jaar. Op 1 april 1940 werd J. Faber, van Nes (W.D.), hoofd van deze school. Op 1 jan. 1948 is hij naar Dokkum vertrokken. Sedert 1 jan. 1948 stond H. Mulder, onderwijzer te Kollumerpomp, aan het hoofd van deze school.

9. Oostermeer

In jan. 1581 verklaarden de volmachten van Tietjerk, dat hun gewezen pastoor Joannes Joannisz van Hertogenbosch omstreeks 1 april 1580 naar Oostermeer vertrokken is "sinde schoelmester als noch". Maar niet te Oostermeer, want de volmachten aldaar verklaren in febr. 1581: "Hier is dit jaar geen schoelmester geweest".^a Heer Joannes moet dus weer verder getrokken zijn om elders een baantje als schoolmeester te vinden.

Van de oudste Oostermeerder schoolmeesters is ons tot ca. 1660 geen enkele bekend. Ook de jeugdige, helaas te vroeg ontslapen, Oostermeerder "sneuper", wijlen Binne R. Veltman (in 1921 op 30-jarige leeftijd door de bliksem gedood) heeft er geen kunnen vinden. De eerste, die hij noemde, is Reinder Tiemens, die hier dan omstreeks 1660 's winters school gehouden moet hebben. Zijn vrouw heette Janke Karstens.^b Daar de kerkvoogdij-rekeningboeken van dit dorp eerst sedert 1757 bewaard gebleven zijn, missen we ook die bron nog gedurende een eeuw. In 1667 evenwel weten we, dat Claas Lieuwes Fopma schoolmeester te Oostermeer was. Zijn vrouw heette Itje Lieuwes. Deze meester werd wegens herhaalde dronkenschap in 1670 door de classis drie maanden geschorst.^c Hij werd ook ontslagen, want nog in hetzelfde jaar 1670 vinden we te Oostermeer zijn opvolger: mr. Claes Coenes, in dat najaar gekomen van Wijnjeterp. Zijn vrouw was Jancke Cornelis. Hij is hier in 1680 overleden.

In dec. 1680 kwam mr. Aysse Haijes, van Drachten. In de lidmatenlijst van 1682 werd hij Ayse Haijes Hemminga genoemd. Hij vertrok op 28 jan. 1683 naar Burum. Nog korter maakte zijn opvolger mr. Tjipke Tjidsgers het, die hier in febr. 1683 van Boornbergum gekomen was. Hij trouwde hier op 10 febr. 1684 met Barbara Wates en werd toen boer op "de Groote Horst" bij Oostermeer. In 1703 vertrokken ze naar Kollum.

In nov. 1684 kwam mr. Tjeerd Martens van Leeuwarden en trouwde hier in hetzelfde jaar met Minke Tjercks van Suameer. We mogen aannemen, dat de school oorspronkelijk op het

a Reitsma, *Register*, p. 149.

b Veltman, B.R., *Oostermeer. Geschiedkundig beschreven*, (Oostermeer, 1924), p. 82.

c Cuperus, S., *Kerkelijk leven der Hervormden in Friesland tijdens de Republiek*, (Leeuwarden, 1916-1920), II, p. 112 en 180.

Hoogzand stond, want de school was altijd bij de kerk. Immers de schooldienaar was niet in de laatste plaats ook kerkdienaar: koster en voorzanger, waarvoor de kerk hem ook zijn traktement gaf. Als schoolmeester genoot hij ook in Oostermeer de opkomsten van kosterijland, o.a. "een camp bij Schuilenburg", die verhuurd werd voor ca. 15 gulden. Met het dorp verplaatste zich ook de school zuidwaarts, naar "de Wal", waar mr. Tjeerd zich reeds vestigde. Gelijk elders - we zagen het ook in de andere dorpen van de gemeente - was ook hier de school een armoedig gebouwtje met riet gedekt. Ook Veltman haalt posten aan van "sloeck aen de schole" (1696) en "liem", dat zelfs in 1767 nog in de schoolvloer werd gebracht.^a Meester Tjeerd kreeg in 1693 een conflict met de toenmalige predikant ds. M. Hooman (stond hier van 1667 tot zijn overlijden in 1705), die "den quant onbequaam" noemde om de kerkdienst te verrichten, waarin hij de gemeente eigenlijk opgedrongen was, en die men wel "met sijn eygen hondt wel tot het Dorp wilde uitjagen".^b Wat eigenlijk de oorzaak van de twist was, wordt niet vermeld, maar ze had blijkbaar het ontslag van "master" ten gevolge, want in 1693 was we hier reeds een andere meester. Toch bleef de "quant" hier wonen en werd nog steeds "schooldienaar" genoemd.

De nieuwe meester was Harmen Willems; hier in maart 1693 gekomen van Nijland (bij Bolsward). Hij was toen reeds gehuwd met Foeckje Ruurds. Langer dan een van zijn voorgangers heeft hij de school bediend, namelijk tot zijn overlijden in aug. 1721. In april 1703 kocht hij "2 schar grasinge" in Suameerder meenschar.^c Waarschijnlijk heeft hij zelf aan het boerenbedrijf gedaan en ook het schoolland zelf gebruikt. Het traktement voor zijn kerkelijke diensten bedroeg 38 c.g.^d

Na het "genadejaar", waarin de inkomsten van de school nog voor de weduwe waren, kwam hier in nov. 1722 mr. Sietse Rienks Baetema van IJlst. Zijn attestatie van IJlst kwam hier in febr. 1723 binnen. Hij is hier in 1730 getrouwd met Beitske Douwes; ze woonden weer op de Wal. Meester Sietse, bekend om zijn fraaie schrijfhand,^e heeft hier 47 jaar gestaan. Na de dood van Beitske is hij op 5 mei 1764 nog hertrouwd met Antje Cornelis. Hij is hier in 1769 overleden en begraven; zijn weduwe Antje stierf op 14 sept. 1771.^f

In okt. 1769 kwam de nieuwe meester Meindert Willems Venema, van Oppenhuizen, met zijn vrouw Okjen Lieuwes. Van hem weten we niets anders dan dat hij hier na 12-jarige dienst in febr. 1781 overleden en begraven is. Pensioen was er nog niet en zo kwam hier de weduwe ten laste van de kerk en de diaconie. De school werd waargenomen door Eelke Hoekes, totdat de stemgerechtigde landeigenaren een nieuwe meester hadden gekozen, namelijk Andries Sijgers (of Sijes) Postma, die hier in aug. 1781 van Haulerwijk kwam. Hij trouwde hier op 12 okt. 1783 met Martje Jitzes Spar van Giekerk. Deze meester is hier reeds in mei 1787 overleden. Mr. Willem Hijles Swart, chirurgijn alhier (barbier-geneesheer), nam tijdelijk de school waar. Hij was hier op 6 jan. 1751 geboren en was getrouwd met IJke N. Reeling. De laatste meester uit de 18^e eeuw was Albert Roelofs Bosma, hier omstreeks mei 1788 gekomen van Wapserveen. Hij nam de onderhoudsmoeilijkheden voor de weduwe van zijn voorganger weg, door op 8 juni 1788 met Martje Jitzes te trouwen. Zij is op 13 okt. 1796 overleden en op 15 mei 1803 hertrouwde meester Albert met Antje Coenraads Reeling, uit

a Veltman, *Oostermeer*, p. 78.

b Veltman, *Oostermeer*, p. 83.

c Tietjerksteradeel P4.

d Veltman, *Oostermeer*, p. 82.

e Prachtige staaltjes van schoolmeesterlijke schrijfkunst zijn op de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden aanwezig.

f Tietjerksteradeel W.

een oude Oostermeerder familie. Hij heeft hier de onderwijsvernieuwing, die het gevolg was van de Schoolwetten van 1801, 1803 en 1806 meegemaakt en zonder twijfel ook bevorderd, al heeft hij zich ook niet aan de studie gezet om een of meer der bij die Wetten ingestelde rangen te behalen. Aan het werk van het onderwijzersgezelschap nam hij niet al te enthousiast deel, al was hij er lid van. In de bekende lijst van 1822 noemt de schoolopziener ds. H. Nieubuur Ferf (van Bergum) zijn gedrag "goed", zijn vlijt "matig" en acht hij het onderwijs "zeer machinaal". De schoolopziener trachtte hem te bewegen een ondermeester aan te stellen, maar daarvoor vond meester Albert zijn inkomsten te gering, want een ondermeester moesten ze zelf betalen. Dat inkomen bedroeg namelijk f 20 van de diaconie, f 49 van de kerk als koster voorzanger, de schoolpenningen van 60 à 70 leerlingen à 5 ct. per week of à 10 ct. (als ze ook rekenden), een vrije woning en de opbrengst van het schoolland. Zo bracht hij het in totaal tot ca. f 250. Oorspronkelijk had de meester hier van elk stemdragend huis ook nog een "varndel" rogge in natura ontvangen, maar met het vervallen van het oude stemrecht in 1795 was deze bron van inkomsten opgedroogd. De kerk had toen de toelage verhoogd van f 49 tot f 79. In de Franse tijd was meester Bosma ook debitant in tabak geweest (de tabakshandel was toen staatsmonopolie), een baantje dat toen nogal wat opbracht. Verder was hij "gaarder" (ontvanger) en ook secretaris van de schout van de gemeente Oostermeer. (Dat was van 1812 tot 1816 Pier Alles Tjepkema.) Ook na de Franse tijd was hij nog gaarder van het gemaal, wat hem f 55 per jaar opleverde. Zo moest er op alle manieren wat bijverdiend worden. Maar een ondermeester kon daarvan niet worden betaald. Bij het klimmen der jaren, toen de meester bovendien doof werd, wist de schoolopziener te bewerken, dat mr. Bosma een ondermeester kreeg, wiens salaris van f 150 half door de kerk en half door de grietenij betaald zou worden. En zo deed in nov. 1824 Jan Rienks van Kooten (een zoon van de schoolmeester van Kooten) als eerste ondermeester te Oostermeer zijn intrede; hij bezat de 3^e rang. De school was van te voren vergroot en van nieuwe lessenaars en borden voorzien. De oude meester liet de school meest aan zijn jeugdige helper over, doch toen die aan trouwen dacht en in juni 1826 de school te Rijperkerk kreeg (kort daarna trouwde hij met Roelofke Valentins Reeling van Oostermeer), stond de oude meester er weer alleen voor. De volgende ondermeester Hendrik IJbeles Bosma kreeg in 1831 de school te Bergum; toen kwam Klaas de Jong, die in 1833 naar Wijns ging.

In het voorjaar van 1834 deed de oude meester Albert afstand van de school, die tijdelijk waargenomen werd door de in 1833 aangestelde ondermeester S. Riemersma. Mr. Albert Bosma ging kort daarna, in 1835, te Grootegast wonen. Na vergelijkend examen op 6 mei 1834 werd door de stemgerechtigden tot schoolmeester te Oostermeer gekozen: de ons reeds bekende Jan Rienks van Kooten van Rijperkerk, die op 2 juni zijn functie aanvaardde. Deze, geboren omstreeks 1806 te Kooten, had in april 1822 als ondermeester te St. Annaparochie de 4^e rang en in okt. 1824, als ondermeester bij zijn vader te Kooten, de 3^e rang verkregen. Toen werd hij ondermeester te Oostermeer en in 1826 "onderwijzer der jeugd" te Rijperkerk, waar hij in okt. 1830 ook de 2e rang behaalde. In 1834 dan kwam, hij terug in het dorp, waar hij ook ondermeester was geweest. Het traktement bedroeg toen nog: f 79 van de kerk, f 20 van de diaconie, f 35 uit schoolland, de schoolpenningen van ca. 75 leerlingen à 5 ct. per week en een vrije woning. Een ondermeester achtte men niet meer nodig, nu er een jonge meester was. In 1826 waren er 's zomers 72 leerlingen en 's winters 98 leerlingen. In 1838 kon een nieuwe school en een nieuwe onderwijzerswoning in gebruik worden genomen. Reeds op 5 juni 1853 is mr. Jan van Kooten overleden, nog maar 47 jaar en 5 maanden oud. De school werd provisioneel waargenomen door Pieter Hielkema Pz., een zoon van de Eestrumer

meester.

Pas op 1 sept. 1855 werd de vacature definitief vervuld door Leendert Edze Bouwman, van Drogeham. Aan het vergelijkend examen hadden 38 sollicitanten deelgenomen. Te Drogeham was hij reeds op 15 juni 1848 getrouwd met Mietje E. Molema van Finsterwolde, waar hij ook vandaan kwam. Hij bezat de 2^e rang en was de schrijver van veel gebruikte reken- en leesboekjes (getiteld *Ziet om U*) uit die dagen. Op 1 juni 1862 vertrok hij weer naar zijn geliefd Groningerland en werd hoofd te Noorddijk.^a

Pieter Gerbens Vrijburg, die in 1862 tot hoofd van de school te Oostermeer benoemd werd, kwam van Ureterper Vallaat en trad hier op 22 aug. 1862 in functie. In zijn tijd werd hier een nieuwe school gebouwd, die in 1868 aanbesteed werd voor f 3.641. Omstreeks april 1869 werd Vrijburg hoofd te Tzum, waar hij tot 1914 gestaan heeft. De oude school werd naaischool. Op 12 mei 1869 werd Inne Visser benoemd, onderwijzer te Zwolle. Reeds in 1871 werd hij benoemd tot hoofd van een school te Leeuwarden, waar hij zijn verdere ambtstijd heeft doorgebracht (in 1909 gepensioneerd en in 1923 overleden).

Het volgende hoofd Dedde Bienze Wijbenga Sz. was in de gemeente geboren, namelijk op 9 sept. 1847, als zoon van mr. Sipke Deddes Wijbenga te Giekerk. Hij was hulponderwijzer te Siegerswoude, toen hij te Oostermeer benoemd werd en in 1871 in functie trad. Hij heeft hier 42 jaar het onderwijs gediend. Zijn vrouw heette Janke S. Douma. In 1889 werd de school verbouwd, die in 1885 een gedeelte van haar leerlingen had moeten afstaan aan de bijzondere school. Meester Wijbenga is in 1913 met pensioen gegaan. Hij ging met zijn vrouw te Kollum wonen, waar de oude meester op 23 april 1927 overleed en zijn weduwe Janke Douma in 1945 overleden is. Beiden liggen te Giekerk begraven.

Verder hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: G.A. de Vries, van 1913 (kwam van Drogeham) tot 1 nov. 1917 (werd onderwijzer, later hoofd van een school te Leeuwarden). In 1913 werd een nieuwe onderwijzerswoning gebouwd bij de school. Johannes Scheffer, van 1917 (was onderwijzer te resp. Opeinde, Haulerwijk, Appelscha, Beetsterzwaag en Drachten) tot 1 okt. 1922 (werd hoofd te Grouw).

In 1923 kwam J. Bosgra, die in 1926 hoofd te Jonkersland werd. G. Zijlstra, van 1926 tot 1 april 1934, toen hij werd overgeplaatst naar Hardegarijp. M. de Jong, van 1 april 1934 (van Suameerderheide) tot 1936 (naar Everdingen). W. Wieling, van 1937 (was onderwijzer te Eefde) tot 1 febr. 1944 (naar Rottevalle). Sedert 14 mei 1944 was Th. Zuiderveld, eerder onderwijzer te Kooten en te Warga, hoofd van deze school.

Bijzonder onderwijs

Op 6 mei 1885 is hier een school voor christelijk onderwijs geopend en in 1893 aangesloten bij CVO. Het eerste hoofd was S.K. van der Veen, die in 1885 van Garijp kwam. In 1912 ging hij met pensioen. Hij is in 1920 te Grootegast overleden. In 1897 was de school uitgebreid. Verder stonden aan het hoofd van deze school: J. Bijl, van 1912 (kwam van Losdorp) tot ca. 1922. P. Oord, van ca. 1922 tot 1 nov. 1930, toen hij hoofd van een school te Smilde werd. Sedert dec. 1930 was A. Stoffelsma, uit Tjerkwerd, hoofd van deze school.

10. Eestrum

a Wijlen Frits Bos, hoofd van de school te Eestrum (later te Midlaren) heeft de schoolgeschiedenis van Oostermeer van ca. 1815 tot ca. 1850 uitvoerig in de *Bergumer Courant* van 1931 beschreven. Waar wij de gehele jarenreeks van ca. 1600 tot heden in beschouwing nemen moeten we ook over die jaren beknopter zijn.

In febr. 1581 verklaarden de dorpsrechter Kerst Wesselz. en de kerkvoogd Meynt Meynts te Eestrum: "End is hir gin scholemester, den se wel begeeren."^a Al spoedig is er blijkbaar een "scholemester" gekomen, want in mei 1608 kwam Karst Wijtzes hier als zodanig voor. Tot in de 19e eeuw was hier een winterschool, evenals te Eernewoude en in andere dorpen in Tietjerksteradeel, d.w.z. dat de kerkvoogden namens de stemgerechtigde ingezetenen iemand, die er zin en tijd voor had, voor een winter tot schoolmeester aanstelden. De kerk beloonde hem dan met f 20 à f 25, terwijl ook de schoolgelden van de kinderen voor hem waren. Uit de hele 17e eeuw is slechts van één zo'n winterschoolhouder de naam tot ons gekomen, namelijk van mr. Jan Roelofs, die hier in 1677 stond. Diens naam is bewaard gebleven op een balk van de kraak in het oude kerkje, welke kraak toen door hem met een toespraak ingewijd schijnt te zijn.

In febr. 1697 kwam, met attestatie van Drachten, Sjoerd Tiebles als schoolmeester te Eestrum. Hij trouwde hier op 5 juni 1702 met Tettie Ziercks, die in nov. 1703 tot lidmaat aangenomen werd. In de kerkvoogdij-rekenboeken,^b die hier bewaard gebleven zijn vanaf 1699, komt hij ook voor en daaruit blijkt, dat hij jaarlijks in april, als de winterschool weer afgelopen was, 20 c.g. ontving voor een half jaar schoolhouden, bijvoorbeeld: "mr. Syoert Tyebbeles scoeldiener tot Eesterom, april 1713 van sijn scoeldienst 20 c. gulden".

De schoolmeester van Oostermeer ontving jaarlijks 12 c.g. van voorzingen en kerkdienst te Eestrum. Uit sommige posten in de rekeningen kan men opmaken, dat mr. Sjoerd het vak van wever uitoefende. De schoolmeester was hier geen dorpsrechter. Dat waren hier boeren; in 1665 bijv. Douwe Hendriks en in 1706 e.v. Uwe Jouwerts. Mr. Sjoerd heeft tot in 1723 jaarlijks salaris ontvangen. In april 1724 ontving Joh. Hoekstra de 20 gulden wegens een winter traktement van de school. Op 1 okt. 1725 was Johannes Jans schoolmeester te Eestrum; hij heette dus Johannes Jans Hoekstra.^c In 1727 werd er nog al wat vertimmerd aan het door hem bewoonde huis. We lezen posten van hout, arbeidsloon, nieuwe glazen en nieuw dak (= riet of sluijk). De school was een simpel hok, zelfs na 1800 nog, zoals we zullen zien. Mr. Johannes ontving in april 1728 zijn 20 c.g. nog. In april 1730 was het Ruurd Elkes; hij bediende het schooltje tot in 1733. In april 1734 ontving "onze scholmester Lourens Lourenses" de toelage. In 1735 werd geen naam genoemd; er staat alleen "onse scoelmeester". In april 1736 had Insse Joukes een winter schoolgehouden en ontving een hele reeks van jaren de 20 c.g. salaris, namelijk tot april 1749. Hij werd ook Ynse Joukes genoemd en bleef hier na 1749 nog wonen; hij was hier blijkbaar boer. Van 1751 tot 1752 is hij kerkvoogd van Eestrum geweest; in 1754 leefde hij hier nog.

Sedert okt. 1749 evenwel was Wopke Berents hier schoolmeester, voor 20 gulden per winter. Hij bleef het tot april 1753. Zijn opvolger was Hendrik Geerts, van dec. 1753 tot april 1758. En in de herfst van 1758 werd Petrus Willems "gewonnen" als schoolmeester. Deze meester, die zich weldra Petrus Willems Heslinga noemde, heeft hier vele jaren het winterschooltje bediend. Zijn vrouw was Trijntje Durks; hun zoon Willem werd hier op 2 maart 1774 geboren. Op 26 jan. 1794 hertrouwde hij met Aafke Rommerts. Na 1783 laten de kerkvoogdij-rekeningboeken ons weer in de steek, maar hij heeft zeker het schooltje bediend tot ca. 1800. In het begin van de 19^e eeuw was Sijbe Hendriks Kuiper schoolmeester te Eestrum. Reeds in 1770 woonde hier een Sijbe Hendriks met Sietske Maghiels, zijn vrouw. Weer een bewijs, dat

a Reitsma, *Register*, p. 148.

b Hartelijk dank aan de heren kerkvoogden en collega Krol voor de vriendelijke gelegenheid tot inzage.

c Tietjerksteradeel C3.

een of andere inwoner zo maar tot winterschoolhouder gebombardeerd werd. De nieuwe Schoolwetten van 1801, 1803 en vooral die van 1806 bewerkten een "onderwijsvernieuwing", waarvan schoolopziener ds. H. Nieubuur Ferf te Bergum een groot voorstander was en die hij met alle macht wilde bevorderen. Vooral te Eestrum vond hij bij zijn eerste bezoek in 1815 droevige toestanden. In een rapport aan Gedeputeerde Staten schreef hij:

"In dit zwijnenhok (vergeef mij het woord, want ik weet geen anderen naam aan dit ellendig en bijna instortend schoolvertrouwen) vond ik een oud afgeleefd man, die nauwelijks zijnen naam konde schrijven, met eenen bril op den neus, het a.b.c. op zijne wijze leerende aan een 12 tal kindertjes, die men vanwege den rook en de duisternis bijna niet konde zien."

De school was:

"een oud vierkant gebouw met een gat in het midden, hetwelk voor schoorsteen dient, welks muren men met de hand gemakkelijk kam onverstooten. Het licht komt hierin door 3 of 4 kleine looden venstertjes, die weinig licht doorlaten. Banken zijn zeer gebrekkig. Men kan niet rechtop onder de balken staan. Het geheel lijkt naar een varkenskot, ja is beneden hetzelfde in waarde."

Dus begon de schoolopziener zijn strijd tegen kerkvoogdij, grietenijbestuur en hogere machten om een nieuwe school en een vermeerdering van traktement te verkrijgen. Dat was hier toen f 30 per jaar en de schoolpenningen (ca. f 15), geen schoolland, geen toelage van enig college, opdat ook hier vruchtdragend onderwijs gegeven en de winterschool in een vaste omgezet zou kunnen worden. De oude meester Sijbe wilde graag bedanken, maar had geen inkomsten. Hij deed in 1817 afstand van zijn post en was verder ten laste van de armvoogdij. Gelukkig niet lang, want hij stierf in 1818.

Een nieuwe meester was onder de dorpelingen reeds opgestaan in de persoon van Lykle Edsgers Westerhof. Reeds toen meester Sijbe nog in functie was, wilde hij "de kinderen leren", maar ds. Ferf leerde hem zijn ijver te bedwingen tot 1817, toen hij provisioneel aangesteld werd. De grietman had hem ook tot veldwachter aangesteld. Maar ds. Ferf mocht "de domme vent" niet, die dan ook in 1818 uit de school verdween. Alle moeite om de school vernieuwd en het traktement verhoogd te krijgen, was tevergeefs en een nieuwe provisionele meester, Jacob Siedses de Vries, trad in de herfst van 1818 het min of meer opgeknapt "bargehok" binnen.

Er werd nu met een lijst gewerkt, die meester Jacob zelf bij de ingezetenen moest presenteren: zij bracht f 136 op voor de ijverige meester, die nu ook de zomer door wilde schoolhouden en op aandrang van de schoolopziener, ging studeren. Hij bracht het in okt. 1818 tot de 3^e rang. Er namen meer leerlingen aan het onderwijs deel, zodat de schoolpenningen en dus het traktement van de meester toenamen tot f 60.

Maar zo'n lijst verveelde gauw: de opbrengst verminderde in volgende jaren. Meester Jacob had er dan ook in 1821 genoeg van en vertrok naar Terhorne. Toen werd Petrus Tjilles Hijlkema provisioneel aangesteld. De schoolopziener wenste de school vast vervuld te zien en schreef in overleg met het grietenijbestuur op 28 sept. 1819 een vergelijkend examen uit voor de scholen van Eestrum en Suawoude. Er kwamen echter geen sollicitanten, wegens te geringe inkomsten. (Het vaste traktement was nog steeds f 30.) Er moest verbetering komen. Na veel moeite en lang wachten werd in dec. 1823 een Rijkstraktement van f 80 verkregen, onder voorwaarde, dat de totale inkomsten f 250 zou bedragen, de kerk een nieuwe school zou bouwen en de winterschool in een vaste omgezet zou worden. Het duurde nog ruim drie jaar, voordat aan al deze voorwaarden voldaan was. In 1824/25 werd een nieuwe school

gebouwd, maar een woning werd niet nodig geacht, want meester Petrus was (nog) ongetrouwd. De schoolopziener hield echter aan en op 14 juni 1826 werd ook de bouw van een onderwijzerswoning te Eestrum aanbesteed.^a Toen werd een vergelijkend examen gehouden voor de vaste vervulling der school. Meester Petrus Hylkema, geboren in 1803, had reeds de 4^e rang behaald in april 1819, toen hij nog kwekeling te Lippenhuizen was. In april 1822, reeds te Eestrum verkreeg hij de 3^e rang, zodat hij nu aan het vergelijkend examen deelnemen kon en in febr. 1827 met algemene instemming tot vaste onderwijzer te Eestrum aangesteld werd. In 1828 trouwde hij met Sijtske P. van der Veer. Wijlen Frits Bos schrijft nog in de *Bergumer Courant* van dec. 1929 over de moeilijkheden, waarmee hij ondanks nieuwe school en woning en vermeerderd traktement, nog te kampen had in 1835. De gemeente weigerde toen nog altijd de Evangelische gezangen te zingen. Als een gezang opgegeven werd, gingen bij velen de petten op en gingen anderen met het hoofd op de armen liggen, zodat hij dan tot spot van allen als voorzanger alleen voor de lessenaar stond te zingen. De kwestie werd naar de Classis Leeuwarden verwezen.

Lange jaren heeft master Hylkema de "Jistrummer" jeugd onderwezen. Op 4 jan. 1859 verloor hij zijn vrouw; ze was 54 jaar. Juist, toen hij in febr. 1866 op zijn verzoek eervol ontslag had gekregen, is hij op 6 maart van dat jaar op 63-jarige leeftijd ontslapen. Zijn broer Klaas Tjalles Hylkema stond te Eernewoude.

Zijn opvolger mr. Willem Tetman Dijkstra trad omstreeks sept. 1866 in functie. Hij was daarvoor onderwijzer te Suameer. In 1866 was ook de school geheel vernieuwd. Aannemer van de verbouwing was Louw Dijkstra, timmerbaas te Kuikhorne, voor f 1.700. In 1873 werd ook een nieuwe onderwijzerswoning gebouwd. Tot zolang genoot mr. Dijkstra bij zijn traktement van f 400 nog f 70, wegens gemis van een vrije woning. Hij ging in 1892 met pensioen. Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: T. Steenstra, van 1892 (kwam van Suameerderheide) tot 1 juli 1903 (eervol ontslag). J.Th. van Balen Walter, van 1903 (kwam van Eernewoude) tot 1913 (overgeplaatst naar Oenkerk). W. Bandsma van 1 okt. 1913 (was onderwijzer te Leeuwarden) tot 1916 (naar Nijehaske). H. Lolkema, van 1916 tot 1921 (overgeplaatst naar Giekerk).

Frits M. Bos was van 1921 tot 1 nov. 1930, toen hij naar Midlaren vertrok, hoofd van deze school. Hij was in het bezit van een *Memoriaal* van de schoolopziener ds. H. Nieubuur Ferf, waaruit hij o.a. in de *Bergumer Courant* interessante bijzonderheden publiceerde over schooltoestanden in deze omgeving van de jaren 1815 tot ca. 1840. Hij is op 11 maart 1938, op 43-jarige leeftijd, te Groningen overleden.

Zijn opvolger in Eestrum was H. Dokter, van 16 maart 1931 (kwam van Nijeberkoop) tot 1943 (gepensioneerd). Op 13 augustus 1943 werd J. Krol, onderwijzer te Heiligerlee, benoemd tot hoofd van deze school.

Bijzonder onderwijs

In 1911 werd te Eestrum een Hervormde school met 2 lokalen geopend. Er werd een huis aangekocht voor onderwijzerswoning. In 1946 werd de school omgezet in een school voor chr. nat. onderwijs. Er kwam in 1921 een derde lokaal bij en in 1949 werd de school vernieuwd. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: G. van der Laan, van 1911 (kwam van Boelenslaan) tot 1918. Klaas Sol, van 1918 tot 28 sept. 1943, toen hij op 55-jarige leeftijd overleed. Sedert begin 1944 was W. Ruysch hoofd van deze school.

a Wumkes, G.A., *Stads- en Dorpskroniek van Friesland*, 2 dln. (Leeuwarden 1930-1934), II, p. 143.

11. Oudkerk

In 1580 bij het doorbreken van de Hervorming in Friesland, was Thijs Peters de schoolmeester te Oudkerk. Hij was de gebruiker van de "costerielanden", groot 7½ pondemaat miedland, en van 2 koegangen uit de pastorielanden. "He schickt hem na de reformatie end hefft jarlix van dpatroen [= van de kerk] gehat acht goutg. De gemeente begeert, dat hem sin onderhout verbetert werde."^a Op 16 sept. 1611 was mr. Joannes Joachimi Stellingwerff "schoelmeister tot Oldtkerck".^b Ook in 1612 en 1613 werd hij hier nog genoemd, doch in aug. 1625 is hij overleden.

Op 9 okt. 1617 evenwel was Frederick "schoolmr. t'Oldtkerck".^c Zijn volledige naam bleek mr. Frederick Duckesz te zijn.^d Later trad hij ook op als *Notaris Publicus* en verlatiniseerde dan zijn naam, bijv. op 30 april 1626 Fredericus Duconis Finia, "Nots. Publ. en schoolmr. te Oldkerck, Eelck Heeredr. zijn huysvrouw".^e Als notaris kwam hij hier nog vele jaren voor, in juni 1642 nog; hij was toen ook dorpsrechter. De beslommeringen van zijn notariaat maakten, dat hij afstand deed van de school, wanneer weten we niet, maar in elk geval vóór 1640. Toen was hier namelijk Bennert Ruerdts als schoolmeester, volgens de kerkvoogdij-rekeningboeken, die hier vanaf 1641 bewaard gebleven zijn.^f Zijn traktement van de kerk bedroeg 20 ggd. of 28 c.g. per jaar, waarbij de kerk dan nog 3 ggd. voegde voor het uitschrijven van de kerkrekening. Mr. Bennert Ruerdts is in 1642 overleden; zijn weduwe Tetti ontving in jan. 1643 nog 23 ggd. als "ordinaris tractement en een extra-vereringe bij de gemeente aan haar gedaan, ter somme van 30 ggd."

Toen werd tot schoolmeester benoemd: mr. Buwe Actisz, die hier in mei 1643 kwam. Douwe Wijtzes kreeg 3 c.g. 16 st. "van dat hij met sijn schuyt onsen Schoolmr. met sijn wijff ende huysraden alhier heeft gehaelt." (Waar vandaan staat er helaas niet bij.). Er werd wat getimmerd aan "de scholehusinge en de scholebergh werd met nieuw sluyck" gedekt. Dit was de hooiberg. Meester had namelijk het vruchtgebruik van het school- of kosterijland, meest mieden. Het traktement van de kerk bleef 23 ggd. per jaar; daarbij kwamen natuurlijk nog de schoolpenningen van de leerlingen. In deze tijd werd hier een orgel in de kerk gesticht, dat in 1645 geleverd werd en gebouwd was door mr. Gijsbert Hauwyck (waarschijnlijk te Leeuwarden) en mr. Harmen Jansen, schoolmeester te Wanswerd. De edele heren grietman Eysinga en jhr. Hiemstra waren met de kerkvoogden naar Wanswerd en Ferwerd geweest "om haer te informeren om een goet orgel te laten maken; die reis kostte aan vracht en verteringen 4 ggulden 9 st." In mei 1646 was het orgel gereed en werden de ingezetenen opgeroepen om de toegezegde geschenken op te brengen voor het orgel. Intussen waren mr. Sioerd Waatzes, mr. Jan Upkes en mr. Gerrijt, respectievelijk organisten te Franeker, Leeuwarden en Dokkum, uitgenodigd het orgel op te nemen; kosten 21 ggd. 22 st. De makers van het orgel kregen daarvoor 1.000 c.g., welke som in 5 termijnen werd uitbetaald. Van toen af aan kwam ook een "puystertreder" in de rekeningen voor. Het blijkt dat mr. Buwe Ates het orgel bespeelde; weldra werd zijn traktement verhoogd tot 35 ggd. of 49 c.g. per jaar, ingaande mei 1648. In dec. 1655 werd hier nog gedoopt: Ate zoon van mr. Buwe, doch reeds

a Reitsma, *Register*, p. 133.

b Tietjerksteradeel S1 en M1, f. 160°.

c Tietjerksteradeel M2, f. 209°.

d Tietjerksteradeel S3, f. 70°.

e Tietjerksteradeel S6, f. 155.

f Hartelijk dank aan de administratief kerkvoogd Hoekstra voor de welwillende gelegenheid tot inzage.

in 1656 is de meester overleden. In maart had hij nog zijn traktement ontvangen, maar in okt. 1656 ontving zijn weduwe het traktement. Ook zij ontving weer een "vereringe" door de kerkvoogden bij akkoord aan haar gedaan.

Nog in 1656 werd er nieuwe schoolmeester benoemd, volgens de verteringskosten op de stemdag, die in de rekening van dit jaar voorkomen. Die gestemde (doch niet met name genoemde) meester bedankte echter. Zo moesten mr. Adolphus van Rinsumageest en mr. Meynert Egberts van Leeuwarden e.a. hier orgeldienst verrichten en ontving een ander de toelage voor het klokluiden. Maar op 23 juli 1657 werd door de stemgerechtigde landeigenaren eenparig tot schoolmeester en organist gestemd: Gjelt Bruijns, vrijgezel te Oudekerk. Zijn dienst zou een aanvang nemen op *Jacobi* (25 juli) 1657, op "soodanige proffijten, opkomsten en conditiën als bij wl. mr. Buwe Atesz. zijn genooten." Tijdens de vacature hadden de kerkvoogden het schoolmeestersland verhuurd: de 9½ pmt. mieden en het gras van het kerkhof en van de schoolmeestersfenne brachtten ca. 55 ggd. op.

Bij de komst van mr. Giolt werd zijn aandeel hierin met hem verrekend. Zijn traktement van de kerk bleef 35 ggd. In 1659 werd er nogal wat aan de school vertimmerd. Nu is er een hiaat in de rekeningen van 1659 tot 1674. In die tijd is mr. Gjelt Bruyngs verdwenen (overleden of vertrokken), reeds voor 1668, want uit andere bronnen weten we, dat toen in 1668 mr. Rienck Hettesz. schooldienaar en organist was. In de lidmatenlijst van 1670 kwam hij voor met zijn vrouw Geeske Jacobs. Op 19 okt. 1673 liet zij, als weduwe van wijlen mr. Rienck Hetteszoon, hier nog haar zoon Rienck dopen. De meester was dus in 1673 overleden. Geeske kreeg nog achterstallig traktement en een "vereringe" van 34 gulden.

Op 9 dec. 1674 werd aan mr. Claes Hendricx Mellema, schooldienaar en organist, een jaar traktement betaald: 49 c.g. Hij was hier dus eind 1673 gekomen, en wel van Suawoude. Hij was kort tevoren getrouwd met Ibeltie Sjoerds van Dokkum. Hij berekende een *Oudkerkster Almanak* voor het jaar 1678.^a Hun zoons Hendrik, Sjoerd en Jan zijn hier gedoopt op resp. 29 aug. 1684, 25 dec. 1686 en 17 mei 1689. Het traktement van de kerk, eerst weer 49 c.g. werd omstreeks 1680 verhoogd tot 56 c.g. Hierbij kwam dan nog 2 à 3 gulden voor het uitschrijven van de kerkvoogdij-rekening en vergoeding voor "besemen", dweilen, witkalk, enz. voor het "hemelen" van de kerk. Ook "beboerkte" hij zelf het schoolland en huurde er zelfs nog wat bij van de kerk. Zo heeft hij hier ongeveer 20 jaar de school bediend. Omstreeks okt. 1693 liet Ibeltie Sjoerds, zijn weduwe, nog een dochter dopen. Hij was dus in 1693 overleden, in armoede, want de weduwe kwam geheel ten laste van de kerk en de diaconie, tot haar dood in 1744, toen haar nagelaten huisboedeltje door de kerk werd verkocht.

Op 2 nov. 1693 werd in de herberg door de kerkvoogden 7 st. 8 penn. verteerd "over het accoordt wie IJbel onderhouden soude". Verder kwamen in de rekeningen posten voor als: op 13 nov. 1693 betaald aan mr. Anne Jelgers, chirurgijn; 3 gl. 3 st. van "meisterloon" aan Claas Mellema zijn 2 dochters en "het wijff"; Jan Jelles 1 gulden, wegens "craambewaeren van IJbel; verder kees, bonen, suip, turf, brood en winkelwaren voor IJbel; leedaanzeggen van IJbel's kind, enz." (Het kind was dus ook nog overleden.)

Intussen was in de herfst van 1693 de nieuwe schoolmeester-organist verschenen, namelijk mr. Claas Jans Swart, wiens attestatie van Wartena in febr. 1694 inkwam. Zijn vrouw Aefke Steffens werd in dec. 1695 tot lidmaat aangenomen. Hun zoons Jan en Steffen zijn hier resp. gedoopt op 22 dec. 1695 en 7 april 1699. Het vaste traktement van de kerk was steeds 56 c.g. waarbij 3 gulden kwam voor het "in 't net stellen der kerkerekening". Mr. Claas was volgens de cijfers in zijn handtekening in 1669 geboren. Behalve organist, was hij ook koster. Er was

a Fries Genootschap.

evenwel nog een andere kerkdienaar, die in vele dorpen "kerkelijke deurwaarder" heette, soms ook "hondeslager" of "hondegijsselaar" (eens vond ik "honde-geisler"), doch in de Oudkerker rekeningen ontving bijv. Buwe Bruyns, die deze bediening had, jaarlijks 10 gulden "sweepgelt", terwijl nu en dan een nieuwe zweep voor hem werd aangeschaft door de kerk. En in 1708 stond er: "betaald aan Buwe Bruyns 2 gl. 10 stuivers voor 1 verndeljaar waarnemen van zijn polijtsijmeestersplaets."

Mr. Claas Swart ontving jaarlijks ook nog een bedrag van 10 gulden voor het onderhoud van de klokken en kloks- en uurwerktouwen. In 1710 werd het schoolhuis vertimmerd, waarbij mr. Claas aan "opperen" 20 gulden verdiende; er kwamen toen pannen op. In 1714 werd bedongen, dat de meester elke dag een keer vaker moest luiden, dan zou de kerk zijn schoorsteengeld (een personele belasting) betalen. Intussen had hij zijn vrouw Aefke verloren, doch in juni 1705 hertrouwde hij met Bauckien Aedes van Blija. Hun zoon Claes Clasen, hier gedoopt op 3 okt. 1708, hebben we reeds als schoolmeester te Hardegarijp ontmoet. Mr. Swart werd op 12 jan. 1723 nog in de rekening genoemd, maar op 22 febr. ontving zijn weduwe $\frac{1}{4}$ jaar traktement (14 gulden). Omstreeks mei 1723 reeds kwam de nieuwe meester, Benjamin Stellingwerf, in functie, maar ieder kwartaal als het traktement verscheen, kreeg mr. Benjamin hiervan 1 gl. 10 st., terwijl de overige 12 gl. 10 st. voor Bauckien Aedes, de weduwe van zijn voorganger was. Ook na het gebruikelijke "genadejaar" (waarin het traktement nog voor de weduwe was) ging dit nog zo door tot mei 1727. Toen werd mr. Benjamin blijkbaar voor vol aangezien en kreeg hij het traktement, dat ook zijn voorganger had genoten: 56 gulden als organist en koster, 10 gulden voor onderhoud van de klok, enz. en nog ruim 13 gulden voor het uitschrijven van de kerkrekening en het onderwijzen van de door de kerk onderhouden arme kinderen. Als schoolmeester had hij van mei 1723 af de opkomsten van het schoolland genoten. Baukje Aedes bleef tot haar overlijden in 1747 ten laste van kerk en diaconie, die haar kamerhuur betaalden en haar wekelijks met enige stuivers onderhoud voorzagen (10 st.). De beide weduwen werden in de rekeningen eerst Yebel en Bauck genoemd, maar later vrouw Mellema en vrouw Swart. Mr. Benjamin Stellingwerf was getrouwd met Ytie (of Yda) Eites Offringa, in 1723 reeds, want op 30 juli 1724 werd hun zoon Augustinus geboren, die echter jong stierf, want op 3 aug. 1732 volgde er weer een Augustinus en op 1 maart 1739 een zoon Eite. Meester Benjamin heeft zeer lang de school te Oudkerk bediend, namelijk 57 jaar, tot zijn overlijden in jan. 1780. Het traktement bleef steeds hetzelfde; over de opbrengst van het kosterijland lichten ons de kerkelijke rekenboeken niet in. Wel komen daar andere merkwaardige dingen in voor, bijv. in 1744 leverde de beroemde Jurjen Staak nieuwe geschilderde ramen (glas in lood met wapens en opschriften versierd) in de kerk, waarvoor de Prins van Oranje (Stadhouder Willem IV), de Staten, het Mindergetal, het Hof van Friesland, de Rekenkamer en mevr. Van Sminia-Rhala ieder één raam, dat hun wapen zou dragen, bekostigde (36 à 50 gulden).

Voor een kind dat door de kerk onderhouden en naar school gestuurd werd, schafte men resp. 3 dubbele AB- boeken voor 1 st. 14 penn. aan, een evangelie voor 3 st., een catechismus voor 2 st. en een historieboek voor 3 st., telkens met ongeveer een jaar tussenruimte. Dat waren dus de boeken, die ze toen op de scholen gebruikten. In 1759 kreeg meesters vrouw Idtske Offringa het met de eerwaarde kerkenraad aan de stok wegens "dronkenschap en daaruit voortvloeiende kijvagiën". Zij is kort na 1766 overleden. De zoon Augustinus trouwde hier op 19 nov. 1759 met Trijntje Jans en werd toen schoolmeester te Oudebildtzijsl. Zijn broer Eite is jong gestorven. In het begin van jan. 1780 is de oude meester Benjamin hier overleden. De *Leeuwarder Courant* van 19 jan. kondigde het boelgoed te zijnen sterfhuize aan op 27 jan.

1780. In mei 1780 werd aan Gerrijt Eilefs, timmerman, en Sijbren Foppes, verver en glazemaker te Oudkerk, als curatoren over de nagelaten minderjarige kleinkinderen van mr. Stellingwerf, nog enig traktement uitbetaald. Willem Jacobs nam de kerkdienst en het klokluiden waar gedurende de 17 weken dat de school vacant was à 15 st. per week. Het schoolhuis werd wat opgeknapt en weldra kon Sijbren Foppes, die hier tevens dorpsrechter was, naar Engwierum reizen "om de nieuwe schoolmeester het beroep der schole te brengen", voor welke reis hij 10 st. vergoeding ontving.

De nieuw-beroepen meester en organist was Hendrik Jans Siccama van Engwierum; reeds vóór mei was hij hier. Op 14 mei 1780 werd in de kerk te Oudkerk zijn huwelijk voltrokken met Aedske Aedsges Posthuma van Westergeest. Hun zoons Aesge en Jan zijn hier respectievelijk geboren op 3 maart 1787 en 30 juni 1788. Het traktement was hetzelfde als voren. Deze mr. H.J. Siccama gebruikte er een kerkplaats (=boerderij) bij, waarvoor hij per jaar 210 gulden huur gaf, sedert *Martini* (nov.) 1784 tot *Martini* 1796. Of hij die plaats ook bewoonde (er hoorde ook een watermolen bij) blijkt uit de rekeningen niet. Meer boer dan schoolmeester, gaf hij in mei 1796 de school er aan, werd weldra boer te Oudwoude, wat hij tot ver in de 19^e eeuw gebleven is. Zijn weduwe Aedske Posthuma stierf er op 21 dec. 1847, 89 jaar oud.

Toen werd tot schoolmeester en organist gestemd: Sipke Johannes Faber, met ingang van mei 1796. Mr. Jager van Bergum ontving 3 gulden voor het examineren van deze meester. Mr. Faber was een zoon van de Deinumer schoolmeester Jons Tjepkes Faber, en trouwde op 19 juni 1796 in de kerk te Oudkerk met Aaltje Epkes van Deinum, waar hij op 23 sept. 1774 geboren was. Het traktement bleef nog steeds 56 gulden per jaar als koster en organist, waarbij 10 gulden en 13 gulden aan emolumenten als voren. Als schoolmeester genoot hij de opbrengst der school- of kosterijlanden en de schoolpenningen der leerlingen en een vrije woning. De school stond tegenover de kerk, waar thans dorpshuis *Oerein* is (het oostelijke gedeelte); het schoolhuis stond er voor aan de straat. Op 8 mei 1804 werden de schoollanden weer verhuurd door notaris P.M.B. Braunius ten huize van de kastelein Jelle Feikes (later Doornik genoemd), voor 5 jaar, van *Petri* (22 febr.) 1804 tot 1809. Ze bestonden toen uit: 5 pmt. greide buiten de Moark, 3½ pmt. in de Smerige Herne, ½ pmt. in Sape Rinses land, 2½ en 2 pmt. in het Rinsumageesterveld, 2 pmt. in de Oude Miede en enige scharren in de Burefenne (die bij percelen verhuurd werden).

In 1797 was de school vernieuwd: Klaas Jurjens Uitterdijk ontving 238 gl. 12 st. voor materialen en arbeidslonen en 7 gl. 4 st. van "uitschot voor jenever bij het scholehuis geconsumeert". In 1817 gingen er 40 kinderen naar school. De schoollanden brachten toen f 138,50 aan huur op. Mr. Faber was ook dorpsrechter en gaarder of dorpsontvanger, wat ook nog een kleine f 200 in het laatje bracht. Een rang heeft hij nimmer bezeten; hij bleef maar door schoolmeesteren op de algemene akte van toelating, aan in functie zijnde schoolmeesters bij het invoeren van de Wet op het lager onderwijs van 1806 verstrekt. Aan de arbeid van het onderwijsgezelschap onttrok hij zich, tot grote ergernis van de schoolopziener. In de eerder genoemde lijst omtrent de moraliteit en de ijver der onderwijzers van 1822 werden zijn gedrag en vlijt beide "matig" genoemd. Hij heeft hier een halve eeuw de school bediend, tot 1 okt. 1846, toen hij met een pensioentje ontslagen werd. School en schoolhuis behoorden nog steeds toe aan de kerk, die ook voor het onderhoud zorgde. Er gingen toen 56 ('s zomers) à 76 ('s winters) leerlingen naar school. Zijn zoon Epke Sipkes Faber was ondermeester bij zijn vader (in 1835 reeds); die zoon had respectievelijk de 4e, 3e en 2e rang behaald. Een andere zoon, Johannes Sipkes Faber, was van 1827 tot zijn overlijden in 1860 hoofd te Blessum.

Op 1 okt. 1846 kwam de nieuwe meester en organist Johannes Jacobus Laskewitz uit Birdaard, met zijn vrouw J. van der Woude. Hij was omstreeks 1816 geboren en verkreeg als kwekeling te Zwaagwesteinde op 16-jarige leeftijd in okt. 1832 (tegelijk met Epke Sipkes Faber van Oudkerk) de 4^e rang en als huisonderwijzer te Kollum in 1835 de 3^e rang. Hij werd ondermeester te Oosternijkerk en kreeg daarna het schooltje te Ezumazijl, waar hij in 1842 nog de 2^e rang behaalde. Van 1843 tot 1846 bediende hij de school te Birdaard, vanwaar hij dan te Oudkerk kwam. In juni 1837 was hij met J. van der Woude getrouwd. Het traktement werd toen opgegeven als: ca. f 165 aan huur van landerijen en grondpachten, f 56 als koster-organist, f 16 als koster te Roodkerk, f 23 aan kerkelijke emolumenten, ca. f 40 aan schoolpenningen en een vrije woning. Meester Laskewitz, een der medeoprichters van de beroemde Oudkerker IJclub (1865), was geen geheelonthouder. (Trouwens in dat opzicht had de een de ander niet veel te verwijten in die dagen, toen drankmisbruik nog een algemeen voorkomend kwaad was.) Hij heeft tegen het eind van 1866 eervol ontslag gekregen en heeft hier nog een 30-tal jaren van zijn pensioentje genoten. In 1863 was de school vergroot. In april 1867 kwam meester Hendrik Meyer, "de vereerde leermeester" van de oudere Oudkerkers. Hij was hulponderwijzer te Harlingen en trouwde op 19 okt. 1867 te Bergum met A. Laversma van Oudkerk. In 1870 werd de school verbeterd. In 1869 ging de gemeente Tietjerksteradeel ook met de N.H.-kerk van Oudkerk een overeenkomst aan, waarbij het beheer der schoollanden aan de gemeente zou komen, die daarvoor het onderwijzerstraktement zou betalen. Na langdurige procedure is die overeenkomst in 1887 door de Hoge Raad ontbonden: de schoollanden bleven aan de kerk, de gemeente huurde de school van de kerk voor f 25 per jaar. Die huurovereenkomst werd in 1895 en 1899 weer verlengd, terwijl in sommige andere dorpen de school door de gemeente werd gekocht van de kerk of een nieuwe werd gesticht. Hiertoe zou men eindelijk te Oudkerk ook overgaan. In 1904 werd er grond voor aangekocht voor f 1.400 en in 1906 was de nieuwe school met woning voltooid; kosten resp. f 5.500 en f 3.200. Meester Meyer kreeg tegen het eind van 1907 pensioen. Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: G. Koiter, van 1 febr. 1908 tot 1 sept. 1914; toen hij naar Huizum vertrok. A. Venema, van begin 1915 (kwam van Firdgum) tot 1932 (met pensioen). P. Sinnema, van 1 juni 1932 (kwam van Molenend) tot 1 nov. 1947 (met pensioen). Sedert 1 nov. 1947 was H.C. Doevendans, onderwijzer te IJmuiden, hoofd van deze school.

12. Rijperkerk

In jan. 1581 verklaren de dorpsvolmachten aan de commissarissen der Staten, die de kerkelijke bezittingen moesten opnemen: "End hebben geen schoelmester, dan de olde coster hefft de costerie-opkomsten vor sin 2 klene kinder, is gevangen west bij de Malcontenten [=de tegenstanders der Unie van Utrecht, de Spaansgezinden]".^a De naam van de "olde coster" wordt niet genoemd, zodat we niet weten, wie de eerste Hervormde schoolmeester van Rijperkerk is geweest. Wel weten we uit bovenstaande mededeling, dat er *costerieland* was, waaruit ook de latere schoolmeesters hun inkomen trokken. Het bedroeg "acht madt meeden end twee koegras", verder behoorden er bij: 12 ggd. per jaar uit de kerkopkomsten, een tol in de Patroonsvaart en een huis. Deze vrij aanzienlijke costerie-opkomsten waren oorzaak, dat de schoolmeester geen vast salaris van de kerk genoot, zodat we in de kerkvoogdij-rekeningboeken, die hier bewaard gebleven zijn sedert 1645 (met een hiaat van

a Reitsma, *Register*, p. 139.

1720-1746) geen schoolmeesterstraktement verantwoord vinden.^a

Bij een der oude akten, die voor in het oudste kerkboek geregistreerd staan, komt op 30 maart 1617 de schoolmeester H. Jacobs als getuige voor. Op 4 mei 1630 was Jacob Feykes "schoelmester toe Ripperkerk" en Eelske Sijgersdochter zijn huisvrouw.^b Op 22 april 1645 was "onsen schoelmester S. Oeges" getuige bij een afrekening in het oudste kerkboek. (Tot ca. 1680 komen in dit boek geen volledige rekeningen, doch slechts akten van de jaarlijkse afrekeningen voor.) De schoolmeester blijkt mr. Sije Oeges te heten. Hij was in 1645 ongeveer 30 jaar oud. Op 4 mei 1657 (her)trouwde hij te Wirdum met Semck Jacobsdochter van Wijtgaard. Ze kwamen hier beiden in sept. 1664 nog voor. Ook de diaconierekeningen heeft hij dikwijls mede-ondertekend. Dorpsrechter was deze schoolmeester niet; als zodanig kwam Thomas Ubles in 1653 voor; hij kon niet schrijven, doch ondertekende met een merk. Mr. Sije Oeges was van 1653 to 1654 kerkvoogd.

In 1665 kwam Folckert Dircksz als schooldienaar te Rijperkerk, die op 24 dec. van dat jaar tot lidmaat aangenomen werd. Op 10 maart 1667 werd hier zijn zoon Dirk gedoopt. In een lijst van uitgaven over 1666/1667 heette hij "meyster Folckert Cantor [=voorzanger]"; hij kreeg toen 20 c.g. voor een half jaar salaris. Lang heeft hij het hier niet gemaakt, want nog in hetzelfde jaar 1667 kwam hier mr. Floris Everts voor als schooldienaar. In 1668 is hij hier getrouwd met Trijntje Jacobs van Leeuwarden, wier attestatie in nov. 1668 inkwam. Hun zoons Evert, Hessel en Sijs zijn hier respectievelijk gedoopt op 12 febr. 1671, in 1677 en op 14 jan. 1683. In 1667 waren wegens verteringingen bij het stemmen van de schoolmeester 23 c.g. 12 st. onkosten gemaakt. Bij stemmingen, evenals bij de kerkrekening, werden overal de stemgerechtigden getrakteerd (of liever: trakteerden zij zich zelf op kosten van "Pake pong" [=de algemene kas]).

Vanaf 1680 zijn de gewone kerkrekeningen bewaard gebleven. Op 3 sept. 1680 werd aan mr. Floris Everts de rest van zijn verschenen traktement tot 1 mei 1680 betaald, alsmede gerestitueerd schoorsteengeld, arbeidsloon, diensten en reparaties van zijn huis, volgens kwitantie tezamen 27 c.g. 4 st. En op 1 mei 1681 55 c.g. aan mr. Floris Everts van zijn jaartraktement. Op zijn traktement, dat op 1 mei 1682 zou verschijnen, kreeg hij al 30 gulden vooruit "alsoo hem de hooge noodt door sijn beswaerde familie daartoe drong". Kort daarna ontving hij nog 9 c.g. 12 st. van "opperen ende ander arbeijtsloon in het repareren van de Pastorie en Costeriehusinge". De school was een winterschool, zodat de meester 's zomers gelegenheid had er op andere wijze wat bij te verdienen. Voor een winter schoolhouden en als kerkdienaar ontving hij toen 55 gulden per jaar, waaruit blijkt, dat de kerk toen de kosterijlanden beheerde. Mr. Floris pachtte ook de zogenaamde *Dorpsdaalder*, een belasting op het bier. In 1687 kocht mr. Floris Everts enig "clynland"; daaruit haalde hij dus turf.^c Ook huurde hij land van de kerk. Zo was hij hier nog op 4 dec. 1689, toen hij zijn 55 gulden traktement ontving, die 1 mei 1690 zou verschijnen. Maar gedurende 1690 is hij overleden. In 1691 was sprake van de schoolmeesters weduwe en zijn zoon Jacob Floris werd in de plaats van zijn vader tot schoolmeester gekozen. (Zeker een oudere zoon dan de bovengenoemden.) Deze Jacob Floris ontving reeds op 10 nov. 1690 20 gulden voor een half jaar diensten aan de kerk en op 22 nov. 1691 weer 20 gulden "bij provisie op sijn tractement". (Bij provisie; er was dus een nieuwe regeling in voorbereiding.) Vanaf die tijd ontbreken in de rekeningen de 55 gulden traktement, waaruit volgt, dat de meester weer zelf het gebruik van het kosterijland

a Hartelijk dank aan de administratief kerkvoogd Hoekstra voor de welwillende gelegenheid tot inzage.

b Tietjerksteradeel S5, f. 170.

c Tietjerksteradeel P2.

had gekregen. Mr. Jacob Floris is hier in augustus 1696 tot lidmaat aangenomen en trouwde pas op 11 sept. 1712 met Grietje Theunis van Bergum. Hun zoons Floris, Theunis en Anne zijn hier respectievelijk gedoopt op 13 dec. 1716, 16 okt. 1718 en 6 juni 1723.

In 1715 kocht mr. Jacob Floris, dorpsrechter te Rijperkerk, met zijn broers Evert, Hessel en Anne Floris aldaar "5 mad clynland".^a Hij was nu dus ook dorpsrechter. Lange tijd was dat ambt in de familie Jouwersma geweest, die hier *Heerma-state* bewoonde en een grafkelder bezat in de kerk, die onlangs bij de restauratie onderzocht is. Joannes Jouwersma was in 1672 kerkvoogd en voor 1680 dorpsrechter. Hij is omstreeks 1700 overleden; zijn weduwe Wijske Mellama overleed in 1705. Hij legateerde een jaarlijkse uitkering van 10 gulden aan arme weduwen. Zijn zoon Adrianus Jouwersma was ook weer dorpsrechter (in 1708 nog), doch was in 1712 reeds bijzitter of mederechter in het Nedergerecht van Tietjerksteradeel (in 1749 nog). Toen kon hij geen dorpsrechter blijven, waartoe de stemgerechtigde landeigenaren rond 1712 mr. Jacob Floris verkozen. In 1720 laten de rekenboeken ons tijdelijk in de steek (tot 1746). Op 23 maart 1720 ontving mr. Jacob schooldienaar nog 13 c.g. 6 st. voor het schoonmaken van de kerk en "aangekocht reetschap" daartoe en arbeidsloon. Uit een andere bron weten we, dat hij hier ook in nov. 1722 nog voorkwam. Niet lang daarna zal hij overleden zijn, want in febr. 1725 zijn hier ingekomen met attestatie van Bergum: Elisa Ludzers, schoolmeester, en Antje Theunis zijn huisvrouw. Ze waren in 1717 te Bergum getrouwd. Hij was ook weer dorpsrechter, bijv. in mei 1737 en ook in april 1753 nog. Wanneer in 1746 de kerkvoogdij-rekenboeken weer beginnen, treedt daarin ook direct mr. Elisa Ludzers op. Een schooltraktament werd in de boeken verder nooit genoemd; de meester trok zijn voornaamste inkomen dus uit de kosterijlanden, die hij waarschijnlijk wel zelf gebruikte. Ik vond ze ook later nog opgegeven als: 8 mad maden (in 2 gedeelten, blijkbaar bij "de Wiel") en de Fenne, genaamd de Slachte, zuid aan de vaart. Maar al kwam dan ook geen schooltraktament in de rekeningboeken voor, toch werd de meester alle jaren in rekeningen genoemd en wel bij een uitgaafpost van 5 à 6 gulden, die hij ontving voor het schoonhouden van de kerkhofpaden, het smeren van klok en uurwerk, het oproepen bij de miedverhuring en voor de jenever die daarbij geconsumeerd werd, en waarvoor de meester moest zorgen. (Die miedverhuring geschiedde toen in de school.) Deze post is tot en met mei 1767 aan meester Elisa uitbetaald; toen verdween hij uit de rekeningen en zal wel overleden zijn. Zijn zoon Ludzer Elisaas hebben we reeds als schoolmeester te Giekerk ontmoet.

Uit de rekeningen halen we nog aan, dat in 1746 vele losse kerklanden onverhuurd bleven, wegens de grote sterfte onder het rundvee aan de toen heersende veepest, wat een algemene vermindering van de prijs der landerijen ten gevolge had; dat de kerk de Patroonstille (of brug) in de Westerdijk onderhield en op tijd vernieuwde (vandaar ook de naam Patroons- of kerkbrug); dat de school en de schoolhuizinge, staande nabij de kerk, om de paar jaren opnieuw met riet gedekt en de naad met zoden belegd werd; dat in 1756/57 hier een nieuwe kerk en toren gebouwd werd; dat hier in 1750 reeds aardappelen gekocht werden voor de kerk-armen, enz.

In 1767 werd Lieuwe Clases Nicolay tot schoolmeester gestemd. Deze was hier reeds boer te Rijperkerk en was ook van 1758 tot 1760 al kerkvoogd geweest. Hieruit blijkt dus ook weer duidelijk, dat de school nog slechts een winterschool was. Hij kon er nu de kosterijlanden bij gebruiken. Ook hem werd jaarlijks 5 à 6 gulden uitbetaald voor kloksmeren enz. (Zie boven.) Evenals zijn voorganger was ook hij ontvanger van de florenen (grondbelasting), tot 1774; hij was ook dorpsrechter. Reeds in 1757 woonde hij hier met Trijntje Sikkes, zijn vrouw. Hun

a Tietjerksteradeel P7, f. 65.

zoons Claas, Eelke, Alardus, Mindert, Sjoerd en Cornelis zijn hier resp. geboren op 18 okt. 1757, 26 febr. 1759, 15 dec. 1761, 25 juni 1766, 19 dec. 1768 en 16 febr. 1771. Ook later kwamen er nog kinderen, bijv. Dirk op 16 nov. 1778. Zoon Eelke werd later schoolmeester te Giekerk. Mr. Lieuwe heeft hier gestaan tot ca. mei 1796, toen in de *Leeuwarder Courant* sollicitanten werden opgeroepen voor deze school, "die vacant stond te worden". Hij heeft toen afstand van zijn post gedaan, want hij heeft hier nog verscheidene jaren, blijkbaar als kastelein, gewoond (zelfs in 1816 nog). Zijn vrouw was op 26 dec. 1805 overleden. Tot schoolmeester werd toen benoemd: Geert Jans, die in mei 1796 de kerkdienst en in de herfst de schooldienst aanvaardde. In mei 1797 ontving hij 5 c.g. 8 st. 10 penn. van kerkhofpadwieden, kloksmeren en oproepen bij de miedverhuring en vertering bij die gelegenheid. Zijn vrouw heette Baukje Jans (in 1805 reeds). In 1812, toen ieder die nog geen familienaam had, er op bevel van Napoleon een moest aannemen, koos hij de naam Duursma, omdat hij van Duurswoude afkomstig was. Van hem leven er nog wel nakomelingen in Rijperkerk en omstreken. Ook hij was weer dorpsrechter en ontvanger der florenen. Nog steeds was de school een winterschool, maar toen ds. Nieubuur Ferf in 1815 schoolopziener in dit district werd, deed die alle mogelijke moeite om er een vaste school van te krijgen. In 1818 lukte dat, doordat de kerk f 39 per jaar toezegde. De school, die anders gehouden werd van 1 okt. tot 30 april, zou dan verder duren tot half juli en half sept. weer beginnen. Ook over het schoolgebouw klaagde de schoolopziener; het was zeer slecht; zo was het ook met het onderwijs. De oude meester Duursma had zich nimmer op de studie toegelegd en geen der 4 rangen, zelfs de laagste niet, behaald. Wel viel er op 's mans gedrag niets aan te merken, maar, volgens de schoolopziener, was hij onkundig en te oud om meer te leren. Op 12 april 1825 is hij, 58 jaar oud, overleden; hij was toen weduwnaar van Baukje Jans. In 1820 was nog, op herhaalde aandrang van de schoolopziener, de school verbouwd. De provisionele waarneming werd toen opgedragen aan Dirk Johannes Noordenbos, die op 16-jarige leeftijd, in april 1823, als kwekeling te Drachten, de 4^e rang behaald had en die dus, 18 jaar oud, te Rijperkerk kwam. Doch na vergelijkend examen, op 11 april 1826, werd Jan Rienks van Kooten tot "Onderwijzer der Jeugd" te Rijperkerk aangesteld; hij trad op 3 juli in functie. Hij was een zoon van mr. Rienk van Kooten, de schoolmeester te Kooten, waarnaar hij zijn "van" aangenomen had. Op 16-jarige leeftijd was hij al ondermeester te St. Annaparochie, toen hij in april 1822 de 4^e rang verkreeg. Die werd in okt. 1824 gevolgd door de 3^e rang, toen hij bij zijn vader te Kooten in school stond. Toen werd hij ondermeester bij mr. Bosma te Oostermeer, vanwaar hij te Rijperkerk kwam. Hij was toen gehuwd met Roelofke Reeling, die hij te Oostermeer had leren kennen. In okt. 1830 werd ook nog de 2^e rang verkregen. Zijn officiële aanstelling of beroepsbrief is bewaard gebleven.^a We halen er het volgende uit aan:

"Grietman en Assessoren [= Wethouders] van Tietjerksteradeel, benevens de Gecommitteerden uit de floreenplichtige ingezetenen van Rijperkerk [...] stellen door desen aan Jan van Kooten, bezittende den 3en rang, tot onderwijzer in de Openbare School te Rijperkerk onder genot van een jaarlijks traktement van f 39 van de Kerk, van de revenuen van ± 12 bunders miedlanden onder Rijperkerk, van de Tol van Visserije in de Rijperkerkstervaart, van 't vrije gebruik van schoolwoninge, hof en tuin en eindelijk van de schoolpenningen (30 cts. in 't varndeljaar van ieder leerling), doch onder verpligting om kerk en toren bezemschoon te houden, de paden op het kerkhof te onderhouden, de vensters voor de kerkeglazen (blinden van latwerk tegen 't insmijten

a Door wijlen F. Bos gepubliceerd in het *Leeuwarder Nieuwsblad* (okt. 1931).

der ruiten) op tijd te openen en te sluiten en de klok te luiden op de gewone uren. Zullende hij verder verplicht zijn overeenkomstig de Wetten zig aan de Schooldienst met ijver en trouw te wijden, zonder enig beroep of bedrijf te oefenen, waardoor hij in de waarneming van de Schooldienst zou kunnen worden gehinderd of tot andere belangen geroepen. Met uitzondering van de vastgestelde vacantiën op de Paasch-, Pinkster- en Kerstweken en des Zaterdags, zal hij elke dag des morgens van 9-11 en des namiddags van 1-3 onafgebroken zig in de school met het onderwijs der Jeugd bezighouden, gelijk mede des avonds van 6-8, bijaldien zig hiertoe een vierde gedeelte van het getal der kinderen op de dagschool aanbiedt, waarvoor hij genieten zal, behalve de vergoeding van vuur en licht, de dubbele schoolpenningen, t.w. van ieder leerling 10 cents per week. Hij is verplicht voor het hierboven omschreven traktement en emolumenten tevens het ambt van Koster, Voorlezer en Voorzanger in de Herv. Kerk waar te nemen volgens instructie hem door Kerkeraad en Kerkvoogden te verlenen. Aan gemelden Jan van Koten alzo de zorg voor de verstandelijke, zedelijke en Godsdienstige vorming der Schooljeugd te Rijperkerk en derzelve opleiding tot alle maatschappelijke en Christelijke deugden opgedragen wordende, wordt hem daarvan deze akte verleend om te mogen strekken naar behoren, nadat hij op vordering van het Bestuur heeft afgelegd de belofte van geen kinderen op zijn school te zullen toelaten dan die voorzien zijn van het bewijs dat zij de Koepokinenting ondergaan of de natuurlijke Kinderziekte gehad hebben. Aldus gegeven te Bergum den 14 Junij 1826. De Grietman en Assessoren voorn. H.B. van Sminia; ter ordonnantie van dezelve: G. Wilhelmy, sects. Gecommitteerden uit de floreenpligtigen: A.B. Looxma, H.A. Postma, C. Marvasius, W.J. Hoekstra. Gezien bij den Schoolopziener H. Nieubuur Ferf."

Niet lang heeft mr. Jan Rienks van Kooten de school te Rijperkerk gediend: op 2 juni 1834 vertrok hij naar Oostermeer, zoals we reeds gezien hebben, en waar hij tot zijn dood (in 1853) heeft gestaan.

Zijn opvolger mr. Jan Jans de Vries trad op 1 jan. 1835 in functie. Hij was geboren omstreeks 1812, verkreeg in april 1828 als kwekeling te Leeuwarden de 4^e rang, in juli 1830 en april 1834 als ondermeester aldaar respectievelijk de 3^e en de 2^e rang. Ook hij had slechts een zestal jaren te Rijperkerk gestaan, toen hij dit dorp op 1 nov. 1841 met Marrum verwisselde.

In zijn tijd, namelijk in 1836, was hier een nieuwe school gebouwd. Het stichtingssteentje van deze school staat nog in de timmerwinkel van Koster. Het opschrift luidt: "Hector van Sminia en Wiskje van Haersma van Sminia hebben aan dit gebouw de eerste steenen gelegd. Anno 1836". Deze school stond aan de vaart, vlak ten oosten van de tegenwoordige bijzondere school. Hector en Wiskje, resp. geboren op 29 april 1827 en 3 augustus 1829 waren kinderen van jhr. Mr. Daniël de Blocq van Haersma van Sminia en Anna Maria Woldringh. Dit broertje en zusje waren dus bij de eerste-steenlegging 9 en 7 jaar oud.

In aug. 1842 werd na vergelijkend examen Hendrik Jelle Veltman te Rijperkerk benoemd. Als kwekeling te Oostermeer had hij op 16-jarige leeftijd in okt. 1838 de 4e rang en als ondermeester te Wirdum in okt. 1840 de 3e rang behaald. Daar is het bij gebleven. Het traktement was nog steeds als hierboven vermeld; alleen deed de grietenij er nog f 25 bij. De schoollanden brachten ca. f 100 op en de tol c.s. ongeveer f 40. In 1846 gingen er 35 ('s zomers) à 43 ('s winters) leerlingen op school. Langer dan zijn laatste voorgangers stond hij hier, namelijk totdat hij in 1869 eervol ontslag verkreeg op zijn verzoek, met f 184 pensioen van het Rijk.

In een door de kerk geheel vernieuwde school en woning (1869) kon op 12 mei van dat jaar

de nieuwe schoolmeester zijn intree doen: mr. Adriaan Willem Jaarsma, tot die tijd onderwijzer in Dokkum. In 1869 sloot het gemeentebestuur van Tietjerksteradeel ook met de kerkvoogdij van Rijperkerk een overeenkomst omtrent de schoollanden en gebouwen, waarbij de gemeente de kosterijlanden in beheer kreeg tegen uitbetaling van een vast traktement aan de onderwijzer. Ook hier gaf dit aanleiding tot een procedure en het slot was, dat de kerk de kosterijlanden behield en ook de gebouwen (1888). De gemeente huurde voortaan de school te Rijperkerk van de Hervormde kerkvoogdij voor f 50 per jaar, voor 5 jaar, tot 12 mei 1893, welke overeenkomst later verlengd werd. Meester Jaarsma, de leermeester van de oudere Rijperkerksters, stond hier tot 1911.

Onder zijn opvolger J. Beima, van 1911 (kwam van Hoogebeintum) tot 1915, is hier de nieuwe school en woning door de gemeente gebouwd, waartoe de raad in 1913 het besluit nam, omdat de oude, aan de kerk behorende, school niet weer kon worden ingehuurd, daar de kerk toen een eigen school wenste te stichten.

In 1916 kwam E. Rinsma van Wijnaldum, die op 1 okt. 1938 overgeplaatst werd naar Molenend en in 1939 met pensioen ging. Het laatste hoofd van deze school is geweest: P. Hiddema, van Molenend, van 1 okt. 1938 tot 1 april 1939. Volgens de concentratiewet had deze school reeds begin 1938 opgeheven moeten worden (ca. 26 leerlingen). De gemeenteraad achtte evenwel instandhouding nodig. Gedeputeerde Staten keurden dit besluit op 20 april 1938 niet goed. De raad ging in beroep bij de Kroon, doch werd in het ongelijk gesteld, waarop de raad op 13 okt. 1938 tot opheffing van de school besloot, met ingang van 1 april 1939. Hiddema werd onderwijzer te Noordbergum.

Bijzonder onderwijs

In mei 1912 werd te Rijperkerk een bijzondere school voor CVO geopend in het catechisatielokaal van de Hervormde kerk, de oude school van 1836. De nieuwe school dateerde van 1914. De oude werd toen afgebroken; het schoolhuis is nog in gebruik. Hoofd van deze school zijn respectievelijk geweest: F. van de Wint, van 1912 tot zijn overlijden op 20 april 1925. E.R. Krol, van 1 sept. 1925 (afkomstig van St. Annaparochie; laatst hoofd te Oudega (W.)) tot 15 okt. 1941 (gepensioneerd). Op 15 okt. 1941 werd S. van der Kooi, onderwijzer te Bolsward, benoemd als hoofd van deze school.

13. Suameer

In jan. 1581 was hier Hillebrandus Prijss "eertits pastoir, nu schoelmeister".^a Tot in de 19^e eeuw was hier slechts een winterschooltje. Aangezien van dit dorp geen oude kerkvoogdij-rekeningboeken bewaard gebleven zijn, kennen we van degenen, die hier 's winters aan de jeugd onderwijs gegeven hebben, geen enkele. Ook de doop- en trouwboeken der Hervormde gemeente geven geen uitkomst, daar zij die het schooltje bedienden (een of andere boer, timmerman of iemand anders, die er tijd en lust voor bezat) niet als "schoolmeester" te boek stonden.

Pas in 1768 vinden we Ielke Hedzers, schoolmeester te Suameer, genoemd, die hier op 3 april van dat jaar trouwde met Lijsbeth Roelofs van Ernevoude. In 1790 was hier een Alle Jans dorpsrechter. Als hij dezelfde Alle Jannis is, die in 1785 te Hardegarijp schoolmeester was, dan zal hij die functie hier ook wel waargenomen hebben.

a Reitsma, *Register*, p. 141.

In juni 1796 hebben we zekerheid; dan is Albert Hendriks schoolmeester te Suameer.^a Hij was schoolmeester geweest in de Noorder-Drachten en vertrok in okt. 1798 als zodanig naar Surhuisterveen.

Wie de volgende winters het schooltje hebben bediend, is niet bekend. In sept. 1800 werd in de *Leeuwarder Courant* al weer een schoolmeester gevraagd. Toen zal wel gekomen zijn Tjipke Folkerts Fennema, die we hier in 1806 en in 1809 e.v. als schoolmeester ontmoeten. Ds. Beekhuis van Garijp, toen schoolopziener in dit district, verleende hem op 12 okt. 1808 de 4^e rang; hij was toen 23 jaar en behoorde nu tot dezulken, die - naar de woorden der Wet - "in het Lezen, Schrijven en de beginselen der Rekenkunde, de regel van Drieën ingesloten, tamelijk bedreven zijn en tot het geven van onderwijs eenigen aanleg hebben." Hoger is meester Tjipke op de wetenschappelijke ladder niet gestegen. Was het dus met zijn wetenschappelijke ontwikkeling niet al te florissant; hij was in elk geval een "goedwillend" man. Erger was het met het schoolgebouw, waarvan schoolopziener ds. Ferf in een rapport van 1818 zegt:

"Te Suameer is de school zulk een bokkinghang, dat ik niet weet hoe de kinderen het hier uithouden, daar de deur in het midden van de winter wijd openstaan moet, zullen de kinderen niet verstikken, om van andere in het oog lopende gebreken maar te zwijgen."

Tegen Allerheiligen begon de school; kwam de meimaand in het land, dan ging onze pedagoog schapen scheren (er was toen nog veel heide om Suameer) en vissen. In zo'n winter verdiende meester Tjipke f 82, alles bij gerekend, namelijk f 30 van de armvoogdij, f 12 van de ingezetenen, terwijl de schoolgelden ook f 40 opbrachten. Schoolland was er te Suameer niet en er waren blijkbaar ook geen inkomsten van de kerk. Schoolopziener Ferf ijverde nu om te Suameer een nieuwe school te krijgen en een beter traktement, opdat de winterschool omgezet zou kunnen worden in een vaste. Beide ging met verlerlei bezwaren gepaard. Door voorspraak van de Gouverneur der Provincie (de Commissaris des Konings) kreeg hij gedaan, dat de grietenij in 1826 de f 30 van de armvoogdij verving door f 120 van de grietenij, waarvoor meester Tjipke dan het hele jaar moest schoolhouden. Bovendien werd voor Suameer een Rijkstraktement aangevraagd en in 1828 verkregen ten bedrage van f 75 per jaar. In 1826 werd een nieuwe school met woning gebouwd en door meester Fennema en zijn vrouw Foekjen Minzes betrokken. Reeds voor 1809 was hij met haar getrouwd, want op 14 febr. van dat jaar werd hun zoon Folkert geboren. Zo werd het onderwijs te Suameer door de ijverige schoolopziener vernieuwd. Maar tevreden kon hij moeilijk zijn, zolang een 4^e rangs pedagoog daar de scepter zwaaide. Pogingen om meester Tjitte te bewegen een bekwame ondermeester te nemen, stuitten af op diens financiële bezwaren; de grietenij wilde om gelijke redenen er geen aanstellen. Redenen om master Tjitte te ontslaan waren er niet; hij was een braaf en welwillend man. Zo werd op zijn dood gewacht, die op 23 jan. 1847 voorviel (hij werd 61 jaar) en de gelegenheid schiep, door het aanstellen van een kundig onderwijzer, het vernieuwd en verbeterd onderwijs, ook in Suameer tot zijn recht te doen komen. Na vergelijkend examen op donderdag 27 mei 1847 werd, in het grietenijhuis te Bergum, Jan Alberts Keuning tot "Onderwijzer der Jeugd" te Sumar benoemd, die op 8 aug. zijn post kon aanvaarden. Hij was geboren op 5 juli 1819 (grafsteen) en blijkbaar van buiten de provincie afkomstig, want hij komt in de lijsten der Friese rangexamens niet voor. Het inkomen bedroeg nog steeds f 75 van het Rijk, f 120 van de grietenij, de schoolpenningen van 80 à 90 leerlingen (ca. f 90) en een vrije woning met een tuin. Meester Keuning is evenwel reeds op 1 juli 1851 naar Dantumawoude vertrokken, waar hij tot zijn dood (in 1888) stond.

a Gemeente-archief Smallingerland no. 51.

Zijn opvolger werd op 5 jan. 1852 Johannes Philippus Hanewald, die geboren rond 1821, in okt. 1837 als kwekeling te Weidum de 4^e rang en in okt. 1839 als ondermeester aldaar de 3^e rang behaalde. Toen werd hij ondermeester te Tzum, waar hij in april 1843 ook de 2^e rang verkreeg. Te Suameer werd hij ook koster en voorzanger in de Hervormde kerk, waarvoor hij van de kerk en van de diaconie ieder f 5 ontving, terwijl hem voor het oppassen, smeren en opwinden van het uurwerk en het luiden der klok nog f 24 per jaar uit de dorpskas werd toebedeeld. In 1863 werd de school te Suameer vergroot, doordat de woning er bij getrokken werd. Er werd toen dus blijkbaar een nieuwe woning gebouwd. Meester Hanewald heeft hier bijna 40 jaar gestaan; op 21 jan. 1890 werd hem eervol ontslag en pensioen verleend. Zijn zoon Philippus Hanewald was hier eerst onderwijzer en was later, van 1903 tot 1920, hoofd te Ernevoude.

In 1890 kwam Kornelis Lieuwes de Vries, overgeplaatst van Suameerderheide. In 1893 werd de school belangrijk verbeterd. Ook meester De Vries heeft hier lang gestaan, namelijk 30 jaar tot zijn pensionering in 1920. Hij is 20 nov. 1929 te Leeuwarden overleden op de leeftijd van 75 jaar. Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: J. Haven, van 1920 tot 1925. G. Siedsma, van 1925 tot 1 jan. 1931 (naar Jorwerd). S. van der Meer, van 1 jan. 1931 (overgeplaatst van Suameerderheide) tot 15 mei 1944 (werd toen hoofd van de lagere landbouwschool te Bergum). Toen kwam na tijdelijke waarneming door F. Wiegersma, op 1 sept. 1945 als hoofd: D. van der Duim, onderwijzer te Lippenhuizen.

Bijzonder onderwijs

Omstreeks 1 juli 1909 werd te Suameer een christelijke school geopend, aan het hoofd waarvan respectievelijk hebben gestaan: K. Harmsma, van 1909 tot 1921. In 1920 werd de school uitgebreid. In 1921 werd hij opgevolgd door T. de Boer, hoofd van de school te Alteveer. Op 1 juni 1939 ging hij met pensioen. Sedert 1939 was K. Faber, uit Paesens, hoofd van deze school.

14. Suameerderheide

Bij het in cultuur brengen van deze heidevelden, nam de bevolking toe en deed zich meer de behoefte gevoelen aan een eigen school. Het gemeentebestuur heeft hier in 1875 een openbare school in het leven geroepen. Op één uitzondering na hebben de hoofden hier nooit langer dan 7 à 8 jaar gestaan. Het waren: Pijtger Maassen, van 1875 tot 1 jan. 1879 (naar Stiensers Tichelwerk aan de Dokkumer Ee); hij kwam drie jaar later te Tietjerk. Albert T. Heidstra, een zoon van mr. Heidstra te Hardegarijp, van 1 jan. 1879 tot zijn overlijden in 1882. Kornelis Lieuwes de Vries, van 1882 (kwam van Westerbork) tot 1890 (overgeplaatst naar Suameer). T. Steenstra, van 1890 (was onderwijzer te Leeuwarden) tot 1892 (overgeplaatst naar Eestrum). D. Schaap, van 1892 tot 1893 (naar Zurich). D. Cupery, van 1894 tot 1896 (overgeplaatst naar Bergumerheide).

Steven Duursma, van 1896 (was onderwijzer te Oosterwolde) tot 1902 (vertrok naar Oudega Sm.). H.Chr. Heiner, tijdelijk 1902/03. Jogchum J. Leistra, van 1 maart 1903 (was onderwijzer te Holwerd) tot 1 okt. 1924 (gepensioneerd). Van jan. 1930 tot sept. 1935 was hij lid van de gemeenteraad; hij overleed op 11 maart 1938 te Bergum, oud 70 jaar. In 1907 was de school vernieuwd. S. van der Meer, van 1924 tot 1 jan. 1931 (overgeplaatst naar Suameer).

M. de Jong, van 1931 (kwam van Rossum Gld.) tot 1 april 1934, met ingang van welke datum

deze school bij raadsbesluit van 5 okt. 1933 was opgeheven. Gedeputeerde Staten keurden dit besluit goed. M. de Jong werd met ingang van 1 april 1934 overgeplaatst naar Oostermeer.

15. Suawoude

In febr. 1581 had Henne Aanesz. "schoelmester 2 koogangen in deselve fenne [=pastoriefenne] end 5 madt meeden end ontrent een kooganck offt een mad bowlandt, darvor he de kinder ter schole leert end woent in de pastoriehuis."^a Er was dus school- of kosterijland.

Op 18 nov. 1617 was mr. Jelle "schoelmr. in Suwold".^b Uit een oud kerkvoogdij-rekenboek^c lopende van 1618 tot 1674 (aan het slot nog een akte van 1707), dat hier bewaard gebleven is, blijkt dat hij Jelle Juws heette. Hij is dan echter reeds overleden, want op 29 aug. 1618 ontving zijn weduwe nog een kwartaal *pencie* (=traktement) en wel 7½ c.g. Die weduwe blijkt Reynu te heten; zij ontving het gehele jaar nog het traktement, ook nog de schelling (6 st.) voor het smeren van de klok over de laatste twee jaren. Mr. Jelle was hier dus in elk geval in 1616 reeds en kan hier wel heel wat langer gestaan hebben.

Op Allerheiligen 1618 kwam mr. Jan Reynsz. als "schoeldienaer in Suwold". Ook hij ontving jaarlijks 4 x 7½ c.g. voor zijn schooldienst en een schelling voor het kloksmeren. Hij heeft dit traktement tot mei 1621 ontvangen. Of hij toen vertrokken of overleden is, worden we niet gewaar. In de winter van 1621-22 werd de school, die ook toen ongetwijfeld slechts een winterschool was (begin 19^e eeuw was ze dit nog) waargenomen door mr. Jan Jansen. Over de eigenaardige toestanden destijds stond in de rekenboeken: in 1621 ontving Atze Sioertsen 16 st. voor "de predikants koeijen en goet over te halen". De dominee hield dus koeijen en deed aan boerenbedrijf. De pastorie en de school waren met riet gedekt, en de vloer was belegd met "tuimelaars" (=estriken). Bij de pastorie was een hooiberg.

Nu is er een klein hiaat; maar op Allerheiligen 1624 was mr. Cornelis (later onder de naam mr. Cornelis Folckertsz. bekend) hier school- en kerkdienaer (voorzanger en koster). Hij heeft hier ruim 45 jaar het winterschooltje bediend, tot zijn overlijden in 1670. Het traktement, eerst nog 4 x 7½ c.g. en 8 st., later 10 st., voor kloksmeren, werd in 1628 verhoogd tot 4 x 10 c.g. In 1627 werd de school vernieuwd: de rekening vermeldde uitgaafposten voor 3 à 4.000 stenen, hout, "calck, riedt, 1½ schuite leem, roop en sluyk, alles tot de schole". Mr. Cornelis arbeidde er zelf ook aan. Hij was namelijk timmerman, of eigenlijk kastmaker. Was er in de pastorie of in de kerk iets aan deuren of "ramten", knoppen of spijlen aan het doophek, dan knapte "Master Knelis" die karweitjes op. Zo vinden we in de rekeningen bijv. rond 1630 1 c.g. voor het bereiden van "een dalije ende een juck daerop die dalie leit in de pastory/huisinge, als oock een pultrum op de predikstoel en een kaske daar die santloper in staat". Op vele wijzen werd getracht het schrale inkomen te verhogen: rond 1628 ontvingen mr. Cornelis en "sijn wijff" voor het schoonmaken van de kerk 4 gulden, in 1626: mr. Cornelis 3 c.g. 7 st. van 6½ dag loon, nog 35 st. van 2½ dag. (Een dagloon dus van 10 à 14 st.) In dec. 1628 mr. Cornelis gegeven voor turf, kaarsen en dienst gedaan op de laatste rekendag, die toen in de school gehouden was, 6 gulden; in 1630 gegeven mr. Cornelis 14 gulden "voor sijn moihte, huisvestinge, vuer en keersen op die laeste Rekendag, als oock uyt mededogentheyten aensien van sijn geringe traktement in de tegenwoordige diere tijt." In 1638 aan mr. Knelis

a Reitsma, *Register*, p. 150.

b Tietjerksteradeel M2, f. 232.

c Vriendelijke dank aan heren kerkvoogden voor de welwillende gelegenheid tot inzage.

Folckerts 20 st. "van wegen die toorn schoon te maken van boven tot beneden en vanwege die Kerkhofsboomen te wioeden, noch 5 st. voor een drompel in 't pastoriehuis"; in 1640 aan "Mr. 1 gulden 10 st. vanwege ½ tonne bier tot sijnen gedroncken in tijden doen die Rekendag geschiedde en de mieden verhuurt werden."

In 1634 werd het traktement opnieuw verhoogd, zeker wegens de genoemde "diere tijt," (de 80-jarige oorlog woedde nog!) en wel tot 4 x 20 c.g., ook kreeg hij 3 gulden wegens het kerkboek te "bedienen" (d.w.z. de rekening inschrijven). Zijn vrouw was in juni 1632 Vrouck Jacobs; hun zoons Jacob en Folkert werden hier resp. in juni 1632 en dec. 1634 gedoopt. In de lidmatenlijst van 1657 kwamen beiden nog voor. Blijvende roem heeft deze schoolmeester-kastmaker zich verworven door het vervaardigen van de preekstoel, die thans nog de kerk siert. Dit geschiedde in 1642 en, voorzover uit de rekenboeken is op te maken, kreeg hij er in verschillende termijnen 175 gulden voor uitbetaald, de laatste termijnen "op verbeterschap (=goedkeuring) van die Ingesetenen." In april 1643 werd aan Harmen Willems schilder 2 c.g. 5 st. betaald vanwege de verguldene letters achter boven op die preekstoel. Het opschrift luidt: "Rombertus Fogelsanck V.D.M. en Boote Tjercks en Sijmen Algera kerkvoogden Ao. 1642"; maar de naam van de kundige maker zoekt men er tevergeefs. Als alles in die tijden, werd ook het inwijden van de preekstoel met bier bespoeld: 31 maart 1643 "aan Mr. 1 gulden 4 st. van de meskene banties aan het deurtie tot de preekstoel en 3 gulden van een tonne biers tot sijnen gedroncken toen die preekstoel werde geset." Meesters Vrouck kreeg 2 c.g. 10 st. van de kerk weer schoon te maken. In juni was alles gereed: "aan mr. Cornelis 18 c.g. tot verbeteringe van die preekstoel, doch hierinne tot sijnen die gemeente gedroncken 5 ferndel biers; sijn soon gegeven 6 st. om die gemeente aan te seggen, doen wij het bier dronken." In 1644 maakte mr. Cornelis nog een "boekkastie tot die salmboeken" voor 15 st. In 1648 had meester Cornelis te kampen met ziekte van zijn zoon: mei "Mr. gegeven 9 gulden 7 st. uyt mededogentheit van die Ingesetenen tot behulp van meesterloon van sijn soon." In 1651 maakte hij weer schoorsteenmantellijsten in de pastorie en in 1661 repareerde hij er deuren en "glasramten"; stopte ook glazen in het schoolhuis; ontving in nov. 1664 10 st. van het "scholesecreet" te repareren. Zo heeft hij hier geleefd en gewerkt, tot de dood hem wegnam in 1670. Vrouck overleefde hem en vertrok.

In dat jaar 1670 werd namelijk 2 c.g. 12 st. betaald voor ½ ton bier bij het stemmen van Jan Jansen tot schoolmeester. Het is zeer de vraag, of hij hier gekomen is, want in hetzelfde jaar 1670 was hier mr. Minne Siucks. Mr. Minne had ook in 1670 en 1671 het kerkboek bijgehouden, waarvoor hem dus 2 x 3 gulden toekwam, "doch soo de kerkvoogden ofte Ingesetenen daer soo veel willen bi leggen tot verwe van het huis binnen en buiten, soo is teneinde voorschr. de Patroon [=de kerk] geschonken en begere niets voor mi selven; anders ist tesamen 6 gulden." Mr. Minne ontving slechts een paar malen het traktement, toen verlaagd tot 8 gulden per kwartaal. Hij timmerde ook.

Reeds in mei 1671 kwam mr. Claes, die mr. Claes Hendriks Melma bleek te heten. Hij ontving 4 x 10 gulden, plus 3 gulden van het kerkboek en 1 gulden van kloksmeren. In juli 1671 werd hij tot lidmaat aangenomen op belijdenis van zijn geloof. In het begin van 1675 reeds werd hij naar Oudkerk "verroepen", waar we reeds nader kennis met hem hebben gemaakt.

Een tweede kerkvoogdij-rekenboek loopt van 1676 tot 1683. In die jaren vinden we hier als schoolmeester mr. Tierck Freercksz., die op 14 april 1682 naar Schalsum vertrok, waar hij ook schoolmeester werd. Hier te Suawoude had hij 4 x 12 c.g. 10 st. als vast traktement genoten, met nog 3 gulden voor het kloksmeren. Zijn huis was nog altijd met riet gedekt: okt. 1678 "reidt geleverd aen meisters huis".

In 1683 was hier mr. Harrit Cornelis, wiens zoon Halbe hier in febr. 1685 gedoopt werd. In 1684 ontving hij vergoeding voor schoorsteengeld (een personele belasting), die de kerkvoogden voor predikant en schoolmeester betaalden. Nu laten de kerkvoogdij-rekenboeken ons weer in de steek tot 1737.

Van andere zijde evenwel weten we, dat in febr. 1695 tot de lidmaten behoorde: mr. Bouwe Bouwes, schoolmeester. Hij kan hier toen wel reeds een aantal jaren gestaan hebben, want vóór 27 mei 1695 was zijn vrouw Tjeske Liuwes overleden.^a Hij hertrouwde met Aaltje Gieles. Beiden vinden we hier nog in 1711. In 1727 behoorde tot de lidmaten Aaltie, weduwe wijlen mr. Bouwe Bouwes. De meester was waarschijnlijk reeds enige jaren overleden, want in die jaren, sedert 1721 kwam mr. Harmannus Ynia te Suawoude als schoolmeester. Hij was een zoon van ds. Atzo Inia van Suawoude en Tietjerk, die hier stond van 1676 tot zijn dood in 1691; de pastorie stond te Suawoude. Deze predikant was echter reeds op 21 dec. 1671 te Dokkum getrouwd met Cornelia Augustini van Riskinga van Franeker, uit welk huwelijk in 1672 te Dokkum Harmanus geboren was, die daar op 8 sept. van dat jaar gedoopt werd.^b In 1694 werd hij schoolmeester te Tietjerk en blijkbaar is hij in 1721 hij te Suawoude gekomen. Na de dood van zijn eerste vrouw Romkjen Popkes was hij op 2 febr. 1710 te Tietjerk hertrouwd met Pijltje Wobbes. In nov. 1727 behoorde zij met hem tot de lidmaten te Suawoude. Even later is zij overleden en is mr. Harmanus 28 maart 1734 alhier hertrouwd met Jislijkjen Sikkes. Omstreeks deze tijd heeft hij het schoolmeesteren er aan gegeven. De kerk leende hem 200 gulden, (waarschijnlijk om vee te kopen), waarvoor hij in 1743 nog 6 gulden rente per jaar opbracht en welk kapitaal in dec. 1752 door de erven van Harmanus Ynia met de interest werd terugbetaald. Hij is hier na 1748 en vóór dec. 1752 overleden. Intussen was mr. Claes Bouwes, een zoon van mr. Bouwe Bouwes, hier schoolmeester geworden. In febr. 1728 was hij al tot lidmaat aangenomen en op 6 mei 1731 is hij hier getrouwd met Marijke Wierds, die pas in 1743 lidmaat werd. Wanneer hij precies schoolmeester geworden is, blijkt niet duidelijk, maar in 1734 was hij het in ieder geval. Er is hier nog een derde kerkvoogdij-rekenboek bewaard gebleven, lopende van 1737-1784, doch daarin wordt in de eerste jaren geen schoolmeester genoemd. Later wel, en dan blijkt mr. Claes Bouwes ook 40 gulden traktement te krijgen van zijn school- en kerkdienst, plus 3 gulden van kloksmeren en 3 gulden van het schoonmaken van de kerkhofspaden.^c In nov. 1747 werd "8 voer reid" à 11 st. het voer geleverd voor de school. En bij de miedverhuring op 17 juni 1755 kreeg mr. Claes Bouwes nu 16 st. voor ½ kan jenever, die daarbij geconsumeerd werd (vroeger bier). Hun zoons, Bouwe, Wierd, Keimpe en Willem werden hier resp. geboren op 6 jan. 1736, 23 maart 1740, 14 sept. 1742 en 30 juli 1753. In 1739, 1752 en 1760 was hij diaken te Suawoude; sedert 1768 was hij kerkvoogd. Hij huurde de *Noorderse kerkekamp* voor 45 c.g. 10 st., na 1775 voor 53 gulden per jaar. Hij was hier in juni 1788 nog in functie als schoolmeester en was de laatste jaren tevens dorpsrechter. Nu laten de kerkvoogdij-rekenboeken ons in de steek. Ruim een halve eeuw had hij toen de school dus reeds bediend; hoe lang nog, we weten het niet, maar erg lang kan het niet meer geweest zijn. Wie zijn opvolger werd, is niet bekend. Maar in een advertentie in de *Leeuwarder Courant* van mei 1796 werden sollicitanten opgeroepen voor de vacante school te Suawoude. De toen

a Dantumadeel K6.

b Mededeling van de heer R.S. Roorda te Leeuwarden, waarvoor dank.

c Dit wijst er op, dat meester eerst zelf de kosterijlanden beheerde, en dat die later door de kerk beheerd werden, die de meester daarvoor een bepaald bedrag uitkeerde, hier dan f 40. De "meesterslanden" waren in 1671 nog 4 mad.

"beroepen" meester (naam niet vermeld) werd reeds in 1798 weer "verroepen" naar elders. Doch in 1800 was hier toen eindelijk Hendrik Jans van Huizum als schoolmeester. Hij trouwde hier op 4 okt. 1801 met Trijntje Pijters Aitema van Leeuwarden. Bij *dispositie* van de landdrost van Friesland van 27 mei 1809 (we werden toen geregeerd door Napoleon's broer, Lodewijk Napoleon, Koning van Holland) werd hij evenwel van zijn post afgezet, met intrekking van zijn akte van toelating. De reden wordt niet vermeld. De school was nog steeds een winterschool. Sollicitanten werden opgeroepen op een traktement van f 100 van de kerk, boven de schoolpenningen en vrije woning. J.K. Holwerda, zoon van de meester van Brantgum, werd in dec. 1809 benoemd. Echter reeds in nov. 1810 vertrok hij naar Foudgum in zijn "Heimat". Daar het houden van een vergelijkend examen in de winter wegens de slechte toestand der wegen niet best mogelijk was, stelde de schoolopziener Willem Ouwes Nieuwstra provisioneel aan als schoolmeester te Suawoude; men kon dan in de zomer van 1811 het examen houden. Dit geschiedde en daar meester Willem de enige sollicitant bleek, werd hij "beroepen" en ontving dus zijn vaste aanstelling. Hij had op 17 okt. 1810 de 3^e rang behaald en woonde toen nog te Oostermeer. Hij bleef te Suawoude tot de herfst van 1817, toen hij ondermeester werd te Augustinusga, in de hoop de oude, ziekelijke meester Olijnsma aldaar te kunnen opvolgen. Dat geschiedde op 5 jan. 1818, waarmee dus de school te Suawoude weer vacant was, waar die winter ook nog geen onderwijs gegeven was. Maar de schoolopziener slaagde er in nog "een geschikt voorwerp" te vinden, een zekere R. Kuiper, die in jan. 1818 zijn provisionele waarneming van de school begon.

De kerk beheerde het schoolland en keerde daarvoor f 100 per jaar aan de meester uit als een beloning voor zijn school- en kerkdienst. Het blijkt dat dit schoolland 5 pondemaat groot was, dat de kerk het in 1793 aan zich getrokken had (blijkbaar na de dood van mr. Claas Bouwes, mogen we wel aannemen) en dat het gemiddeld f 40 à 50 uur opbracht. De school was hier "een zeer klein en armhartig vertrekje aan het schoolhuis verbonden, met 3 kleine ramen met glas in lood, die lang geen genoeg licht doorlaten; de schoolmeubelen, tafel en banken zijn zeer oud", rapporteerde de schoolopziener, toen hij in sept. 1818 bij de grietman van Tietjerksteradeel op verbetering van deze en andere scholen in de gemeente aandrang. Tevergeefs evenwel. Toen in april 1818 dan ook de winterschool gesloten werd, verdween de provisionele meester Kuiper, en keerde niet terug. Ook het traktement was te laag. Tegen de winter had de schoolopziener de 17-jarige Leeuwarder jongeling Johan Herman Fritske, die in april 1817 de 4^e rang en in juli 1818 de 3^e rang had behaald, bereid gevonden, die winter 1818/19 te Suawoude school te houden, doch deze trok in april 1819 naar Wieuwerd. Een nieuwe liefhebber diende zich niet aan, zodat hier in de winter 1819/20 geen school gehouden is. Toen besloot de schoolopziener zich tot Koning Willem I te wenden om een Rijkstraktement voor de schoolmeester van Suawoude, waardoor dan tevens de winterschool omgezet zou kunnen worden in een vaste. Het antwoord afwachtend, moest er toch weer school gehouden worden.

Het oog van de schoolopziener viel op mr. Taeke Reins Beerda te Driesum, die twee zoons in het vak opleidde, Julle en Rein. Julle Teakes Beerda was reeds werkzaam te Hoogermeeden in Groningerland, doch wilde wel naar Suawoude en werd daar in de herfst van 1820 provisioneel aangesteld. Op aandrang van de schoolopziener hadden de kerkvoogden de school doen opknappen. Toch is J.T. Beerda hier maar ruim een jaar gebleven; op 10 dec. 1821 vertrok hij naar Kollumerzwaag.

Toen werd evenwel zijn 17-jarige broer Rein Taekes Beerda, die in okt. 1820 de 4^e rang had verkregen, provisioneel te Suawoude aangesteld. In dec. 1823 kwam eindelijk bericht, dat bij

K.B. van 25 aug. 1823 voor Suawoude een Rijkstraktement van f 70 was toegestaan, mits de school finaal verbeterd en in een vaste omgezet zou worden. De druk van Gedeputeerde Staten, die wensten dat het K.B. van 25 aug. 1823 tot uitvoering kwam, was nog nodig om de kerkvoogden te bewegen een nieuwe school te bouwen, die op 1 april 1826 werd aanbesteed en nog hetzelfde jaar in gebruik kon worden genomen.

In jan. 1827 werd een nieuwe poging ondernomen om de vacante school (Rein Beerda was nog steeds provisioneel en kon niet in aanmerking komen, daar hij slechts de 4e rang bezat) definitief vervuld te krijgen. Het traktement bedroeg f 100 van de kerk (uit schoolland), f 70 van het Rijk, f 40 van de grietenij, de schoolpenningen van 40 à 50 leerlingen en vrije woning. Over de uitslag van het vergelijkend examen ontstond verschil tussen de schoolopziener en de stemgerechtigde landeigenaren. Het gevolg was, dat een vaste benoeming uitbleef en Beerda maar steeds de school provisioneel bleef waarnemen. Hij had intussen in april 1827 de 3^e rang behaald. Beide partijen, eindelijk het wachten moe, wilden de twist wel bijleggen. Besloten werd tegen dec. 1832 een nieuw vergelijkend examen uit te schrijven, waaraan Beerda toen ook kon deelnemen. Hij werd met algemene stemmen gekozen en verkreeg per 1 jan. 1833 eindelijk zijn vaste aanstelling.

In 1834 brak de Afscheiding uit; meester Rein sympathiseerde met deze beweging, evenals zijn vader te Driesum. Weldra was hij zelfs een begeerd "oefenaar", waarvoor hij zonder bezwaar de school verzuimde. De Afscheiding was toen door de regering nog allerminst getolereerd, zodat Beerda weldra in botsing kwam met de over hem gestelde overheden temeer daar hij als goed Gereformeerde geen gezangen wilde zingen, waartoe hij als voorzanger verplicht was en bij de Wet voorgeschreven verplichte vaccinatie als voorbehoedmiddel tegen de pokken verafschuwde en tegen alle wettelijke voorschriften in, ongevaccineerde kinderen op school toeliet. De uitvoerige correspondentie in deze zaak over en weer is door wijlen F. Bos in de *Bergumer Courant* van 1930 gepubliceerd. Uiteindelijk is Rein Taekes Beerda bij resolutie van Gedeputeerde Staten van 7 febr. 1839 wegens "verzet tegen de Wetten des Lands uit zijn post ontzet, onder intrekking zijner bevoegdheid tot het geven van onderwijs." (Vooral werd genoemd verzet tegen art. 45 van het Reglement op Koepokinenting.) Reeds in aug. 1838 was hij door de schoolopziener voorlopig geschorst; nu verdween hij voorgoed uit de rijen der Friese schoolmeesters. In mei 1839 verscheen van zijn hand: *Bijdrage tot den tegenwoordigen toestand van het Schoolwezen in Nederland, of verhaal van den weg der bekering met de daarop gevolgde verdrukkingen, benevens iets tot besluit* (prijs 45 ct.).

Intussen was tot provisioneel onderwijzer aangesteld: Bouwe Sjoerds Teyema, de zoon van mr. Sjoerd Andries te Garijp. Hij had in juli 1836 op 16-jarige leeftijd de 4^e rang en in juli 1838, toen hij de vacante school te Tietjerk waarnam, de 3^e rang behaald. In de herfst van 1838 kwam hij te Suawoude.

Na vergelijkend examen in 1839 werd definitief aangesteld: Jacobus Bartholomeus Schurer, een zoon van de meester van Surhuisterveen, die op 1 okt. 1839 in functie trad en reeds de 2^e rang bezat, die hij als ondermeester bij zijn vader op 9 okt. 1838 op 22-jarige leeftijd verkregen had. Wegens gezondheidsredenen verkreeg hij reeds eind 1854 eervol ontslag en een pensioentje. In 1846 was hij sollicitant voor Garijp geweest, doch had van deze sollicitatie afgezien "vanwege ontvangene blijken van toegenegenheid te Suawoude".

Tot zijn opvolger werd in 1855 benoemd Pieter Hijlkema Pz. Hij was een zoon van de Eestruimer meester. Hij was rond 1830 geboren, verkreeg in okt. 1846 als kwekeling te Veenwouden de 4^e rang, in april 1851 als ondermeester te Leeuwarden de 3^e rang en in okt.

1854, toen hij provisioneel de school te Oostermeer waarnam, de 2^e rang. Op 1 sept. 1855 trad hij te Suawoude in functie. Precies een jaar later, 1 sept. 1856, vertrok hij naar de school te Bergumerheide, zoals we reeds gezien hebben.

Na provisionele waarneming door Jacob Veenstra (herfst 1856), trad op 1 jan. 1857 als zijn opvolger in functie: Wijbe Sjoerds van den Berg. Geboren in 1832, was hij kwekeling en ondermeester te Veenwouden, waar hij in april 1849 de 4e rang, in april 1851 de 3e rang en in maart 1856 de 2e rang verwierf. Ook hij was een "éénjaarsvlieg"; in aug. 1853 vertrok hij naar Twijzel, waar hij reeds in 1864 overleed. (Zijn nazaten zijn niet vreemd aan Van den Berg's bakkerij te Leeuwarden.)

Toen werd Wilhelm Georg Schrijver, van Kommerzijl, benoemd. Hij trouwde op 17 sept. 1859 te Groningen met A.M. van der Feen. Hij is reeds op 1 mei 1861 vertrokken naar Windesheim. Langer hield Albert Antonides het hier vol, die toen benoemd werd en op 10 juni 1861 in functie trad. Hij was ondermeester bij meester Van der Bij te Oenkerk. Hij trouwde op 1 sept. 1864 met T.S. Hoekstra. In 1867 hebben de kerkvoogden de school, die hun nog steeds toebehoorde, verbouwd. In 1882 werd echter door de gemeente een geheel nieuwe school gebouwd; de oude is in 1883 op afbraak verkocht. In 1899 ging mr. Antonides met pensioen. De ingezetenen van Suawoude verzochten nu aan de gemeenteraad om de openbare lagere school en woning af te staan voor bijzonder onderwijs; hierop werd afwijzend beschikt. Aan het hoofd van deze school hebben nog gestaan: J. van der Vies, van 1899 (was onderwijzer te Zutphen) tot 1902 (vertrokken); Klaas Epema, van 1 febr. 1903 (van Boelenslaan) tot 1926 (gepensioneerd) Hij is op 9 aug. 1940 te Groningen, oud 75 jaar, overleden. In 1926 kwam O. van Oosten, die op 1 maart 1930 naar Uitgeest vertrok. Op 5 maart 1930 besloot de gemeenteraad deze school op te heffen. Gedeputeerde Staten keurden het besluit goed; het beroep der ouders werd ongegrond verklaard. De school is op 1 jan. 1931 gesloten, nadat ze in 1930 nog waargenomen was door K. Moltmaker.

Bijzonder onderwijs

In aug. 1899 is men hier begonnen met het geven van chr. nat. onderwijs. Het eerste hoofd was Louw Bouma, geboren in 1867, onderwijzer te Gerkesklooster en Garijp. Op 1 aug. 1899 werd hij hoofd van deze school; op 1 maart 1932 ging hij met pensioen. Hij is op 26 febr. 1934 overleden. In 1921 werd besloten tot de bouw van een nieuwe school. Sedert 1 maart 1932 stond IJ. Schreiber aan het hoofd van deze school; hij was daarvoor onderwijzer te Middelstum.

16. Tietjerk

In jan. 1581 was Monte Gerbensz hier "schoelmester".^a Hij gebruikte een huis en fenne daarbij van 6 à 7 koegang en 12 mad miedland. Er was dus kosterij- of schoolland. De doop-, trouw- en lidmatenboeken van deze gemeente gaan nogal ver in het verleden terug; ze zijn namelijk vanaf 1632 bewaard gebleven. In dat jaar behoorden mr. Jacob Feickes, schooldienaar, en Elske zijn vrouw tot de lidmaten. Hij kan hier toen natuurlijk al wel een aantal jaren gestaan hebben. Begin 1634 is de meester overleden, want in mei van dat jaar werd hier Jacobus gedoopt, het na zijn dood geboren kind van mr. Jacob Feickes. In 1634 kwam mr. Allert Tziommes als schoolmeester. Op 24 aug. 1635 trouwde hij hier met

a Reitsma, *Register*, p. 144.

Bauck Annes, die in hetzelfde jaar tot lidmaat werd aangenomen. In nov. 1636 werden hun tweeling Tialle en Rieloff gedoopt en in april 1645 hun zoon Tiomme. In maart 1654 werd mr. Allert Tziommes aangeklaagd bij de Classis Leeuwarden om zijn ongeregeld leven.^a Hij bleef echter schoolmeester, al kwam hij ook onder censuur. In 1657 vinden we hem niet onder de lidmaten; wel Bauck Annes, huisvrouw van mr. Allert. Hij leefde dus toen nog en was ook nog meester, doch wellicht geschrapt als lidmaat. Dat hij nog wel degelijk schoolmeester bleef, blijkt uit de kerkvoogdij-rekenboeken van Suawoude. (Van Tietjerk zijn geen oude kerkvoogdij-rekenboeken bewaard gebleven.) De kerk van Suawoude betaalde namelijk alle jaren een ducaton (3 c.g. 3 st.) aan de meester van Tietjerk om turf te kopen, opdat hij 's winters, wanneer de predikant van Suawoude-Tietjerk in laatstgenoemd dorp moest preken, deze in de warme school kon ontvangen. Dit turfgeld nu werd tot 1665 aan mr. Allert Tziommes uitbetaald.

In 1666 was sprake van een nieuwe meester in Tietjerk.^b Dit was mr. Abe Tiercks, die maar tweemaal het turfgeld ontving, daar hij reeds in mei 1668 met zijn vrouw Marija Hanses naar Oenkerk vertrok.

In okt. 1668 werd tot lidmaat aangenomen: mr. Johannes Johannes schooldienaar te Tietjerk, en in april 1669 Geeske Daniëls, zijn vrouw. Hij is hier, blijkbaar reeds in 1670, overleden.

In 1671 werd de toelage voor turf uitbetaald aan mr. Jan Jansen. Of hij dezelfde was, die in 1670 te Suawoude "beroepen" werd, doch daar niet in functie geweest is? Het is moeilijk te zeggen: Jan Jansen is een zo algemeen voorkomende naam. Waarschijnlijk daarom wordt hij ook meester Jan Jansen Dilckes genoemd. Hij was in 1675 ook dorpsrechter; omstreeks 1678 is hij vertrokken.^c

In 1678 is hier ingekomen met attestatie: mr. Jacob Reijners schoolmeester, en Jancke zijn vrouw. De vrouw is hier overleden, waarna hij hertrouwde met Sijbrigh Tjaards. In mei 1680 werd hier hun zoon Reijner gedoopt. In mei 1679 ontving hij voor het eerst een jaar turfgeld van de kerk van Suawoude, terwijl Jan Jansen "geweeste schooldienaar" ook nog achterstallig turfgeld werd uitbetaald. Mr. Jacob Reijners is hier in het begin van 1694 overleden: op 6 maart van dat jaar was er inventarisatie ten sterfhuize van wijlen Jacob Reijners, in leven dorpsrechter en schooldienaar "in Tiezierck"; zijn weduwe was Sijbrich Tierdts.^d Zij vertrok in mei 1698 naar Oudkerk.

Nu laten de kerkvoogdij-rekenboeken van Suawoude ons ook in de steek. Van andere zijde weten we evenwel, dat in 1694 tot schoolmeester te Tietjerk gestemd werd: mr. Hermanus Ynia (of Inia). Met hem hebben we onder Suawoude al nader kennis gemaakt. Hij was getrouwd met Romk Popkes; hun zoons Atzo en Popke zijn hier resp. in febr. 1695 en dec. 1698 gedoopt. Hij hertrouwde op 2 febr. 1710 met Pietje Wobbes. Van 1720 tot 1725 was hij ook ouderling. Als zodanig veroordeelde hij in oefeningen de kinderdoop, wat hem zijn baantje als ouderling kostte.^e Intussen evenwel was hij tot schoolmeester te Suawoude gekozen. Hij was tevens timmerman; mr. Harmannus Ynia schooldienaar en mr. timmerman te Tietjerk (1713).^f Behalve Atzo en Popke had hij bij zijn eerste vrouw ook nog Trijntje en Jacobus.

a Classicale Acta.

b Cuperus, *Kerkelijk leven*, II p. 170.

c Tietjerksteradeel P1.

d Tietjerksteradeel M6.

e Cuperus, *Kerkelijk leven*, I, p. 181.

f Tietjerksteradeel M12, p. 241.

In aug. 1721 zijn hier ingekomen: Jan Jansen en Grietje Jacobs echtelieden, met attestatie van Rijperkerk. Er staat niet bij "schoolmeester", maar aangezien hij dat in 1744 wel is, zal hij waarschijnlijk in 1721 wel als zodanig beroepen zijn. In 1747 was hij ook diaken. In 1752 kwam hij hier nog als schoolmeester voor. Volgens de kerkvoogdij-rekeningen van Suawoude ontving hij de jaarlijkse ducaton (3 c.g. 3 st.) in mei 1771 nog.

Doch in mei 1772 ontving mr. Sjoerd Gerrits deze toelage; hij was dus sedert 1771 schoolmeester te Tietjerk en werd daar in 1774 tot diaken benoemd. Zijn vrouw heette Pijtje Hanes. Op 8 jan. 1778 werd hier hun zoon Willem geboren. In 1781 was hij hier nog als schoolmeester; hij gebruikte toen een sathe lands, groot 70 pondemaat. Daarbij zal het schoolland wel inbegrepen geweest zijn, want hij moest 20 gulden huur betalen (zeker nog voor enig land dat hij bij zijn schoolland huurde). De school was een winterschool, zodat hij zich 's zomers aan zijn boerderij kon wijden. Blijkbaar heeft hij in 1794 afstand van de school gedaan. Hij heeft hier nog lang gewoond, want op 26 juni 1819 stierf te Tietjerk: Sjoerd Gerrits van der Wielen (deze naam had hij in 1812 aangenomen), oud 80 jaar. Zijn weduwe was Baukje Hendriks, met wie hij dus later hertrouwd was. Hij was rond 1739 geboren te Oenkerk. Zijn zoon was de bekende stadsbouwmeester Gerrit van der Wielen te Leeuwarden, stichter van de zalen Schaaf.

In febr. 1794 werden in de *Leeuwarder Courant* sollicitanten opgeroepen voor de vacante school te Tietjerk, om 7 maart aldaar in de kerk te verschijnen voor het vergelijkend examen, waarvan het voorlezen en voorzingen in de kerk een zo belangrijk deel uitmaakten. Op 1 maart werd evenwel geadverteerd: "Vermits er zig tot het vacerende schoolmeestersampt van Tietjerk reeds een bekwaam persoon heeft opgedaan en welke dan ook met die post is begunstigd geworden zoo wert een iegelijk door dezen bekend gemaakt, dat de vorige oproeping vervallen is." De gelukkige was P. van Wigcheren, die zich hier met zijn vrouw Amarens in 1787 uit Leeuwarden gevestigd had. Hij kon er 's winters mooi wat bij verdienen als schoolmeester, doch het voldeed niet, en reeds in 1803 deed hij afstand van zijn post. Nog korter maakte zijn opvolger Isaks Itsens Tamminga het hier. Begin 1804 gekomen van Wanswerd, werd hij reeds in okt. van dat jaar schoolmeester te Kollum.

Nog in hetzelfde jaar 1804 kwam mr. Jan Meints Smeding, van Lula (Gr.). Hij is hier op 19 mei 1805 getrouwd met Hinke Hinkes Posthuma van Giekerk. Hij verwisselde in 1809 de school van Tietjerk met die van Paesens. Het traktement bedroeg f 140 uit de huur van landerijen, f 9,45 voor het bedienen van de klok, f 3,15 voor het logeren van de predikant (als die te Tietjerk preekte), verder de schoolpenningen en vrije woning. In jan. 1810 werd uit 7 sollicitanten op dit traktement te Tietjerk benoemd: Hendrik Roelofs Burema, zoon van de schoolmeester van Scharnegoutum. Zij waren echter afkomstig van Burum, naar welk dorp ze hun familienaam aannamen. Meester Hendrik was er rond 1790 nog geboren en evenals zijn vader een bezielde voorstander van het verbeterd onderwijs, zoals dat bij de schoolwetten van 1801, 1803 en 1806 geregeld was. De 4^e rang vonden ze wel wat beneden hun waardigheid en op 13 juli 1808 behaalden vader en zoon, resp. 47 en 17 jaar oud, beiden de 3^e rang, en kwamen daardoor te behoren tot degenen, die

"in het Lezen, Schrijven en Rekenen, zo met gehele als gebroken getallen, wel ervaren, in derzelver toepassing op zaken van het dagelijks leven enige vaardigheid, van beginselen der Nederduitse Taal enige kennis en van een goede manier van onderwijzen enig begrip hebben."

Een paar dagen later behaalde meester Hendrik ook de 2^e rang. Nu was hij een van degenen, die

"zo in het gewoon als kunstmatig Lezen [let op dit onderscheid!] recht bedreven zijn, een goede nette hand schrijven, de Rekenkunde, zo theoretisch als practisch, recht verstaan, de voornaamste regelen der Nederduitse Taal benevens derzelve graaden kennen, van de Aardijks- en Geschiedkunde enig begrip hebben en een genoegzame bekwaamheid en geoefendheid bezitten in het geven van een oordeelkundig onderwijs."

Schoolopziener ds. Nieubuur Ferf was over deze meester dan ook zeer tevreden en hielp hem om zijn school verbeterd te krijgen. Want dit was "een ellendig hok, zeer vervallen en klein, waardoor de kundige onderwijzer verhinderd wordt, doelmatig onderwijs te kunnen geven", rapporteerde de schoolopziener aan de grietman van Tietjerksteradeel. Meer succes had hij evenwel bij de kerkvoogden van Tietjerk, die inderdaad in 1820 een nieuwe school en een onderwijzerswoning bouwden. Meester Burema was hier op 2 dec. 1810 getrouwd met Gepke Hendriks Wadman. Op 26 aug. 1811 werd hun zoon Roelof geboren. Hij is later hertrouwd met Neeltje Gerrits Kooistra, die hem overleefde.

Maar met een nieuwe school was de schoolopziener nog niet tevreden. Hij rustte niet, voordat de tien winterscholen, die er in zijn district nog waren (waarvan acht in Tietjerksteradeel), alle in vaste scholen omgezet zouden zijn. Hiertoe moest in de regel de onderwijzer wat meer traktement ontvangen, als een vergoeding voor wat hij anders met zijn zomerwerk op het land verdiende. Zo ging het in Tietjerk ook: in 1824 werd de winterschool een vaste school, toen de grietenij f 50 traktement beloofde. Meester Burema is hier op 24 nov. 1837 overleden. Zijn zoon zou de school voorlopig waarnemen, maar daar deze onbevoegd was, werd in 1838 de provisionele waarneming opgedragen aan Bouwe Sjoerds Teyema, een zoon van de Garijpter meester en houder van de 4^e rang. Tijdens deze waarneming behaalde hij in juli 1838 ook de 3^e rang; hij was toen 18 jaar oud.

Op 17 juli 1838 had het vergelijkend examen met 21 sollicitanten te Tietjerk plaats, dat duurde van 's morgens 9 tot 's avonds 10 uur. Na afloop wensten de gecommiteerden uit de floreenplichtigen een ander te benoemen, dan degene die de hoogste punten had verkregen en dus de kandidaat van de schoolopziener was. Geen van de beide partijen wilde toegeven en eerst na interventie van de minister werd men het eens, dat Pieter Willems Jongbloed, onderwijzer te Zuider-Drachten, benoemd zou worden. Hij kon in dec. 1838 zijn werk aanvaarden. Het inkomen bedroeg toen: f 167 uit huur van land, f 9,45 en f 3,15 van de kerk als voren, ca. f 80 van de schoolpenningen (nl. 's zomers 5 ct. per week en voor de gehele winter 60 ct.; er waren 40 à 50 leerlingen) en vrije woning. (Van de f 50 van de grietenij hoort men niet meer.) Meester Jongbloed was geboren rond 1814 en verkreeg als kwekeling te Beetsterzwaag in april 1830 de 4e rang en als ondermeester aldaar in okt. 1832 de 3e rang, waarop de 2e rang in juli 1836 volgde, toen hij reeds "Onderwijzer der Jeugd" te Zuider-Drachten was. Meer dan 40 jaar heeft hij de school te Tietjerk bediend, tot hij op 15 mei 1882 met pensioen ging. In 1865 was door de Hervormde kerk nog een nieuwe school met woning gesticht op de plaats van de oude school; de kosten bedroegen f 3.650; de aanbesteding heeft volgens de *Leeuwarder Courant* op 13 mei 1865 plaats gehad. Toen na de invoering der nieuwe Wet op het lager onderwijs van 1857 de schoolgelden aan de gemeente kwamen, die daarvoor aan de onderwijzers een vast traktement uitbetaalde (bij deze Wet, 1 jan. 1858 ingevoerd, werden ook de 4 rangen afgeschaft, en hoofd- en onderwijzersakte ingevoerd), ontstond ook tussen het gemeentebestuur en de Hervormde kerk te Tietjerk een geschil over het gebruik van de school en van de schoollanden. Op de laatste deed de gemeente rechten gelden, nu zij ook het traktement betaalde. In 1882, na een eervol ontslag van meester Jongbloed, eiste de kerk afstand van de gemeente van school en schoolhuis. De

gemeenteraad besloot zich hiertegen in rechten te verweren. Het schoolland ging nu echter over in beheer bij de Gemeente. Het slot was, dat de kerk de kosterijlanden weer kreeg en dat de gemeente de school met woning voortaan voor f 150 per jaar van de kerk zou huren, in 1887 werd deze overeenkomst vernieuwd (tot 12 mei 1894). De kerk liet de school in 1888 nog verbouwen.

Tot opvolger van meester Jongbloed had de gemeenteraad in 1882 benoemd: Pijlger Maaszen, van Stiensers Tichelwerk, die we ook reeds als het eerste hoofd te Suameerderheide hebben ontmoet. Hij stond te Tietjerk van 15 juni 1882 tot in het jaar 1885.

Toen kwam Jacob Sijbenga, van 1885 tot zijn pensioen in 1915. Hij was geboren in aug. 1850 en was een loot uit een echte schoolmeestersfamilie. Zijn vader, ooms en grootvader hebben ook verschillende scholen in Friesland bediend. In zijn tijd is de schoolkwestie hier definitief geregeld, doordat de raad in 1894 besloot hier een eigen gemeenteschool te stichten, waartoe in dat jaar een stuk grond werd aangekocht. De school werd in 1895 gebouwd en in gebruik genomen en een aangekocht huis tot onderwijzerswoning ingericht. De school van de kerk had men namelijk niet weer kunnen inhuren, omdat de kerk tot het stichten van een kerkelijke school had besloten.

Meester Sijbenga was dus in 1915 met pensioen gegaan en is in dec. 1929 overleden. Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: J. Heegstra, van 1915 tot 1922, en sedert aug. 1922 Sj. Fennema (overgeplaatst van Eernewoude). In 1922 werd de school verbouwd.

Bijzonder onderwijs

Op 1 juni 1894 werd te Tietjerk een christelijke school geopend, die zich aansloot bij CVO. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: G. Kamphorst, van 1894 tot 1906 (naar Alphen a/d Rijn), nog bekend om zijn schrijfkunst. (Hij woont thans nog te Arnhem.^a) A. Dijkstra, van 1 juni 1906 (was onderwijzer te Abbega) tot 1 aug. 1933 (gepensioneerd). M. Rozendal, van 1933 (kwam van Jubbega) tot 1 jan. 1938 (naar Koudum). Sedert 1 jan. 1938 D. Harkema (was onderwijzer te Zegveld).

17. Witveen^b

Oorspronkelijk gingen de kinderen uit deze streek te Oostermeer of Rottevalle naar school. Maar de veeltijds onbegaanbare voetpaden deden de behoefte ontstaan aan een eigen gelegenheid voor het ontvangen van onderwijs. Het grootste bezwaar was natuurlijk, hoe in het levensonderhoud van een meester te voorzien. Hier was namelijk geen kerk, die het traktement verschafte en waaraan bijbaantjes verbonden waren.

Maar de bevolking, bij dergelijke zaken vertegenwoordigd door volmachten, stapte bijeen en besloot 's winters een meester te belasten met het leren van de kinderen. Veltman zegt, dat dit eerste geschiedde in 1748 en hij weet uit de aanstelling van zo'n winterschoolhouder van 1750 al het een en ander mede te delen. Twee "schoolvoogden" hadden het bestuur: de eersten waren Rienk Warners en Zijger Tjerks. De ouders van schoolgaande kinderen gaven de meester rogge "tot zijn broodkost" en de schoolpenningen (6 st. per leerling per winter) waren ook voor hem. In de herfst werd een vergadering gehouden, waarop de hoeveelheid te

a Medeling van de heer D. Harkema, waarvoor dank.

b Over de ontginning van dit oorspronkelijk hoogveen- en heidegebied kan men lezen in het boekje van B. Veltman over Oostermeer c.s. Het gaat hier om de schoolmeesters.

leveren rogge werd vastgesteld, terwijl dan ook de "vonders" of "gangholten" in orde gebracht moesten zijn "teegen dat de kinders ter school gaan". De nalatigen kregen boete, die ten profijte van de schoolmeester kwam, evenals boeten, die opgelegd werden aan hen die hun "bureplicht" bij sterfgevallen veronachtzaamden. De school duurde van "Dragstermerkt" tot in maart en werd in een gewoon huis gehouden, waar misschien ook de meester woonde. Van die oude winterschoolhouders is geen enkele naam ons overgeleverd; vaak deden ze het ook maar een of twee winters, of het moest een inwoner zijn, die er liefhebberij voor had en 's winters geen ander werk had (een boer, timmerman of verver) en het dan soms een reeks van jaren aaneen deed.

Veltman noemt de onderwijzers te Witveen van 1848 af, doch we kunnen wel verder in het verleden terugdringen. In okt. 1806 vond ik namelijk Tjerk Lippes Bouma hier als winterschoolhouder, die toen de 4^e rang verkreeg. De school werd toen nog beschouwd als een particuliere school, maar in 1816, toen ds. H. Nieubuur Ferf te Bergum tot schoolopziener werd aangesteld (over het 4^e District, dat bevatte Achtkarspelen; Dantumadeel, Kollumerland c.a. en Tietjerksteradeel) werd deze school als een gewone openbare in het schoolstelsel opgenomen. De schoolvoogden (o.a. Joh. Rienks Warners en Ate Sijgers Zijlstra, kennelijk zoons van de voogden van 1750) konden het "plaatselijk toezicht" blijven uitoefenen. Nog steeds hield T.L. Bouma er 's winters school, waarvoor de grietenij toen f 30 subsidiëerde. In 1815 was de bouw van een school aanbesteed. In 1818 was de school vacant; Bouma was overleden of heeft het onderwijs vaarwel gezegd, want we vinden hem nergens anders. Nu deed de schoolopziener alle moeite om van deze school een vaste school te maken, waartoe de nieuw benoemde onderwijzer Simon Jans Huisman ook zeer genegen was, maar dan moest de financiële positie beter en vaster zijn, door bijv. een vaste toelage uit enige openbare kas. Meester Huisman, geboren 1795, woonde bij zijn moeder te Surhuisterveen, waar hij door de meester voor de 4^e rang was opgeleid, die hij in juli 1815 verkreeg. Hij was daar nu kwekeling, tot hij in de herfst van 1818 de school op het Witveen kreeg. 's Morgens liep hij er heen en 's avonds kwam hij na een wandeling van meer dan een uur weer bij zijn moeder te Surhuisterveen. Bij de meegebrachte boterham dronk hij een kopje koffie bij een der ingezetenen, waarvoor hij 12½ ct. in de week betaalde.^a Hij deed dit om zijn arme moeder te kunnen steunen met zowat alles wat hij verdiende. De schoolopziener nu wist in 1820 van de minister gedaan te krijgen, dat deze school een Rijkssubsidie van f 70 verkreeg, mits de grietenij de bijdrage van f 30 tot f 80 verhoogde. Dit geschiedde en toen werd S.J. Huisman per 1 nov. 1820 vast aangesteld om het hele jaar door school te houden (behalve de vakanties natuurlijk). In juli 1820 had hij de 3^e rang behaald en de schoolopziener getuigt in meergenoemde lijst dan ook dat zijn gedrag en vlijt beide "goed" waren. Omstreeks sept. 1834 is de jonge onderwijzer, ongehuwd, overleden.

Door de stemgerechtigde landeigenaren, bijgestaan door twee vertegenwoordigers van de ingezetenen, werd nu Gjalt Sijbes Huizinga tot onderwijzer te Witveen benoemd. Hij kwam op 1 febr. 1835. Het inkomen bedroeg: f 70 van het Rijk, f 80 van de grietenij, f 50 van de ingezetenen en de schoolpenningen van gemiddeld 65 leerlingen. Met heel veel moeite wist de schoolopziener gedaan te krijgen, dat er een nieuwe school kwam, die in 1836 in gebruik genomen kon worden. Ook kwam er thans een schoolhuis, want meester Gjalt was niet van plan ongetrouwd te blijven. Hij was geboren rond 1814 en behaalde als kwekeling te Veerwouden in april 1831 de 4^e rang en in okt. 1833 de 3^e rang. Op het Witveen studeerde hij nog verder, zodat hij in april 1838 ook de 2^e rang verwierf. Niet lang bleef hij in zijn nieuwe

a Frits Bos, Memoriaal van de schoolopziener, *Leeuwarder Nieuwsblad*, sept. 1935.

school en huis op het Witveen. Per 1 jan. 1842 volgde hij zijn schoonvader op aan de school te Veenwouden, waar hij meer dan 40 jaar heeft gestaan.

Na tijdelijke waarneming door A. van der Mark, trad in aug. 1842 Jan Louws Ferwerda in functie. Deze was afkomstig van Rauwerd, waar hij als kwekeling in april 1834 op 16-jarige leeftijd de 4^e rang en in april 1836 als ondermeester de 3e rang behaalde. Later werd hij ondermeester te Bergum, waar hij in april 1840 ook nog de 2e rang verkreeg. Zo leerde schoolopziener Ferf de ijverige jongeling kennen en met diens steun kreeg hij in 1842 de school op het Witveen. Het inkomen was nog als in 1834; er gingen 50 à 60 leerlingen op school, die per week 5 ct. aan schoolgeld betaalden. Nog korter dan zijn voorganger bleef meester Ferwerda op het Witveen; in het voorjaar van 1846 reeds vertrok hij naar Drachtster Compagnie, waar hij jong overleden is.

Zijn opvolger werd op 1 nov. 1846 mr. Eling Merks Oosterhoff. Deze kwam uit Lemsterland. Als 16-jarige knaap kreeg hij in april 1834 als kwekeling te Lemmer de 4^e rang en in april 1844 als ondermeester te Echten de 3^e rang. Hier bleef het bij. Meester Eling gevoelde zich in de school niet thuis en toen in de zomer van 1855 "de hooireuk en het "ûngetiidzjen" lokte, verliet hij zijn betrekking, weshalve hij prompt ontslagen werd".

Meester Sikke Tillema hield het hier vier jaar vol. Begin 1856 kwam hij als 3^e ranger van Surhuisterveen, waar hij ondermeester was. Onder de nieuwe Wet op het lager onderwijs van 1857 behaalde hij in het voorjaar van 1860 de hoofdakte en solliciteerde direct naar Boven-Knijpe, waar hij nog in hetzelfde jaar benoemd werd.

De kwekeling Andries Klazes Wijmenga van Hardegarijp nam de Witveenster school provisioneel waar en behaalde in die tijd (voorjaar 1861) de onderwijzersakte.

De 1 april 1861 trad Rinse A. Koopmans in functie, tot die tijd onderwijzer bij zijn vader meester Anske Koopmans te Oudebildtziel. Deze bleef hier nog korter dan een zijner voorgangers: reeds in de zomer van 1862 werd hij hoofd te Wieuwerd. De school op het Witveen was een waar doorgangshuis.

Jan Taekes Zijlstra, die hier in sept. 1862 benoemd werd door de gemeenteraad en die op 17 nov. in functie trad, was onderwijzer te Marssum. Hij bezat reeds de 3^e rang en had juist in het voorjaar van 1862 de hoofdakte behaald. Deze jonge onderwijzer stierf hier reeds op 2 febr. 1865, nog slechts 28 jaar en 4 maanden oud. Toen werd benoemd Anne Roukema, die hier in de zomer van 1865 in functie trad. Hij heeft hier langer gestaan dan een zijner voorgangers. Geboren rond 1840 werd hij op 16-jarige leeftijd kwekeling te Leeuwarden, behaalde in maart 1856 de 4^e rang. Toen kwam de nieuwe wet, en verkreeg hij in het najaar van 1858 de hulpakte. Hij was toen nog steeds kwekeling te Leeuwarden, waar hij kort daarna onderwijzer werd. De hoofdakte heeft hij nimmer verkregen. Niettemin stond hij tot 1906, toen hij met pensioen ging, aan het hoofd van de Witveenster school. In 1885 werd deze school geheel verbouwd. Het aantal leerlingen wisselde nogal. Nadat er in de 80-er jaren een onderwijzer was geweest, stond mr. Roukema er in 1894 weer alleen voor. Zijn vrouw gaf les in nuttige handwerken. In latere jaren kwam er echter een onderwijzeres. Na mr. Roukema hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: J.A. Zuidhoff, van 1907 tot 1910 (werd onderwijzer te Leiden). D.R. Douma, van 1910 (was onderwijzer te Eernewoude) tot 1923. J. Cupery, van 1923 tot 1929 (vertrok naar Nuis). M. Visser, van 1929 (was onderwijzer te Noordbergum) tot 1939.

Volgens de zogenaamde "Concentratiewet" moest deze school in 1938 opgeheven worden. De raad achtte evenwel de instandhouding noodzakelijk. Gedeputeerde Staten keurden dit besluit op 20 april 1938 niet goed. De raad ging in beroep, welk beroep door de Kroon

ongegrond verklaard werd. Zo moest de raad op 13 okt. 1938 wel tot opheffing besluiten en werd de school met ingang van 1 april 1939 opgeheven. Meester Visser, op wachtgeld gesteld, werd nog in hetzelfde jaar aan het hoofd van de school te Molenend geplaatst.

18. Wijns

In jan. 1581 was Harper Jarichz "schoelmeister" te Wijns; hij had "tgeniet vant gras des kerckhofs end ontrent 1 pondemaat, genoemt het Hembtbedde." Ook gebruikte hij 2 koegras en 3 pmt. mieden in het pastorieland en betaalde de kerk hem 8 ggd. (= 11 c.g. 4 st.) per jaar.^a Hoe lang mr. Harper hier gestaan heeft, weten we niet, maar in 1611 was hij schooldienaar "in 's Landschapswerk- en tuchthuis" te Leeuwarden^b en in nov. 1632 was sprake van de weduwe van mr. Harper Jarighs.

Daar de kerkvoogdij-rekeningboeken van dit dorp ook pas sedert 1762 bewaard gebleven zijn, zijn de oudere gegevens hier zeer schaars.

In 1653 kwam te Marrum Jacob Popesz schoolmeester, van Wijns; wellicht is hij ook hier schoolmeester geweest.

In 1659 was Jan Dircks schooldienaar te Wijns. Deze Jan Dircks trouwde 12 april 1663 met Gelske Sijtzes van Hallum. Omstreeks 1676 hertrouwde hij met Lijsbet Pieters, die in dec. van dat jaar lidmaat werd. Hij trad dikwijls op als lid van de kerkenraad; ook was hij dorpsontvanger en dorpsrechter (beide reeds in 1676 en in april 1694 nog).^c Niet lang daarna zal hij overleden zijn, want omstreeks maart 1696 kwam Michiel Pijters als schooldienaar te Wijns, met Doetie Gaabes, zijn huisvrouw. Beiden behoren in 1729 nog onder de lidmaten. Ook hij werd dikwijls tot lid van de kerkenraad gekozen; in 1726 bijv. was hij ouderling. Hij kwam hier in 1747 nog voor als schooldienaar. Een ander is dan echter dorpsrechter en ontvanger, namelijk Johannes Ubles, in 1744 en in 1749, en Anne Eelzes Sinnema van 1755 tot zijn dood in 1761. Op zijn grafzerk in de kerk te Wijns staat te lezen:

"Den 27 May 1761 is overleden de Eersame Anne Eelses Sinnema, in leven huysman en dorpsontvanger tot Wijns.

Ik hebbe de loopbane geëinigt na veel lijden en veel strijden. Ik ben de woestijne deeser Wereldt met vallen en opstaan binnen 63 jaren doorgedaan. Nu leydt mijn ligchaam hier binnen ter ruste onder deese steen en waghte na de Oordeelsdag, opdat ik hier uyt koome mag met hoope op die Heerlijkheit, die Godt Sijn Volk heeft toegeseyt."

Toen was zijn zoon Eelse Annes Sinnema dorpsrechter en ontvanger van Wijns, die op zijn beurt weer vervangen werd door zijn zoon Sijmen E. Sinnema in 1786. Alle drie waren boer op dezelfde boerderij.

Meer variatie was er onder de schooldienaren. In mei 1762 (sedert welk jaar de kerkvoogdij-rekeningboeken^d hier bewaard gebleven zijn) vinden we hier als zodanig mr. Klaas Jans. Hij ontving in mei en nov. 16 c.g. 10 st. van de kerk voor zijn schooldienst. Hij was oud en arm; in nov. 1766 bedankte hij voor zijn post. De kerk moest hem verder onderhouden. Hij kreeg 10 st. uitkering in de week en bovendien 4 x 9 c.g. 15 st. kostgeld voor hem en zijn vrouw. De kerk betaalde zijn geringe schulden en verkocht zijn meubeltjes. In 1771 werd het kostgeld gehalveerd; toen was zijn vrouw (Eelkje Dirks?) overleden. Na nov. 1772 is hij uit de

a Reitsma, *Register*, p. 146.

b Boek van betalingsordonnanties van Gedeputeerde Staten.

c Tietjerksteradeel M6.

d Hartelijk dank aan ds. De Nie voor de welwillende gelegenheid tot inzage.

rekeningen verdwenen en is hij zeker ook overleden.

In dec. 1766 werd 11 st. uitgegeven voor het schoonmaken van de school. Toen kwam dus de nieuwe meester Rodmer Rodmers Wijngaarden, die in mei 1767 zijn eerste halfjaar traktement ontving (weer 16 c.g. 10 st.), doch die reeds in mei 1768 naar Deersum vertrokken is.

Spoedig na mei 1768 kwam de nieuwe meester, Hendrik Jans, van Wanswerd, waar hij echter geen schoolmeester was. Hij verfdde zelf het schoolhuis op, waarvoor de kerk hem 1 c.g. 2 st. uitkeerde voor de gekochte verf. Het traktement bleef 2 x 16 c.g. 10 st. Meester Hendrik was ook schoenmaker en barbier: op 14 mei 1770 werd hem 1 c.g. 16 st. door de kerk betaald wegens schoenlappen en baardscheren van Klaas Jans (zijn oud-collega). Verder opperde hij bij het vertimmeren van de toren en maakt hij het uurwerk schoon. Hij was ook klokluiders; op 9 maart 1774 moest hij extra luiden bij de doortocht van stadhouder Willem V, die toen de provincie bezocht; meester Hendrik kreeg er 2 gulden voor. Hij trouwde op 19 mei 1776 te Wanswerd met Jeltje Sakes. Hun zoon Jan is te Wijns geboren op 18 febr. 1778. Meester kon het nog al aardig doen: niet alle halfjaren inde hij zijn traktement, soms na een jaar, een zelfs liet hij twee jaar staan en kon toen 66 gulden tegelijk ontvangen. In febr. 1780 vertrok het echtpaar naar Raard, waar hij echter geen schoolmeester was. Akke Wijtzes kreeg 7½ st. voor het uitschrobben van de school; S.E. Sinnema 3 gl. 6 st. voor 12 weken klokluiden en op het uurwerk passen.

In mei 1780 kwam de nieuwe meester Geert Fransen (weldra Fennema genoemd); schipper Pijtter Jacobs kreeg 6 gulden voor het halen van meester en zijn goed. (Er staat niet bij, waar ze hem vandaan haalden.) Het traktement werd toen verhoogd tot 2 x 31 c.g. 10 st. Ook hij was weer schoenmaker, zoals uit verschillende posten uit de rekeningen blijkt. Zijn vrouw heette Inske Jetzes; hun kinderen waren Frans, Tjepke, Antje en Jetze Geerts. Meester Geert was niet zo "tûk" als zijn voorganger: in 1790 stond al zijn hebben en houden in de lommerd! Hij kwam nu geheel onder curatele van de kerk, doch bleef nog schoolmeester. De kerk betaalde hem zijn traktement, tot hij in mei 1791 stierf. De kerk loste nu "enige goederen van wl. Geert Fransen uit de lombart" en betaalde daarvoor 142 c.g. 12 st. 14 penn.; bij boelgoed op 5 juli 1791 brachten ze na aftrek der kosten 155 c.g. 2 st. op, terwijl voor enig schoenmakersgereedschap, door Geert Fransen nagelaten, van mr. Sipke Jacobs 2 c.g.. 10 st. ontvangen werd. De kerk heeft de weduwe en de kinderen verder onderhouden, tot ze zelf verdienen konden. De weduwe bediende de klok tijdens de vacature van mei tot juni, meester Louw Gerbens van Oenkerk nam de kerkdienst waar.

Tot schoolmeester werd toen verkozen de reeds genoemde schoenmaker mr. Sipke Jacobs; hij trad in juni 1791 in functie. Ook hij ontving 2 x per jaar 31 c.g. 10 st. met nog 7 c.g. per jaar voor het wieden van de kerkhofpaden. Ook ontving hij telkens geld wegens schoenmaken voor de kerk-armen. In jan. 1794 is meester Sipke overleden.

Reeds in febr. 1794 haalde men de nieuwe meester Johannes Jelles (later: Calsbeek); Abraham Romkes kreeg 1 c.g. 10 st. voor het transport. Zijn vrouw heette Eelkje Gerbens. Hun zoons Gerben, Binne, Hotze en Age zijn hier resp. geboren op 20 nov. 1794, 11 febr. 1798, 9 sept. 1799 en 1 okt. 1801. Ook deze meester was weer schoenmaker en barbier; bovendien was hij gaarder of collecteur van enige belasting, wat hem f 75 per jaar opleverde. Hij heeft hier tot 1816 gestaan, maar verwaarloosde zijn school zodanig, dat hij op 4 sept. van dat jaar door Gedeputeerde Staten op voordracht van de Provinciale Commissie van Onderwijs (gevormd door de 9 Friese schoolopzieners) werd afgezet. Hij had de laatste winter helemaal geen school gehouden!

In de winter van 1816 werd toen provisioneel aangesteld: Evert Romkes de Haan. Hij was schoenmakersknecht te Snakkerburen, bij Leeuwarden, maar hij studeerde steeds, waarbij hij geholpen werd door de meester van Lekkum. Zo verkreeg hij op 1 mei 1816 op 21-jarige leeftijd de 4^e rang en reeds op 16 okt. van hetzelfde jaar de 3^e rang. De school was laag van verdieping, met riet gedekt en met een lemen vloer, waarin palen stonden met planken er op, die als banken en schrijftafels dienst deden, waarop weinig licht viel door de kleine, vuile raampjes. Op sterke aandrang van de schoolopziener gingen de kerkvoogden tot vernieuwing over. Zo kon meester Evert in het voorjaar van 1817 zijn taak aanvaarden op een traktement van f 63 van de kerk, f 12 voor klokluiden, doodgraven en schoonhouden van de kerkhofpaden, vrije woning met tuin, het gras van het kerkhof en de schoolpenningen van ca. 25 leerlingen (ca. f 30). Deze meester de Haan was hier tot bijzondere tevredenheid van de schoolopziener werkzaam, wegens zijn ijver en voortgezette studie (op 7 juli 1819 volgde de 2^e rang). Ook het dorp was zo met hem ingenomen, dat er f 60 gecollecteerd werd om zijn traktement te verbeteren; ook werd hij in nov. 1817 vast aangesteld. Het was te voorzien, dat hij hier niet lang zou blijven: in okt. 1819 kreeg hij de school te Wirdum. Hier stond hij tot zijn dood in 1863. In 1852 gaf hij met R. Zetstra van Warrega een *Beknopte geschiedenis van Friesland* uit en in 1853 een *Practisch Rekenboek voor meisjes*, in 2 stukjes.

De vacante school te Wijns werd eerst weer provisioneel vervuld, daar de schoolopziener pogingen deed om ook het traktement verbeterd te krijgen; dit gelukte echter niet direct. De tijdelijke waarnemer werd Anske Koopmans, geboren rond 1800 te Sneek. Als kwekeling te Leeuwarden verkreeg hij in mei 1816 tegelijk met Evert Romkes de 4^e rang. (Daartoe werden ze geëxamineerd door hun schoolopziener, voor de verdere rangen door de Provinciale Commissie van Onderwijs). In april 1820 verwierf hij de 3^e rang en in april 1827 de 2^e rang.. Nog steeds was hier het oude sobere traktement van alles bij alles zo'n f 120, want de f 60 vrijwillige toelage was opgehouden, toen de tijden voor de Wijnzer boeren weer minder werden. Toen de poging van schoolopziener Ferf om een Rijkstoelage voor de schoolmeester te Wijns te verkrijgen mislukte, probeerde de ijverige schoolopziener het bij de grietenij en na vier jaar aanhouden, gelukte het hem hier f 75 los te krijgen. Toen verkreeg Anske Koopmans op 19 juni 1826 zijn definitieve aanstelling. Hij was intussen getrouwd met W. van Driesum, doch het welhaast onbewoonbare schoolhuis noopte hem naar een betere plaats om te zien: op 1 jan. 1829 vertrok hij naar Oudebildtzijl.

Toen werd Ritske Tjeerds Veldstra provisioneel te Wijns aangesteld. De schoolopziener ijverde toen bij het gemeentebestuur voor een nieuwe school en woning. Maar dat moest f 1.350 kosten en pas in 1836 kwamen nieuwe school en schoolhuis tot stand. Toen was echter Ritske Tjeerds, die op 25 okt. 1830 zijn vaste aanstelling had ontvangen, reeds sedert 1 okt. 1833 naar Lekkum vertrokken. Hij verliet in 1844 het onderwijs en werd boer; zijn zoon Tjeerd Ritskes Veldstra werd de bekende Friese toneelschrijver.

Te Wijns werd toen aangesteld Klaas Jochums de Jong, eerst weer provisioneel, doch in het voorjaar 1834 reeds vast. Als kwekeling te Oostermeer verkreeg hij in april 1832 op 18-jarige leeftijd de 4^e rang; hij was hier ondermeester, toen hij in juli 1828 de 3^e rang behaalde. Reeds te Wijns, voegde hij hier in juli 1837 nog de 2^e rang aan toe. Hij was in 1838 de kandidaat van de schoolopziener voor de vacante school te Tietjerk, maar deze kon hier toen zijn wil niet doorzetten. Meester de Jong bleef vele jaren te Wijns. Het traktement bedroeg toen f 75 van de grietenij, f 75 van de kerk, de schoolpenningen van ca. 30 leerlingen à 5 ct. per week en vrije woning, die met de school in 1836 vernieuwd was door de kerkvoogden. In 1839 solliciteerde hij te Suawoude, maar zag daarvan af toen bleek, dat men hem te Wijns graag

wilde houden.

In 1861, toen de schoolgelden geen deel van het onderwijzerstraktement meer uitmaakten, doch de onderwijzers een vast salaris van de gemeente ontvingen, hield de kerk ook de f 75 in, ten onrechte evenwel en - daarop door het gemeentebestuur gewezen - keerde ze dit bedrag weer uit aan mr. de Jong voor zijn kerkdienst. Gelijk met de kerkvoogdijen van andere dorpen, sloot het gemeentebestuur in 1869 ook een overeenkomst met de kerkvoogden van Wijns, waarbij de laatsten aan het gemeentebestuur de school en onderwijzerswoning met tuin in eeuwigdurende erfpacht afstonden, tegen een jaarlijkse recognitie van f 2, met vergunning om de gebouwen naar welgevallen te verbouwen en met verplichting tot alle onderhoud. De kerk zou verder jaarlijks aan de gemeente nog f 50 vergoeden voor dit onderhoud. Meester de Jong stond tot 1875 aan het hoofd van deze school.

Zijn opvolger F.R. Eelkema stond hier als hoofd van 1875 tot 1907. In 1883 werden school en onderwijzerswoning verbouwd, waartoe de kerk ook een bijdrage gaf. Over de overeenkomsten van 1869 zijn evenwel procedures ontstaan, met het gevolg, dat de Hoge Raad der Nederlanden die overeenkomsten omstreeks 1887 tenslotte nietig verklaarde. Nieuwe overeenkomsten werden gesloten, en wel zodanig, dat de gemeente de school en de woning te Wijns van de kerkvoogdij kocht (evenals ook die van Giekerk, terwijl de scholen te Rijperkerk en Tietjerk bijv. van de kerk gehuurd werden). In 1888 kwam een en ander tot stand. In 1907 is de school opnieuw verbouwd. In datzelfde jaar kwam een nieuw hoofd R. Nieboer (van 1907 tot 1915).

Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: IJ. Visser, van 1915 tot 1918 (vertrokken naar Hindelopen; later naar Gorredijk en Harlingen). P. Sinnema, van 1 aug. 1918 tot 1921 (overgeplaatst naar Molenend, later naar Oudkerk). P. de Groot, van 18 mei 1921 (was onderwijzer te Enschede) tot 1931 (overgeplaatst naar Giekerk). A. Jager, van 1931 (kwam van Heemstede) tot 1 april 1936 (pensioen). T.J. Poelstra, van mei 1936 (wachtgelder van de opgeheven school te Idaard) tot 15 mei 1940 (pensioen). J. Posthuma werd op 15 mei 1940 eerst tijdelijk benoemd; op 14 nov. 1940 kreeg hij een vaste aanstelling.

Hiermee zijn thans alle scholen in onze gemeente bekeken. Ik moge hier nog eens herhalen, dat het mij voornamelijk gaat om de oudste gegevens, tot zo ongeveer 1850 à 1870. Wat daarna komt, staat er slechts volledigheidshalve bij. Ieder is wel in staat dit naar believen uit te breiden met allerlei bijzonderheden, alleen al door navraag aan oude dorpsgenoten. Ik wil niet nalaten mijn hartelijke dank te betuigen aan allen, die mij - hetzij mondeling, hetzij schriftelijk - blij hebben gegeven dat zij deze artikelen met belangstelling hebben gevolgd en soms om nadere inlichtingen hebben gevraagd. Dank ook aan heren predikanten en kerkvoogden, die mij welwillend inzage van hun oude kerkvoogdij-rekeningboeken hebben verleend.

Giekerk, H. Sannes